

VINCENT BLANÁR*

K základom porovnávacej onomastiky

BLANÁR, V.: On the Bases of Comparative Onomastics. *Slavica Slovaca*, 32, 1997, No. 2, pp. 97–108. (Bratislava)

Complex comparative analysis consist in certain methodical succession of sociolinguistic aspects and systemic dimensions of onymic systems. The following succession of operations is considered to be adequate: (a) an analysis of onymic systems in appellative or onymic context, (b) ascertaining of social aspect of onymic systems functioning (official//unofficial denomination), (c) dimension of frequency of onymic phenomena, (d) space dimension, (e) time dimension.

Linguistics. Comparative onomastics. Complex comparative analysis. Comparative analysis operations. Succession of five operational methods.

Porovnávacia analýza sa týka onymických znakov ako prvkov danej onymickej sústavy, teda istých onymických úsekov (priestorov), alebo celých onymických sústav. Pritom ide o porovnávaci opis onymie niekoľkých príbuzných, resp. nepríbuzných jazykov. Ak dodáme, že onymický systém má svoju frekvenčnú, časovú a areálovú dimenziu a neodmysliteľnú komunikačnú, pragmatickú zložku, vidíme, že porovnávacia analýza vlastných mien má široké pracovné pole. Preto patrí medzi dôležité úlohy teoretickej onomastiky premyslieť hľadiská a metodické postupy, ktoré umožňujú systematický porovnávaci opis. Každá porovnávacia analýza vlastných mien sa opiera o isté teoretické východiská. Tu sformulované základy porovnávacej onomastiky spočívajú na princípoch, ktoré podávame v monografii *Teória vlastného mena* (1996). Za perspektívny pokladáme semiologický (semiotický) a funkčno-štrukturálny princíp. Uvedomujeme si pri tom, že iné teoretické východiská (napr. zameranie na komunikatívny alebo na jazykovo-systémový aspekt) môžu viesť k viac menej odlišnej systematike porovnávacieho onomastického výskumu.

Vlastné mená ako pomenovania druhotnej jazykovej roviny sa tvoria na pozadí svojho jazykového systému. Ich tvorcom je okolité etnikum a nositeľmi onymické objekty daného onymického priestoru. Zviazanosť s vlastným jazykom je príznačná pre onymiu všeobecne. Onymia predstavuje otvorené súbory bioným, geoným a chrématoným. Vlastné mená sa v každodennom komunikačnom styku aktualizujú i rozširujú o nové prvky, ktoré sa v rečovom akte začleňujú do domáceho jazyka. Súvzťažnosť vlastného mena a pomenovaného objektu (vedenie o onymickom objekte,

* Prof. PhDr. Vincent Blanár, DrSc., Grösslingová 67, 811 09 Bratislava.

komunikačná platnosť mena, znalosť pomenovacích okolností a pod.) podmieňuje interdisciplinárne vzťahy náuky o vlastných menách s vedami spoločenskovednými, hospodárskymi, právno-politickými, náboženskými, prírodnými, technickými (pozri napr. Bauer, 1995, s. 8 n.). Interdisciplinárne črty onomastiky nemenia jej základnú lingvistickú povahu. No treba mať na pamäti dve protichodné tendencie, ktoré sa uplatňujú pri onymickej nominácii vo vzťahu k apelatívnej nominácii a ktoré charakterizujú v jazykovom systéme propriálnu slovnú zásobu v pomere k apelatívnej. Na jednej strane pôsobí tendencia integrovať meno do príslušného jazykového systému a súčasne pôsobí protichodná tendencia, a to polarizovať pomenovania druhových jednotlivín v pomere k apelatívnej lexike; vlastné mená sa emancipujú a ďalej vyvíjajú ako prvky osobitných onymických (pod)systémov. Onymický systém vytvárajú pomenovacie modely a ich zložky, ktoré vstupujú do rozličných systémovotvorných vzťahov. Systémový ráz má aj onymia; jednotlivé onymické znaky sa zapájajú do mikroštruktúrnych (pragmatických) vzťahov. Onymické systémy majú svoje dimenzie a dynamickú normu. Rozširovanie a iné zmeny onymických súborov sa uskutočňujú na pozadí tejto onymickej normy. Zmeny v onymických súboroch i zmeny systémovotvorných prvkov sa realizujú cez posuny, ktoré pozorujeme v spoločenskej komunikácii. Sociolingvistický aspekt predstavuje podstatnú zložku onomastickej analýzy. Jazyková identifikácia a diferenciacia druhových jednotlivín sa prejavuje na obsahovej i formálnej stránke onymických znakov v každom jazyku (a menej sústave) svojím spôsobom. V referáte na 10. medzinárodnom kongrese vo Viedni sme nazvali tieto charakteristické znaky vlastných mien „špecifikum onomastiky“ (n. das spezifisch Onomastische, r. specifičeskoje onomastičeskoje – Blanár, 1969). Ukázalo sa, že pri opise vlastných mien treba popri lingvistickom statuse (tak J. Kuryłowicz) prizeráť aj na ich (špecificky) onomastický status.

Princípy porovnávacej onomastiky odvodzujeme z dvoch uvedených základných tendencií vlastných mien, totiž zo spôsobu adaptácie vlastného mena do príslušného jazykového systému a z utvárania a fungovania onymických sústav v podobných a rozdielnych hospodársko-spoločenských situáciách v príbuzných, resp. nepríbuzných jazykoch. Pokúsime sa určiť operácie systematického porovnávacieho opisu. Komplexná porovnávacia analýza spočíva v istej metodologickej následnosti sociolingvistických aspektov a systémových dimenzií onymických sústav. Ich použitie v poradí, ktoré v ďalšom naznačíme, predstavuje operácie porovnávacej analýzy. Za primeranú pokladáme takúto následnosť piatich pracovných postupov (operácií):

a) Onymické úseky sa najprv analyzujú v *apelatívnom* alebo *propriálnom* kontexte.

Z komunikačného aspektu je základným apelatívny kontext (A : P : A), ktorý je zameraný na denotát. V apelatívnom kontexte sa neutralizujú onymické príznaky nižšej abstrakčnej úrovne (diferenčné), pretože ich v istom zmysle nahrádza vedenie o onymickom objekte, napr. *Včera som dostal list z Viedne*. Stupeň vedenia spočíva na

individuálnych, spoločensky nefixovaných príznakov. Komunikáciu umožňuje taký stupeň informačno-encyklopedických znalostí, ktoré sú dostačujúce na tzv. *referenčnú identifikáciu*, t. j. uvedenie si priameho vzťahu mena s pomenovaným onymickým objektom.¹ Keď poznáme aj onymickú situáciu, vieme učiť, o ktoré motivačné podnety sa opierajú motivačné a slovtvorné modely názvov v danom onymickom priestore. Tieto okolnosti sú dôležité z porovnávacieho hľadiska.

Dôležitosť propriálneho kontextu (P : P : P) sa zvyšuje v modernej štátnej administratíve (napr. úplné registre občanov, daňové súpisy, matriky, zoznamy obcí, zemepisné mapy, súpisy podnikov, úradov, spoločenských organizácií atď.). V propriálnom kontexte sa onymické príznaky uplatňujú explicitne. Z neho sa vychádza pri vedeckej rekonštrukcii obsahových modelov (t. j. pri vymedzovaní systémotvorných prvkov onymickej sústavy). Podmienka jednoznačnej viazanosti názvu s denotátom môže, ale nemusí byť splnená. Propriálny kontext je v komunikácii dostačujúci („len“) na zaradenie názvu do príslušnej triedy úradných alebo neúradných vlastných mien; porov. kontext: *Belinci, v miestnom úze Belenci, o. Isperich, Bulharsko (ojkononymum)*. Takýto stupeň informácie je bežný i v mnohých dialogických kontextoch, keď počúvajúci nevie názov presnejšie identifikovať, napr. *Boli sme v Trenčianskych Tepliciach a zastavili sme sa aj v Jánošíkovej jaskyni* (anokononymum). Uvedené ojkonymum a anokononymum môže predstavovať pre čitateľa alebo účastníka rozhovoru bližšie neznámy denotát, ale známa mu je onymická trieda, do ktorej objekt patrí. To však nebráni rekonštruovať designáciu. Takéto „povrchové“ vedenie o onymickom objekte zodpovedá tzv. *presupozíčnej identifikácii*.

Porovnávacia analýza sa tu zameriava na štruktúru pomenovacích modelov a ich zložiek. Lexikálno-sémantické (morfologické) kategoriálne príznaky vlastných mien sú v podstate zhodné. Výraznejšie sú rozdiely vo využití kategórie rodu, čísla, pádu. Tieto rozdiely súvisia jednak s gramatickým systémom daného jazyka (napr. nedostatok gramatického rodu, skloňovanie flektívneho alebo analytického typu), jednak s nerovnakým spôsobom začleňovania (najmä cudzích) vlastných mien do substantívnych paradigiem. Na porovnanie špecificky onymických významových komponentov designácie nateraz chýbajú prípravné práce. Designáciu onymických podsystémov konštituujú pomenovacie princípy (napr. lokalizačný vzťah, ± sídelnosť, individuálna charakteristika, ustálenosť administratívno-právnym úzom), ktoré majú všeobecnejšiu povahu. Najväčšiu zhodu pozorujeme pri menách, ktoré vznikli v podobnej onymickej situácii. Väčšiu zhodu možno predpokladať pri generických ako pri diferencných onymických príznakov. Na rozdiel od relatívne podobných obsahových modelov

1 O. Leys (1979) rozlišuje popri tomto (obvyklom) referenčnom vzťahu aj metareferenčné (*Táto rieka sa volá Ipeľ*) a metagramatické používanie (*Friezvisko Nebojsa je substantívum*) propria a apelatíva. Niekedy sa poukazuje na texty s početnejším výskytom vlastných mien, ktoré by mohli predstavovať prechodný status medzi tzv. apelatívnym a propriálnym kontextom (pozri Christoph 1991, s. 365–367).

väčšia rozmanitosť je príznačná pre motivačné modely. Motivačné modely tvoria prechodný článok k slovotvorným modelom a sú spojovacím mostom so slovotvornou štruktúrou mena. Pri realizácii motivačného modelu jazykové prostriedky z hľadiska, ktoré je typické pre onymiu daného priestoru, charakterizujú onymický objekt. Napr. pri výbere pomenovacích motívov mali na Morave a v Sliezske základný význam podmienky a typ osídlenia (Pleskalová, 1992). Ako úzko súvisí využitie slovotvorných postupov pri rozvíjaní onymie s jazykovým typom, vidíme na slovotvornej štruktúre osobných mien slovanských jazykov v porovnaní s priezviskami západoeurópskych jazykov. Pri rozvíjaní súboru priezvisk v slovanských, prevažne flektívnych jazykoch sa bohato využívajú „špecifické“ postupy v zadnom okruhu formantov; v západoeurópskych analytických jazykoch je charakteristické využívanie formantov v prednom morfematickom okruhu, porov. s. a ch. *Drag-anac*, slov. *Jur-káček* a nem. *Zumbusch*, holandské *De Decker*, fr. *Dupont*, tal. *Della Casa* (Blanár, 1996). Slovotvorná štruktúra mena sa teda opiera o normy príslušného jazyka, ale v mnohých ohľadoch ich „prekračuje“ (v smere špecificky onomastického).

Onymické znaky sa istým, pre danú onymiu príznačným spôsobom začleňujú do mikroštruktúrnych vzťahov. (K pojmom onymická polysémia, homonymia, synonymia, antonymia pozri Blanár, 1996); pre danú onymiu je charakteristické začlenenie onymického znaku do slovotvorného hniezda.

b) Po odlíšení apelatívneho, resp. propriálneho kontextu sa určí, ktorý *spoločenský aspekt fungovania* onymického úseku alebo sústavy bude predmetom porovnávacej analýzy.

Vzhľadom na fungovanie v spoločenskej komunikácii rozoznávame dve základné situácie používania vlastných mien: používanie v úradnom styku („ustálenosť administratívno-právnym úzom“) a v živom, neúradnom a súkromnom styku („ustálenosť užším spoločenským úzom“). V úradnom styku sa používajú vlastné mená v štandardizovanej forme; ich základná podoba je písaná. V neúradnom a súkromnom styku je ich základná podoba hovorená a vyznačuje sa väčšou variantnosťou. Vychádzajúc z teórie o troch úrovniach jazykového styku, podáva W. Lubaš (1980, s. 25 n.) nasledujúce vymedzenie spoločenského kontaktu a formy vlastných mien. Hierarchicky najvyššiu úroveň predstavuje rovina celospoločenského kontaktu. Tomuto typu kontaktov zodpovedá používanie kodifikovaného spisovného jazyka. V miestnom kontakte je obvyklá hovorená forma; ako rovnocenné sa používajú spisovné i hovorené (povedali by sme: živé, neúradné) podoby. V individuálnom kontakte, ktorý charakterizuje výlučne hovorená reč (hovoriaci a počúvajúci sú v bezprostrednom styku), sú typové formy synonymné, napr. *Nowy Targ // Miasto; Anka // Hanka // Zębatówna*.

Sociolingvistický aspekt sa však dotýka aj vnútornej, systémovej stránky onymie. Z porovnávacieho hľadiska vidíme tieto hlavné okruhy sociolingvistickej problematiky.

1) Do designácie vlastného mena sa ako onymické komponenty integrovali spoločensky dôležité vlastnosti istých tried onymických objektov a pragmatické postoje používateľov mena k jazykovej stránke pomenovania. Pri zemepisných názvoch bude pre porovnávací výskum dôležité najmä využitie konkrétnych lexém poukazujúcich na spoločensky dôležitú alebo charakteristickú povahu osídleného, resp. neosídleného objektu. Pri osobných menách bude dôležité porovnávať spôsoby vyjadrenia príbuzných vzťahov v rámci pokrvného príbuzenstva.

2) Druhý problémový okruh tvorí porovnávanie štruktúry onymických sústav (pomenovacie modely a ich zložky vo vzájomných vzťahoch).

Onymické sústavy reálne existujú len v zapojení do spoločenskej komunikácie. Meniace sa komunikačné potreby dávajú podnety aj na také používanie mena, ktoré sa nezhoduje s tradičnými normami. Štandardizovaná menná sústava má aj zo synchronného hľadiska povahu dynamickej stability. Vzájomná spätosť onymického pod systému a jeho spoločenského fungovania sa dá formulovať takto: z používania vlastných mien v spoločenskom styku „vyrastá” systémovým prehodnotením onymicky relevantných príznakov v onymickej nominácii menná sústava, ktorá spätne poskytuje isté možnosti spoločenského fungovania realizáciám systémovotvorných prvkov; v spoločenskej praxi sa však vytvárajú aj nové podmienky na štrukturáciu onymických príznakov, čím sa signalizujú zmeny systémovotvorných prvkov a tak aj celých menných sústav (Blanár, 1996, s. 153). Typickým prípadom sociolingvistických vzťahov v onomastike – a rovnako v porovnávej onomastike – je úradný a neúradný spôsob pomenovania *osôb*. V užšom spoločenskom úze sa od najstarších čias vytvárala menná sústava, ktorej hierarchicky základným členom bolo individuálne rodné (krstné) meno, ktoré sa mohlo rozvíjať určujúcimi členmi. (V takomto zmysle chápeme termín jednomenná sústava.) Ak funkčný člen pozostával z viacerých lexém, už v najstarších historických obdobiach a v stredoveku sa vypracoval istý úzus ustálený zvykovým právom. Napr. pri pomenovaní detí v stredovekom Vestfálsku (bližšie pozri Debus et al., 1993, s. 242; porov. aj Kohlheim, 1981, s. 137 n.) spočíval tento úzus v „mechanickom” výbere mena z repertoáru mien starých rodičov a rodičov podľa zaužívaných pravidiel. Hospodársko-spoločenské činitele a potreby štátnej administratívy podnietili postupnú prestavbu tradičnej (živej) mennej sústavy. Základným funkčným členom sa v dlhšom vývinovom procese stal funkčný člen, ktorý identifikoval nositeľa individuálneho mena ako príslušníka pokrvného príbuzenstva. Tento funkčný člen ako úradne ustálený, formálne stabilizovaný a dedičný sa stal hierarchicky základnou zložkou v rade viacerých funkčných členov. Vznik priezviska naznačujeme takouto prestavbou pomenovacej schémy:

A + b ® a + **B**

A + b + c ® a + b + **C**.

Ide o onomastické generálie. (V tomto zmysle chápeme termín (úradná) dvojmenná a trojmenná sústava). Konštituovaním úradnej dvojmennej a viacmennej sústavy sa vývin neúradnej (živej) sústavy nezastavil. Vývin oboch sústav pokračuje vo vzájomnej súvzťažnosti ďalej. Najväčšie rozdiely vznikli uvoľnením motivačných podnetov v živom pomenovaní, ktoré malo za následok podstatný nárast motivačných a slovtvorných modelov v porovnaní s úradnou antroponymickou sústavou. Úlohou ďalšieho výskumu bude porovnávacia klasifikácia štruktúry pomenovacích modelov a vzťahov systémtvorných zložiek, ale aj osvetľovanie hospodársko-spoločenských podmienok, v ktorých sa živé antroponymické sústavy bohatšie rozvíjajú a v ktorých sa ich rozvoj pôsobením úradného pomenovania pribrzdil.

Už z doterajších výkladov sme videli, že pri výskume vlastných mien musíme rátať s fenoménom, ktorý nemá v apelatívnej lexike svoj pendant, a to je onymický systém s jeho rozmanitými realizáciami v spoločenskej praxi. Preto pri porovnávacíj analýze stavby a využitia vlastného mena treba mať na pamäti jeho dvojakú závislosť: závislosť od daného jazykového systému a závislosť od príslušného onymického (pod)systému. Napr. podstatne väčší počet rodných mien (13 770 mužských a 19 718 ženských) v Bulharsku a vo Fínsku (okolo 14 000 mužských a 20 000 ženských) ako na Slovensku (8 433 mužských a ženských) možno vysvetliť odlišnou štruktúrou pomenovacej sústavy (bližšie Blanár, 1996, s. 75–76).

Slovtvorný model a typ vyrastajú z pomenovacích možností príslušného jazykového systému, ale využitie jazykových prostriedkov vo výstavbe vlastných mien je v mnohom ohľade špecifické. Zaujímavé poznatky pre porovnávacíe ciele získame slovtvornou a morfeomatickou analýzou onymie. Slovtvorná analýza (pomer odvodzovacích základov k počtu všetkých mien v danej onymii) ukazuje mieru uplatnenia derivačných možností vo vzťahu k lexikálnemu výberu. Porovnanie morfeomatickej stavby apelatívnych a onymických útvarov odvodených od rovnakého odvodzovacieho základu ukazuje mieru uplatnenia derivačných možností pri apelatívach a pri analyzovaných úsekoch onymických podsystémov.

Fungovanie onymických sústav v rozličných hospodárskych, spoločenských a politických podmienkach umožňuje hlbšie postihnúť povahu pomenovacích modelov. Napr. v niektorých afrických a ázijských menných sústavách sa do designácie funkčného člena *K* (nededičné rodné meno) integrovali ako relevantné významové komponenty tieto nové pomenovacie okolnosti:

K^{rod}	[používanie len v rodinnom styku]	v Sierra Leone
K^{adm}	[používanie len v úradnom styku]	v Sierra Leone
K^{gen}	[osoba ako príslušník jednej generácie pokrve príbuzných]	v Dzu Lin (provincia v severovýchodnej Číne)
K^{st}	[starší súrodenec oproti mladšiemu]	v Dagestane.

Dá sa vysloviť predpoklad, že zo všeobecnejšieho porovnávacieho hľadiska štruktúra obsahových a motivačných modelov predstavuje – nehľadiac na ich blízke črty – viac menej otvorené spektrum významových komponentov; nejde o uzavreté celosti; je na mieste chápať onymické modely ako p r o t o t y p y (Blanár, 1996, s. 60).

Vzhľadom na onymickú platnosť funkčných členov sa jednotlivé dvojčlenné alebo viacčlenné schémy úradných a živých antroponymických sústav vnútorne odlišujú. Porov. napr.

Bari Madu Uri P + k^{rod} + k (Guinea)

Roberto Martinez Gonzales k + P₁^{otca} + P₁₁^{matky} (Mexiko).

Po kontextovom a sociolingvistickom aspekte zameriame pozornosť na problémové okruhy, ktoré porovnávacej analýze otvárajú vzájomne súvisiace *dimenzie* onymického systému, a to dimenzie frekvencie, priestoru a času.

c) Kategória produktívnosti onymických javov sa prejavuje v dimenzii frekvencie (Šrámek, 1995). Porovnanie frekvenčných javov sa týka systémotvorných prvkov a ich realizácií v onymii. Najproduktívnejšie onymické javy (modely, slovotvorné typy, onymické znaky) zaberajú v onymickom systéme, resp. v onymii centrálnu postavenie, menej produktívne a neproduktívne sú okrajovejšie. Napr. na Morave a v Sliezske základným vyjadrením pomenovacích motívov sú predložkové ojkonymy typu „predložka + neodvodené alebo odvodené substantívum” (*Pod lesom, V sosníčku*). Zo slovotvorných postupov sa najviac využíva derivácia a tvorenie dvojslovných a viac-slovných názvov (Pleskalová, 1992). Na strednom Slovensku sa vysoké percento živých osobných mien obyčajne sústreďuje okolo 7–10 obsahových modelov; také modely majú v mikrosystéme centrálnu postavenie. Vymedzenie designácie vlastného mena pomocou propriálneho sémantického metajazyka a označovanie obsahových a motivačných modelov symbolmi umožnilo komplexne opísať z frekvenčného (a areálového) hľadiska onymickú sústavu živých osobných mien (porov. Blanár – Matejčík, I.1., 1978; I.2., 1983). Najmä pre porovnávací výskum je dôležitý fakt, že touto metódou možno modelovať a na základe frekvenčných a areálových ukazovateľov opisovať onymické systémy príbuzných i nepríbuzných jazykov (porov. aj Pleskalová, 1992). Nazdávame sa, že pre porovnávací výskum je perspektívne porovnanie *priemerného onymického systému* a jeho odchýliek smerom k vyšším a nižším hodnotám. Priemerný antroponymický systém sme vymedzili na základe týchto ukazovateľov: frekvenčný kvocient (živé mená pripadajúce na jedného nositeľa), priemerná distribúcia obsahových modelov (pomer obsahových modelov a všetkých živých mien), priemerná členitosť pomenovacích modelov, frekvenčné využitie funkčných členov.

Ešte poznámku ku konfrontácii frekvenčného rozmeru v slovotvorných hniezdach. Odôvodnene pripomína D. Kremer (1996, s. 1263 n.), že pri porovnaní priezvisk treba brať do úvahy jazykové i grafické varianty. Oproti semaziologickému aspektu je však plodnejší onomaziologický prístup. Ak sa zisťuje formálne vyjadrenie myšlien-

kových obsahov, – tu sa myslí na lexikálny význam odvodzovacieho základu, – vytvára sa vhodné porovnávacie východisko na konfrontáciu napr. osobných mien geneticky príbuzných i nepríbuzných jazykov. Napr. do významového hniezda „z lesa” patria vo francúzštine mená *Dubois, Dubos, Dubost, Bose, Bosquet, Biussou, Dubousson* s nerovnakými parametrami výskytu (Tesnière, 1995). Porovnávajú sa súhrnné frekvenčné parametre vybraných významových hniezd („kováč”, „chlieb”, „tmavý” a pod.).

d) Vzhľadom na druh vzťahov, prostredníctvom ktorých sa viaže onymický objekt so svojim pomenovaním, poznáme tri základné onymické p r i e s t o r y. Bionymá a chrématonymá fungujú v spoločenských priestoroch, pre geonymá je charakteristické rozloženie v geografických priestoroch. Trvalé spojenie medzi pomenovaním a pomenovaným objektom vytvára predpoklady na kartografické spracúvanie geonymických javov. Širšie porovnávacie ciele sledujú pripravované onomastické atlasy. Pri atlasoch príbuzných jazykov sa ukazuje ako vhodné pracovné východisko porovnávanie štruktúrnych typov onymie, pri atlasoch nepríbuzných jazykov je perspektívnym väčší dôraz na onomaziologický prístup. Ako teoreticko-metodologické východisko atlasu slovanskej oikonymie sa vypracoval istý variant slovotvornej analýzy („sensu stricto propriálna analýza”). Členenie je v podstate binárne (porov. *Lip-ov // ic-a*), ale k voľnej toponymickej báze sa pridáva ako toponymický „konektor” aj morféma špecifikujúca slovný druh, ktorý bol východiskom onymickej substantivizácie; porov. onymickú základovú morfému *Lip-ov* a substantívnu onymickú základovú morfému *Lip-* (pozri Eichler – Šrámek, 1988: *Strukturní typy slovanské oikonymie*). V. Šmilauer (1958) premyslel metódu „malých typov” v toponomastike na historických miestnych názvoch deantroponymického pôvodu. Jeho metóda diferencovania vrstiev a areálov slovanských toponymických názvov spočíva na kombinácii morfematických štruktúr deantroponymických základov s istými toponymickými slovotvornými prvkami. Doteraz je obvyklé kartografické spracúvanie najmä slovotvorných javov geografických názvov. Široké možnosti na porovnávanie poskytuje konfrontácia formálno-jazykových javov v makroareáloch príbuzných jazykov. Napr. u južných a východných Slovanov sa uchovali staré miestne názvy s plurálovou formou životných maskulín (r. *Ivaniči*, b. *Belinci*, ch. *Marušiči*), kým u západných Slovanov tvary nom. pl. životných maskulín ustúpili (slov. *Košice, Budmerice*, č. *Boskovice, Strakonice*, p. *Gorlice, Katowice*).

Areálový rozmer je charakteristický aj pre živé osobné mená. Zachytávanie onymických hodnôt ich obsahových a motivačných modelov symbolmi potvrdili možnosť kartograficky spracúvať i obsahové a motivačné modely vlastných mien. V tomto prístupe vidíme nový moment pre porovnávaciu onomastiku príbuzných, ako aj nepríbuzných jazykov. Uvedme príklad. Podobný pomenovací princíp pri ženských osobách (meno manželky ako pomenovacie východisko členov rodiny pri podobných

hospodársko-spoločenských životných podmienkach), ktorý sme zistili v stredoslovenskom makroareáli, našli E. Wolniczová-Pawłowska na západolemkovskom území a P. P. Čučka v huculských obciach v Zakarpatsku (Wolnicz-Pawłowska, 1986, s. 137–138).

e) Dnešná onymia a onymická sústava sú výsledkom historického vývinu. Vývinový (č a s o v ý) rozmer je pre porovnávaciu analýzu neodmysliteľný. Časový rozmer sa prejavuje pri hlavných onymických priestoroch dost' odlišne. V geografických názvoch je petrifikovaná prvotná pomenovacia situácia. Pôvodná motivácia môže časom ustúpiť do pozadia a neraz ju odhaľuje len geneticko-historický výskum. V komunikácii sa totiž zameriava pozornosť na pomenovaný onymický objekt. Ale aj tak odvodzovacie základy názvov prezrádzajú veľa o prírodných a životných podmienkach v dobe pomenovania. Geografické názvy poskytujú napr. poučenie o niekdajšom rozšírení fauny a flóry (pozri napr. Šmilauer, 1963, s. 127). Suffixy majú v toponymii (a podobne v antroponymii) historickú a areálovú stratigrafiu. V tejto stratigrafii sa prejavujú vývinové zmeny a zmeny v zemepisnom rozložení systémovotvorných prvkov a javov. Menej produktívny typ nahrádza typ produktívny. Napr. v lužickej srbčine –*arici, –*arovicí > –are (-ary) (pozri Eichler, 1995). Pri zdomáčkovaní prevzatého miestneho názvu sa zamenil starý okrajový model za domáci produktívny slovotvorný model, porov. slov. *Keer* 1271, *Keer* 1290, *Kyskeer* (Malý Kiar) 1486, *Kiarov* 1920.

Pre antroponymické priestory je príznačná generačná výmena mien a prudko sa zvyšujúci nárast pomenovacích potrieb. Už od najstarších čias sa v spoločenskom úze vytvárali isté pomenovacie normy, ktoré regulovali výber mien v nasledujúcej generácii. Napr. u starých Germánov poznáme zásady aliterácie; v Thajsku sa mená detí jednej rodiny začínajú alebo končia zhodnou morférou (podľa G. Pflauma V. Kohlheim, 1981); v japončine môžu dodnes dostávať deti rodné meno, ktoré obsahuje jednu časť rodného mena matky alebo otca (pozri Blanár, 1971). Takéto pomenovacie princípy svedčia o dávnej polarizácii apelatívnej a propriálnej vrstvy slovnej zásoby. Nehľadiac však na túto výraznú tendenciu, odvodzovacie základy mien v starej jednomennej sústave (napr. v gréckych, germánskych, sčasti slovanských zložených osobných menách) hovoria zaujímavou rečou o psychológii pomenúvajúcich etník. Modely kompozít sa typickým spôsobom odlišovali využitím istých lexikálnosémantických tried v slovotvorných typoch mena. A. V. Superanskaja (1969, 1973) myslí na mimolingvistické univerzálie vyjadrené menami istých jazykov. V pravom zmysle slova onomastické univerzálie možno vidieť vo vzniku dedičného priezviska z rozličných typov prímien, ktorého dôsledkom bola prestavba tzv. jednomennej antroponymickej sústavy na dvojmennú. Sotva je náhodné, že túto tendenciu môžeme pozorovať i vo viacerých afrických menných sústavách (najmä u etník, ktoré žili v kontakte s európskymi kolonizátormi); u niektorých z týchto etník je ešte zrejma interferencia tradičnej jednomennej a novšej dvojmennej sústavy. Napr. v niekdajšej

portugalskej kolónii Guinea Bissau sa síce udomácnila dvojčlenná antroponymická sústava ($k + P_1$), ale žena po výdaji môže prijať priezvisko svojho manžela (manžel: *Isuf Balde* – manželka: *Kinta Balde*), prípadne sa vydáva podľa tradičných zvyklostí a ponecháva si otcovské meno, porov. manžel: *Mango Pereira* – manželka: *Kinta Sami*. Spôsoby formovania dvojmenných antroponymických sústav v rozličných jazykoch patria medzi dôležité okruhy porovnávacej onomastiky.

Ďalším onomastickým generáliom je utváranie a existencia úradnej, štandardizovanej pomenovacej sústavy geoným a antropónym. Neúradná i úradná onymická sústava sa vyznačuje dynamickou normou. Na jej pozadí rastie a mení sa v jazykovej komunikácii onymia. Pri tom však nejde len o zmeny v mikroštruktúrnych (napr. pragmatických) vzťahoch onymie, ale aj o zmeny systémotvorných prvkov (modelov), čo už zasahuje samotné pomenovacie sústavy. Napr. keď majú v jednej rómskej rodine so 17 deťmi (Svinia, východné Slovensko) dvaja bratia rodné meno *Vladimír*, svedčí to, že úradné meno nemá v danom spoločenstve pevnejšiu spoločenskú záväznosť (jedného syna volajú doma *Vlado*, druhého *Gusti*). Avšak keď vo Fínsku podľa zákona z r. 1930 manželka po výdaji preberala manželovo priezvisko a od 1. januára 1986 si manželia po sobášii môžu vybrať priezvisko podľa 5 možností a dieťa sa môže volať priezviskom otca alebo matky (S. Paikkala, Espoo), ide o zmeny mennej sústavy, v ktorej sa výraznejšie uplatnilo postavenie ženského nositeľa mena. Zákonitosti onymickej normy reagujú na široký súbor zmien, ktoré sa uskutočňujú v onymickej situácii. Vplyv sociálnych činiteľov na tvorenie nových názvov pozorujeme najmä v prevratných historických etapách spoločenského života národov. Charakteristický prípad predstavujú nové a zmenené geografické názvy v bývalom Sovietskom zväze. V nových názvoch sa uplatňujú nové sémantické a morfológické príznaky. Typickým znakom novej toponymie je úplná motivovanosť a ideologicko-emocionálne podfarbenie (*Jasnogorskij, Zarja, Progress* a pod.). Ale mnohé toponymické modely si svoju produktivnosť podržali. Pre nové geografické názvy je príznačná dynamická závislosť nových názvov od názvov historicky starších (Beleňkaja, 1975, s. 48–49).

Záverom možno povedať, že (aj) z porovnávacieho hľadiska treba venovať najväčšiu pozornosť tým formálnym prostriedkom vlastných mien, ktorými sa vyjadrujú onymicky relevantné významové komponenty v procesoch onymickej nominácie (pri osobných menách spôsoby vyjadrovania príbuzenských vzťahov, pri zemepisných názvoch napr. spôsoby pomenúvania sídelných oproti nesídelným objektom). Pri zachovaní následnosti piatich uvedených metodických operácií je to zjednocujúci činiteľ porovnávacieho opisu.

LITERATÚRA

- BAUER, G.: Namenforschung im Verhältnis zu anderen Forschungsdiziplinen. In: *Namenforschung. Ein internationales Handbuch zur Onomastik*. Hrsg. E. Eichler et al. I. Teilband. Berlin – New York 1955, s. 8–23.
- BELEŇKAJA, V. D.: Die Toponomastik als soziolinguistisches Problem. In: *Sowjetische Namenforschung*. Hrsg. E. Eichler et al. Berlin 1975, s. 43–49.
- BLANÁR, V.: Das spezifisch Onomastische. In: *Disputationes ad montium vocabula aliorumque nominum significationes pertinentes*. Red. H. H. Hornung. Wien 1969, s. 81–87.
- BLANÁR, V.: Morfematická stavba prímena a priezviska. In: *Jazykovedné štúdie*, 11. Jónov zborník. Red. J. Ružička. Bratislava 1971, s. 313–320.
- BLANÁR, V.: *Teória vlastného mena. (Status, organizácia a fungovanie v spoločenskej komunikácii)*. Bratislava 1996.
- BLANÁR, V. – MATEJČÍK, J.: *Živé osobné mená na strednom Slovensku*. I.1. Designácia osobného mena. Bratislava 1978. I.2. Distribúcia obsahových modelov. Martin 1983.
- DEBUS, F. et al.: *Namengebung und soziale Schicht. Bericht über ein Projekt zur Personennamenkunde. Naamkunde*, 5. Leuven 1973, s. 368–400. Nové vyd. in: *Reader zur Namenkunde. II. Anthroponymie*. Hrsg. F. Debus – W. Seibicke. Hildesheim – Zürich – New York 1993, s. 229–258.
- EICHLER, E.: Über westslawische Toponyme mit dem Suffix *-ar*. *Slavica Slovaca*, 30, 1995, s. 112–115.
- EICHLER, E. – ŠRÁMEK, R.: Strukturtypen der slawischen Oikonymie. *Strukturtypen der slawischen Oikonymie*. In: *Namenkundliche Informationen. Sonderheft*. Leipzig 1988.
- CHRISTOPH, E.-M.: Eigennamen als Bestandteile des Lesikons? – Ein Diskussionsbeitrag zur Semantikforschung in der Onomastik. *Zeitschrift zur Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung*, 44, 1991, s. 357–371.
- KOHLHEIM, V.: Diffusionstheoretische Aspekte spätmittelalterlicher Anthroponymie. Die Verbreitung der Rufnamengebung nach Heiligennamen in Regensburg bis a. 1375. In: *Deutsch-slawische Namenforschung*. Herausgegeben von H. B. Harder. Marburg/Lahn 1981, s. 137–157.
- KREMER, D.: Morphologie und Wortbildung der Familiennamen: Romanisch. In: *Namenforschung. Ein internationales Handbuch zur Onomastik*. Hrsg. E. Eichler et al. 2. Teilband. Berlin – New York 1996, s. 1263–1275.
- LEYS, O.: Was ist ein Eigenname? Ein pragmatisch orientierter Standpunkt. *Leuvense Bijdragen*, 68, 1979, s. 61–86.
- LUBAŠ, W.: Spoleczne warianty nazw własnych we współczesnej polszczyźnie. In: *Spoločenské fungovanie vlastných mien. VII. slovenská onomastická konferencia (Zemplínska šírava 20. – 24. septembra 1976)*. Zborník materiálov. Red. M. Majtán. Bratislava 1980, s. 25–30.
- PLESKALOVÁ, J.: *Tvoření pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku*. Jinočany 1992.
- SUPERANSKAJA, A. V.: *Struktura imeni sobstvennogo. Fonologija i morfologija*. Moskva 1969.
- SUPERANSKAJA, A. V.: *Obščaja teorija imeni sobstvennogo*. Moskva 1973.
- ŠMILAUER, V.: Metoda „malých typů“ v toponomastice. In: *Sborník slavistických prací věnovaných IV. mezinárodnímu sjezdu slavistů v Moskvě*. Red. K. Horálek a J. Kurz. Praha 1958, s. 44–50.
- ŠMILAUER, V.: *Osídlení Čech ve světle místních jmen*. Praha 1960.
- ŠMILAUER, V.: *Úvod do toponomastiky (nauky o vlastních jménech zeměpisných)*. Praha 1963.
- ŠRÁMEK, R.: Kvantifikující aspekty v onomastice. *Slavica Slovaca*, 30, 1995, s. 166–171.
- TESNIÈRE, M.: *Répertoire des 1000 patronymes les plus fréquents en France. (Patronymica Romanica)*. Tübingen 1996.
- WOLNICZ-PAWŁOWSKA, E.: Dawne lemkowski nazwy kobiece na tle antroponimii sąsiednich gwar. In: *Onomastica*, 31, 1986, s. 134–141.

Zu den Grundlagen der vergleichenden Onomastik

Vincent Blanár

Unsere vergleichende Analyse der Eigennamen (EN) stützt sich auf das semiologische und funktionell-strukturelle Prinzip. Die Grundlagen der vergleichenden Onomastik sind von zwei Haupttendenzen der EN abzuleiten: von der Art der Adaptation des EN-ns in das betreffende Sprachsystem und von der Gestaltung und vom Funktionieren der onymischen Systeme in ähnlichen und unterschiedlichen wirtschaftlich-gesellschaftlichen Situationen in den verwandten resp. nicht verwandten Sprachen. Die komplexe vergleichende Analyse beruht auf bestimmter methodischer Reihenfolge der soziolinguistischen Aspekte und der systemhaften Dimensionen der onymischen Systeme. Ihre Verwendung in der angeführten Reihenfolge stellt die Operationen der vergleichenden Analyse dar. Für zweckmäßig halten wir folgende Reihenfolge von fünf Arbeitsoperationen:

(a) Die Analyse der onymischen Bereiche oder Systeme in Bezug auf den appellativischen oder proprialen Kontext;

(b) die Bestimmung des gesellschaftlichen Funktionierens des onymischen Bereiches (oder Systems): die offizielle // inoffizielle (lebendige) Benennung;

weitere Problemkreise der vergleichenden Analyse öffnen die Dimensionen des onymischen Systems:

(c) die Kategorie der Produktivität offenbart sich in der Dimension der Frequenz;

(d) im Hinblick auf die Art der Beziehung, mittels welcher sich das onymische Objekt mit seiner Benennung verbindet, unterscheiden wir drei onymische Räume (Arealdimension);

(e) die Beschreibung unter historischem Aspekt (Dimension der Zeit).

Bei der Erhaltung der Reihenfolge der angeführten methodischen Operationen wirken als ein Unifizierungsfaktor der vergleichenden Analyse die formalen Mittel der EN-n, durch die im Prozeß der onymischen Nominatation die onymisch relevanten Komponente ausgedrückt werden (z.B. bei den Personennamen die Ausdrucksweise der Verwandtschaftsbeziehungen).

РОЗА ТУГУШЕВА*

Германизмы в близкородственных языках
(на материале чешского и словацкого
языков)

TUGUŠEVA, R.: The Words of German Origin in the near cognate Languages (On the Basis Czech and Slovak). *Slavica Slovaca*, 32, 1997, No. 2, pp. 109–127. (Bratislava)

In this work are analysed the distinctions between the Czech and the Slovak germanismes at a phonetic, morphological, word-building, lexical, semantic and stylistic levels. These distinctions are explained by the peculiarities of the genetic proximity of these slavonic languages as well as by specific character of their historical development, in particular by forming of the literary Czech and literary Slovak languages at different times. The germanismes appear both in the contemporary Czech and the contemporary Slovak, mainly on periphery of their lexical systems, but every Czech and Slovak word of German origin had covered its particular path of development.

Linguistics. Germanismes. Likenesses. Distinctions. Linguistic levels.

Современный чешский и словацкий языки, наряду со многими другими европейскими языками, относятся к таким феноменам, для которых „иноязычные контакты были неотъемлемым ингредиентом их развития” (Ярцева, 1986, с. 244). Самые тесные, наиболее длительные и многосторонние контакты у чехов и до известной степени у словаков в прошлом были с немцами.

В изучении германизмов чешскими и словацкими лингвистами в последнее время наметился определенный сдвиг, по сравнению с недавним прошлым. Если раньше заимствования из немецкого языка рассматривались главным образом в рамках исследования литературных разновидностей чешского и словацкого языков (Havránek, 1936; Němec, 1968; Hauser, 1980; Filipec-Čermák, 1985; Paulíny, 1971; Krajčovič, 1974; Blanár, 1977; Doruľa, 1977) или отдельных памятников письменности (Oberpfalcer, 1934; Michálek, 1970; Blanár, 1961; Habovštiaková, 1968), то в последние годы, отмеченные небывалой доселе демократизацией языкового выражения, интерес к германизмам все более смещается в диалектную сферу чешского и словацкого языков (Janečková, 1995; Balhár, 1994; Kloferová, 1994; Papsonová, 1990; Habovštiak, 1988; Palkovič,

* Doc. Roza Tuguševa, CSc., Katedra ruského jazyka a literatury, Filozofická fakulta Univerzity Komenského, Gondova 2, 818 01 Bratislava.

1988). Как представляется, однако, заслуживает внимания также рассмотрение отдельно выделенного пласта германизмов в этих двух близкородственных языках в сравнительном плане.

Самые тесные контакты у чехов и словаков с немцами устанавливаются уже на заре феодализма, когда правители этих народов возвели в ранг государственной политики приглашение на свои пустующие земли немецких колонистов с целью закладки городов и развития ремесел (Tadra, 1897; Varsik, 1969). С этого времени, т. е. приблизительно с XII в. чехи и словаки жили бок о бок с носителями языка, существенно отличающегося от их собственного. Впоследствии, после поражения чехов в битве у Белой горы (1620), усилению немецкого влияния способствовало включение Чехии в границы Габсбургской империи, под чьим политическим господством очень долго в прошлом находилась и Венгрия, в состав которой до 1918 года входила Словакия. На протяжении большей части письменной истории чехов и словаков немецкий язык был по существу вторым литературным языком после латыни у этих двух славянских народов (Havránek, 1963; Blanár, 1977)

Немецкий язык в прошлом оказал более или менее сильное воздействие на все славянские языки. Вследствие этого в лексике славянских языков осело много немецких слов, из которых отдельные имеют в настоящее время хождение по всему славянскому миру. Такие германизмы, как например, *вал* 'насыпь' или *цех* 'производственное объединение' сегодня известны как восточным и западным, так и южным славянам. Чешский и словацкий языки в силу особой близости между собой, а также вследствие наличия на протяжении длительного исторического периода непосредственных живых контактов с носителями немецкого языка, естественно, в своих словарях содержат больше подобных совпадений, наряду с отличиями, обусловленными несколько иными условиями заимствования.

В отдельных случаях этимонами полностью тождественных по форме и содержанию чешских и словацких германизмов служат доисторические формы, как например, германское **hétaz* для современного чешского и словацкого слова *šaty* 'одежда; платье' (Ф 4, 412). Разряд совершенно тождественных по внешней форме и лексическому значению чешских и словацких германизмов сравнительно невелик, но довольно разнообразен в отношении времени и пути проникновения их в эти языки, их смысловой характеристики, а также особенностей их употребления в этих языках; ср., например, ч/сл *biskup* 'епископ', *žula* 'гранит', *deka* 'одеяло, покрывало', *cvok* 'придурак' и др.

Таким образом, современный чешский и словацкий языки располагают определенным числом полностью тождественных по форме и семантике

заимствований из немецкого языка, которое, по нашим наблюдениям, превышает количество подобных совпадений в других славянских языках. Вместе с тем число отличающихся германизмов в чешском и словацком языках значительно превосходит количество совпадений.

Чешский и словацкий языки заимствовали германизмы на протяжении ряда веков, в течение которых менялись фонетический строй, морфология, лексико-семантическая система, а также стилистические критерии как самого немецкого, так чешского и словацкого языков. Все эти изменения нашли отражение в судьбе чешских и словацких германизмов.

Больше всего различий между чешскими и словацкими германизмами заключено во внешней форме заимствованных из немецкого языка слов.

Причиной расхождений во внешнем облике чешских и словацких германизмов следует признать прежде всего неодинаковое слуховое восприятие предками современных чехов и словаков чуждых их уху звуков и звуковых сочетаний от представителей не одного и того же, а разных древних немецких говоров, и не в одно и то же время, а в разные временные отрезки развития как самого немецкого, так чешского и словацкого языков (Němec, 1968; Kloferová, 1994; Blanár, 1977; Papsonová, 1990). Примером различий во внешней форме чешских и словацких германизмов, восходящих к исходным диалектно-хронологическим отличиям немецкого языка, может служить чешское слово *hrabě* и его словацкий эквивалент *gróf*. В. Махек считает, что чешское *hrabě* произошло от древненемецкого *gráveo*, в то время как словацкое *gróf* восходит к средневерхненемецкому *grávo* (М 182).

В чешских и словацких германизмах находят отражение древнейшие фонетические славяно-германские корреляции, связанные с формированием звуковых систем чешского и словацкого языков (Mayer, 1927; Rudolf, 1991). Много колебаний наблюдается при передаче, например, древних немецких консонантов *b-p-v-f*, которые в древнечешском и древнесловацком языках подвергались изменениям. В одних случаях чешский и словацкий языки на один и тот же немецкий звук реагировали одинаково, например, ч. *fald* – сл. *fald* и *falda* – ‚загиб на ткани, фалда‘, восходящие к срвнем. *valde* (М 139), в других – по-разному: например, срвнем. *varwe* инициировало в литературных чешском и словацком языках соответствие ч. *barva* и сл. *farba* – ‚цвет‘ (М 47), а немецкое *büchse* послужило этимологом для сл. *bukša* и чешского *piksle* – ‚жестяная коробка‘.

Основная же причина различий во внешней форме чешских и словацких германизмов заключается, безусловно, в специфическом развитии фонетического строя этих языков, в результате которого современный чешский и словацкий языки вообще больше всего отличаются друг от друга именно звуковым

строем (Bělič a kol., 1964; Pauliny a kol., 1972; Dvončová, 1987). Основу фонетических расхождений как чешского и словацкого языков в целом, так чешских и словацких германизмов в частности составляют регулярные чешско–словацкие фонетические соответствия, исторически сложившиеся в этих двух языках, например, ч. *roura* – сл. *rúra* – ‚труба‘; ч. *pucl* – сл. *pucl* – ‚пудель‘; ч. *říše* – сл. *riša* – ‚империя‘; ч. *žert* – сл. *žart* – ‚шутка‘ и др. Помимо, однако, регулярных, закономерных, исторически объяснимых фонетических отличий, чешские и словацкие германизмы, равно как чешская и словацкая лексика в целом, отражают множество нерегулярных, незакономерных и подчас сегодня уже даже и не объяснимых расхождений, которые связаны с функционированием языка каждого народа в отдельности в процессе его развития и из которых, собственно, и складывается их национальная специфика, способная проявиться сегодня во всей своей полноте только в результате многоаспектного синхронно–диахронного сопоставительного лексико–семантического анализа (Blanár, 1988; Dolník, 1990) или вообще уже только, вероятно, в киберпространстве (Kořenský, 1992). Иногда чешские и словацкие германизмы отличаются друг от друга только корневой долготой, например, ч. *mnich* – сл. *mních* – ‚монах‘; ч. *ryha* – сл. *ryha* – ‚борозда; морщина‘. Но в некоторых случаях своеобразное развитие этих языков способствовало более резким отличиям. К одному и тому же, например, исходному немецкому прототипу *buss* этимологи возводят современные ч. *pusa* и сл. *bozk* – ‚поцелуй‘ (М 500).

Форму многих чешских и словацких германизмов в значительной степени определил исходный способ проникновения немецких заимствований в эти языки, устный или письменный. Анализ чешских и словацких германизмов позволяет отметить, что чем ближе заимствования к нашему времени, тем активнее при перенесении их на чешскую и словацкую почву проявляется их зависимость от письменной формы языка-источника, и наоборот, чем дальше они от нас по времени, т. е. чем они древнее, тем ярче выступает произносительная форма германизмов. Ч. *permon* и сл. *permonik* – ‚гном‘, например, больше отличаются от исходного для них немецкого имени собственного *Bergmann* или немецкого нарицательного наименования *bergmann* – ‚дух гор‘, известных чехам и словакам, вероятно, по горному делу времен средневековья, чем, допустим, ч/сл *biedermeier* – ‚стиль в архитектуре и искусстве 1-ой половины XIX в.‘, также образованного от немецкого имени собственного *Biedermeier*. Вследствие же того, что словацкий литературный язык сформировался позднее чешского, словацкие германизмы несколько чаще, по сравнению с чешскими, отражают устную форму их заимствования. Так, эквивалентом чешского германизма *žok* ‚большой широкий мешок‘ в

словацком языке выступает слово *žoch*. Чешское слово с конечным *k* повторяет форму немецкого прототипа *sack*, в свою очередь возникшего от латинского *saccus*, в то время как словацкое *ch* на конце могло появиться в результате звуковой ассоциации со словом *mech* – ‚мешок‘ (М 730).

Некоторые отличия во внешней форме чешских и словацких германизмов связаны с тем, что чешский язык заимствовал германизмы преимущественно прямо, а словацкий – через языки-посредники, особенно через венгерский или чешский. Немецкому *presse* – ‚пресс, давление‘, например, в чешском языке соответствует форма *pres*, а в словацком – *preš*, отражающая произношение венгерского германизма *pres*. Немецкий язык, однако, сам заимствовал немало слов, особенно из латыни и романских языков. Посредническую роль немецкого языка при заимствовании латинизмов и романизмов больше испытал на себе чешский язык, в то время как в словацком языке больше прямых заимствований из латыни, а также романизмов, по форме совпадающих с венгерскими. Слово *tort*, например, распространившееся по европейским языкам в XVI в. от романского *torta* ‚завитое выпечное изделие‘, в словацком языке имеет общеевропейскую форму с начальным *t* – *torta*, одинаковую в том числе и с венгерским словом *torta*, в то время как чешский язык сохраняет немецкую огласовку начального согласного – *dorta* (М 123). Одному и тому же исходному латинскому наименованию *tegula* – ‚кирпич‘ в чешском языке соответствует *cihla*, больше похожее на немецкое *ziegel*, а в словацком – *tehla*, близкое венгерскому *tégla* (М 85).

Как для чешских, так и для словацких германизмов характерна большая вариативность их разнообразных форм. Некоторые фонетические варианты германизмов отражают изменения самих немецких этимонов. Такого рода вариативность больше симптоматична для чешского языка. Древнечешскому слову *rouš* ‚состояние алкогольного опьянения‘, например, в современном чешском языке соответствует форма *rauš*, согласно современному же немецкому наименованию *rausch* (М 520). Словацкому языку, в отличие от чешского, свойственна более интенсивная вариативность, связанная с былой полилексией языка, ограничение которой, как правило, наступает с кодификацией его литературной формы (Blánár, 1993, с. 43). Вследствие того, что словацкий литературный язык значительно моложе чешского, отмеченного влиянием преимущественно латинского и немецкого языков, словацкие германизмы отличаются более широким разнообразием форм, впитавших элементы чешского, латинского, немецкого и венгерского языков, под воздействием которых протекало развитие словацкой лексики; ср.,

например, ч. *verštat* и *veřtat* (ASCS 2, 807) и сл. *verkštat*, *verštat*, *verštot* и *verštat'* (SCS 922) – все в значении ‚мастерская‘.

Интенсивность немецкого влияния на чешский и словацкий языки в прошлом проявляется в том, что словарь чешских и словацких германизмов включает слова почти всех частей речи. Подавляющее большинство немецких заимствований в чешском и словацком языках относится к существительным, значительно меньшую часть составляют глаголы и прилагательные и совсем отдельными лексическими вкраплениями представлены в них наречия и междометия. Преобладающую часть заимствованных из немецкого языка существительных в чешском и словацком языках составляют имена мужского рода, грамматическая оформленность которых в этих языках полностью совпадает с немецким языком. У остальных существительных, а также у германизмов других частей речи в чешском и словацком языках по существу следует говорить о заимствовании из немецкого языка не слов, а лишь основ, которые форму слов приобрели только в системах чешского и словацкого языков. Морфологические же системы чешского и словацкого языков довольно близки между собой (Оравец, 1987), поэтому в частеречном оформлении заимствований из немецкого в них содержится меньше различий, по сравнению с расхождениями на фонетическом уровне. Немецкое существительное мужского рода *fuchs* ‚лошадь рыжей масти‘, например, в чешском архаизме *fuks* сохранило исконный род, подобно словацкому диалектизму *fuks*°, исходная форма которого, однако, подверглась воздействию других словацких наименований лошадей по их масти, например, *buo* ‚конь темно-серой масти‘, *fako* – ‚конь светлой масти‘ и др.

Одним и тем же немецким основам в современном чешском и словацком языках нередко соответствуют совершенно сходные в частеречном отношении наименования, например, ч. *děkovat* – сл. *d'akovat'* – ‚благодарить‘, ч/сл *plechový* – ‚жестяной‘, ч. *hurtem* – сл. *hurtom* – ‚с места в карьер‘, ч. *být z něčeho paf* – сл. *byť z niečoho paf* – ‚крайне удивиться‘ и т. д. Однако наряду со сходством довольно ярко в некоторых случаях проявляются и отличия, свидетельствующие о более глубоком проникновении немецкого влияния в систему чешского языка, по сравнению со словацким. Еще раньше, например, чем чешский (из итальянского) и словацкий (из французского) заимствовали современное слово *alarm* ‚тревога‘, чехам и словакам было известно немецкое обозначение понятия преимущественно военной тревоги, которое, однако, в чешском языке выражалось формой среднего рода *lermo*, совпадающей по роду с немецким *lärm*, а в словацком – наименованием женского рода – *larma*, подобно венгерскому *larma*, которое сегодня обозначает ‚шум‘. Кроме того в чешском языке существительное среднего рода *lermo*, по форме совпавшее

в системе чешского языка с адвербиальными образованиями на *-o*, в дальнейшем своем развитии превратилось в наречие *lermo* ‚тревожно‘ (SSJČ 2, 538), чего не произошло в словацком языке.

Слова от одного и того же исходного немецкого этимона в чешском и словацком языках чаще всего проявляют неодинаковую словообразовательную активность; ср., например, более широкую манифестацию образований от немецкого прилагательного *frisch* ‚свежий‘ в словацком языке, по сравнению с чешским, и наоборот, более полный набор дериватов от немецкого прилагательного *sicher* ‚определенный‘ в чешском просторечии, по сравнению со словацким разговорным языком. Чаще всего чешские и словацкие германизмы представляют собой сегодня несовпадающие в частеречном и словообразовательном отношении формы, восходящие к одному и тому же исходному немецкому образованию; ср., например, современные именные архаизмы *lanfalěr* и *lanfarěr* ‚бродяга, странник‘ в чешском и экспрессивный глагол *lanfarit’* ‚бродяжничать‘ в словацком.

Сходная тенденция обнаруживается у чешских и словацких германизмов, образованных от немецких композит, составляющих характерную особенность немецкого словообразования. Эта тенденция проявляется в том, что немецкие композиты в устном языке чехов и словаков превращались в простые по морфемному составу слова с затемненными и деформированными частями, а германизмы, распространившиеся среди чехов и словаков главным образом через письменность, сохраняли полную форму, состоящую из двух частей, из которых каждая могла употребляться в чешском и словацком языках также и самостоятельно. Устный характер заимствования немецких композит выявляется прежде всего у чешских и словацких наименований реалий быта и повседневной жизни (например, полукальки ч. *vánoce* – сл. *vianoce* – ‚рождество‘, берущие начало от дрвнем. *winnachten* ‚святая ночь‘ – М 677), большинство из которых сегодня относится к чешским и словацким диалектизмам и архаизмам, например, ч. *brucek*, *brunclek*, *bruslek* и сл. *bruclík*, *brusliak*, в народной речи чехов и словаков обозначающие ‚вид деревенской одежды без рукавов‘ и восходящие к немецкому *brustfleck*, где *brust* – ‚грудь‘, а *fleck* – ‚кусочек ткани‘, или, например, архаичные образования с формантом *-tuch* ‚ткань‘: ч. *fěrtoch*, *fěrtuch* – сл. *fertucha*, *fertoch*, *fiertoch* – ‚передник‘, ч/сл *hantuch* ‚полотенце‘, ч. *lajntuch* ‚простыня‘ – сл. *lajchtuch*, *lajtuch* ‚кусочек полотна, которым покрывается гроб‘, *lantuch* ‚кусочек парчи как составная часть одежды, например, передника‘ и др. В письменной форме выступали преимущественно общественно значимые слова из сферы государственно-политического, военного и административного управления, которые в более полном объеме сохранились сегодня в чешском языке. Из историзмов с

компонентом, например, ч. – *mistr* – сл. – *majster* в современном чешском языке известно пять, а именно: *purkmistr* ‘мэр средневекового города’, *hofmistr* ‘шеф средневековой придворной службы’, *placmistr*, который раньше обозначал стационарного смотрителя, а в настоящее время служит наименованием человека, отвечающего за разбивку цирковой площадки, *cechmistr* ‘средневековый мастер цеха’ и *hausmistr* ‘домоуправляющий’, – в то время как в словацком языке зарегистрировано только два соответствия – *cechmajster* и *hausmajster*, что свидетельствует о более специфической характеристике чешских и словацких германизмов в плане диахронии. Это находит яркое подтверждение также в семантике чешских и словацких заимствований из немецкого языка.

Чешский и словацкий языки чаще заимствовали германизмы не в полном их смысловом объеме в языке–источнике, а лишь в отдельных значениях. У немецкого слова *kiebitz*, например, имеющего два значения – 1. ‘чибис’ и 2. ‘болельщик, особенно при игре в карты’, чехи и словаки восприняли только второе значение (ч/сл *kihic*), так как для обозначения чибиса у чехов и словаков издавна были свои, специфические для каждого языка наименования.

Лексико-семантическая система генетически родственных языков характеризуется, как известно, лишь частичным совпадением семантически близких по форме слов (Budovičová, 1982, с. 36; Blanár, 1984, с. 99; Filípec, 1983). Как правило, значения соотносимых по форме наименований из родственных языков содержат одинаковую центральную или категориальную сему, которую дополняют отличительные, периферийные семантические признаки (Filípec, 1995, с. 32; Horecký, 1976; Blanár, 1988). То же самое относится и к современным чешско–словацким германизмам; ср., например, ч. *lokna* ‘прясть завитых на конце волос’ (SSČ 207) – сл. *lokňa* ‘прясть завитых волос’ (KSSJ 184); ч. *mošt* ‘сок, полученный путем отжатия свежих фруктов’ (SSČ 232) – сл. *mušt* ‘незабродивший фруктовый сок, особенно виноградный’ (KSSJ 209); ч. *žemle* ‘белая булочка преимущественно круглой формы с продольным углублением посередине’ (SSČ 737) – сл. *žemľa* ‘белая булочка полукруглой формы’ (KSSJ 583). Более существенные семантические различия просматриваются у чешских и словацких германизмов на уровне многозначных слов, который ярче выявляет специфическую для каждого языка структуру на лексемном уровне (Филипец, 1986, с. 23). Семантические отклонения порой выявляются при употреблении даже самых устойчивых и широко распространенных в каждом из анализируемых языков германизмов, какими являются, например, ч. *cukr* – сл. *cukor* – ‘сахар’: помимо общих с чешским языком значений ‘сахар’ и ‘органическое вещество, обладающее сладким вкусом’, словацкое слово *cukor* может употребляться также в

собирательном значении ‚конфеты, сладости‘ (SSJ 1, 181). Чешское слово *plac*, например, и словацкое *plac* обнаруживают смысловую близость в двух значениях – ‚место‘ и в архаичном ‚площадь‘ – и наоборот, расхождение – в одном: ч. *plac* ‚рабочее место‘ – сл. *plac* ‚незастроенный участок‘. Многие германизмы, однако, не совпадают по числу значений в чешском и словацком языках. Словацкий германизм *štech*, например, помимо значений, общих с чешским *štych* ‚стежок‘ и ‚взятка в карточной игре‘, может обозначать еще и ‚колкость, шпилька‘ (SSJ 4, 455). В целом же, однако, отличительной особенностью семантики германизмов в современном чешском и словацком языках является более развитая их полисемия в чешском, по сравнению со словацким языком. Смысловая структура чешского германизма *hák* ‚крюк‘, например, включает десять значений (SSJČ 2, 6–7), в то время как у словацкого *hák* засвидетельствовано семь (SSJ 1, 454); чешское *štok* имеет пять значений (SSJČ 6, 81), а у его словацкого эквивалента *štok* выделяется только три (SSJ 4, 457). Общий для чешского и словацкого языков, например, германизм *trám* как ‚балка; бревно‘ только в чешском языке может использоваться также и в качестве интенсификатора в сравнительном обороте, например, *láska jako trám*, т. е. ‚очень большая, сильная любовь‘. Чешское экспрессивное наименование *šňupák*, образование которого стимулировал немецкий глагол *schnupfen* ‚нюхать‘, обозначает не только ‚нос‘, подобно словацким *šnupák* и *šnufák*, но и ‚носовой платок‘.

Германизмы в чешском и словацком языках обращают на себя внимание прежде всего своей многочисленностью. В словаре словацких, например, германизмов, составленном немецким исследователем Р. Рудольфом (Rudolf 1991) представлено аж около четырех тысяч слов, среди которых оказалось, правда, много праславянских и древнеславянских наименований, а также большое количество сомнительных германизмов (Blanár 1994, Králik 1994). Автор, однако, не анализирует положения этих генетических германизмов в лексической системе словацкого языка; многие из них находятся абсолютно на ее периферии. Особенно много немецких слов проникло в чешский и словацкий языки в период усиления габсбургского абсолютизма, в результате чего немецкий язык к концу XVIII в. вытеснил из официального употребления латынь и стал единым государственным языком Австро–Венгерской габсбургской монархии (Balhár, 1985; Мыльников, 1972). В этот период немецкий язык достигает апогея своего внедрения в исконные языки чехов и словаков, на что указывают некоторые периферийные на сегодняшний день чешские и словацкие германизмы, связанные с выражением самых житейских повседневных понятий, таких, например, как ‚хлеб‘ (ч. *brotsack* ‚продуктовая сумка‘), ‚пить‘ (ч. *truňk* – сл. *trunok* – ‚спиртное‘), ‚говорить‘ (ч. *besprechunk*

‚беседа‘ – сл. *šprijcovat' sa* ‚препираться‘), ‚сидеть‘ (ч. *sic* – сл. *zic* – ‚место для сидения‘) и др. О глубине проникновения и масштабах распространения немецкого языка свидетельствует также и тот факт, что деятели чешского и словацкого национального возрождения для объяснения новых слов славянского происхождения, вводимых ими в обиход, привлекали немецкие эквиваленты как наиболее известные среди населения (Лилич, 1982, с. 112; Кондрашов, 1974, с. 221). С пробуждением национального самосознания чехов и словаков, с возрождением чешского и словацкого национальных языков и с провозглашением словацкого литературного языка начинается процесс постепенного вытеснения германизмов из чешского и словацкого языков, который у словаков был дополнительно осложнен усилившимся в этот период давлением на него со стороны венгерского языка (Jóna, 1990, с. 322). Особенно активно развернули борьбу с германизмами чешские пуристы в конце XIX в. (Brus jazyka českého, 1877). У словаков, как представляется, из-за борьбы в тот период главным образом с мадьяризмами (Blánár a kol., 1974) не выработалось своего собственного, словацкого негативного отношения к германизмам. В этом плане оно сливалось с чешским и оставалось единым с ним на протяжении также и XX в. В результате этого в настоящее время подавляющее большинство как чешских, так и словацких германизмов выступает на периферии лексических систем чешского и словацкого языков, относится не к нейтральной, а к стилистически маркированной лексике и несет на себе определенную коннотацию. Основная масса чешских и словацких германизмов в настоящее время характеризуется как *термины* (например, в керамике ч. *mufle* – сл. *muff'a* – ‚муфель‘, в химии ч. *zinek* – сл. *zinok* – ‚цинк‘, в архитектуре ч. *vimperk* – сл. *vimperg* – ‚готический треугольный щит над главным порталом или окнами зданий‘), *профессиональный сленг* (например, в портновском ремесле ч/сл *step* ‚строчка из стежков‘, в сфере текстильного производства ч/сл *flauš* ‚байка‘), *архаизмы* (ч/сл *urláb, urlaub* ‚отпуск‘, ч/сл *hauzírka* ‚коробейничество‘, ч. *forman* – сл. *furman* – ‚извозчик‘, ч. *látro* – сл. *lachter* – ‚старая мера длины, примерно равная сажени‘, ч/сл *šmak* ‚вкус‘, ч/сл *špacír* ‚прогулка‘), *разговорные слова* (ч. *maród* – сл. *maród* – ‚больной‘, ч. *lapálie* – сл. *lapália* – ‚пустяк‘, ч/сл *muzika* – ‚музыка‘, ч/сл *šuplík* ‚ящик стола‘, ч/сл *trefný* ‚меткий‘) или как *экспрессивно окрашенные и стилистически сниженные наименования* (ч. *fúra* – сл. *fúra* – ‚много‘, ч/сл *hajtra* ‚плохой конь‘, ч/сл *šmrnc* ‚очарование, шик‘, ч/сл *virvar* ‚переполох, содом‘). В свою очередь такая радикальная перегруппировка и переоценка германизмов в составе лексики чешского и словацкого национального языков оказалась возможной вследствие неустанного, на протяжении всего средневековья обогащения лексического состава чешского

и словацкого языков за счет прежде всего собственных для каждого из них в отдельности словотворческих средств, которому отдавали предпочтение перед германизмами в свое время Ян Гус, Ян Амос Коменский, Антон Бернолак, Людовит Штур и другие чешские и словацкие просветители (Němec, 1970; Skalička, 1970; Blanár, 1956, 1983, 1992).

Основной отличительной особенностью близких по форме германизмов из всех разрядов лексики современного чешского и словацкого языков является наличие большего числа переносных и производных значений у чешских заимствований из немецкого, по сравнению со словацкими. Чешский германизм *hermelín*, например, сегодня обслуживает четыре терминологические сферы. В охотничьем сленге он обозначает горностая или ему подобных животных; в сельском хозяйстве – это особое племя кроликов и голубей, имеющих белый окрас; в кожевенном деле это название носит мех горностая, а в пищевой промышленности оно связывается с наименованием особого сорта сыра, поверхность которого покрыта слоем белой плесени (ASCS 1, 288). Современным словакам слово *hermelín* известно лишь как общенародное обозначение меха горностая (SSJ 1, 470), хотя в прошлом оно у них употреблялось по отношению и к самому горностаю, а также переносно обозначало коня белой масти (HSSJ 1, 402). Чешские архаизмы немецкого происхождения чаще, по сравнению с их словацкими параллелями, развивают специальные, терминологически связанные или переносные, в том числе и экспрессивно окрашенные значения, актуальные уже для современного словоупотребления. Ч/сл архаизм *lauf*, например, связанный с современным немецким *lauf* ‚бег‘, раньше обозначал в этих языках ‚оружейно-орудийный ствол‘, между тем как современное употребление этого слова засвидетельствовано только в чешском языке: в речи музыкантов оно используется в значении ‚бег пальцев, пассаж‘ (SSJČ 2, 520). В чешском языке больше экспрессивов, образованных в процессе развития у германизмов переносных значений с экспрессивной окраской. Чешско-словацкий историзм *habán* ‚член религиозной секты анабаптистов, занимающихся в прошлом преимущественно керамическим производством‘, к примеру, в настоящее время только в чешском языке дополнительно употребляется и как экспрессивное наименование очень высокого человека, а в смысловой структуре полисемантического словацкого германизма *škebl'a* ‚ракушка‘, в отличие от подобного чешского наименования *škeble*, отсутствует экспрессивное значение ‚некрасивая девушка‘.

В свою очередь смысловая специфика словацких германизмов более ярко проявляется в диалектной сфере словацкого языка, куда вместе с иными отличающимися от чешского языка наименованиями отошли и германизмы

не в последнюю очередь под воздействием языковой политики Чехословацкой – сначала буржуазной, а потом и социалистической – Республики, внедрявшей в употребление словаков преимущественно лишь то, что совпадало с чешским языком. Чешский германизм *štrych* и словацкий *štrich*, например, в настоящее время архаизировались в значении ‚черта, линия, штрих‘, но продолжают функционировать в других, отличительных друг от друга значениях. В свое время чешский язык заимствовал из немецкого слово *štrych* не только в вышеуказанном, ныне устаревшем значении, но и в переносном – как ‚промысел проституток‘, возникшем из употребления этого слова в немецком выражении *auf den Štrich gehen* ‚выйти на улицу, на панель‘. Это второе значение германизма *štrych* в настоящее время в чешском языке также относится к разряду устаревших, но от него развилось просторечно-экспрессивное значение ‚обман, лесть, мошенничество‘, которое и является активным в современном чешском языке (ASCS 2, 738). У словацкого же *štrich* через вариант *škrich* под влиянием, вероятно, диалектизма *škríňa* ‚сундук с мукой‘ появилось не ведомое ни чешскому, ни немецкому языкам значение ‚сусек‘, известное нынче в словацких диалектах (SSJ 4, 422). Чешские и словацкие германизмы нередко демонстрируют расходящиеся линии развития от одного и того же исходного немецкого обозначения. Чешское *čink* и словацкое *čink*, восходящие к немецкому *zinke* как ‚зубец‘ и как ‚метка, знак‘, восприняли разные части смыслового содержания исходного немецкого этимона. В чешском языке развитие пошло по пути от немецкого *zinke* в значении ‚метка‘, в результате чего появилось чешское слово *čink* в значении ‚белое пятно‘, устаревшем в настоящее время, а также в значении ‚тайный знак на крапленых картах шулера‘, которое и сегодня актуально в картежном сленге (SSJČ 1, 212). В словацком же языке, в отличие от чешского, германизм *čink* получил распространение в сфере столярного производства, где он развил значение ‚зубец на деревянных изделиях‘ (SSJ 1, 168). Исходному многозначному немецкому глаголу *spalten* ‚раскалывать; расщеплять‘, например, обязаны своим происхождением также, с одной стороны, чешский кожевенный термин *špalt* ‚спилок‘, а с другой – словацкий полиграфический термин *špaltá* ‚столбец; гранка‘. Особенно много подобных словацких германизмов со специфической, по сравнению с чешскими германизмами, семантикой содержат памятники словацкого языка XVI–XVIII вв., созданные на языках свободных словацких диалектов долитературного периода (Krasnovská, 1987).

В современном чешском и словацком языках гораздо чаще, чем смысловое содержание, не совпадает коннотационная характеристика германизмов. Близкие по форме и семантике германизмы здесь нередко отличаются,

например, употребительностью в разных специальных сферах (ч. *plátkovat* ‚прививать наложением привоя на основу’ /в растениеводстве/ – сл. *platovat* ‚покрывать обычный металл благородным’ /в промышленности/), степенью ограниченности употребления – в рамках какого-либо сленга или в общенародном языке (ч. *plech* ‚жест’ – сл. *plech* ‚жест’ /в металлургии/), степенью архаизации (ч. *verpánek* ‚рабочее место сапожника’ /активное/ – сл. *verpánek* ‚рабочее место сапожника’ /устаревшее, на смену которому пришло словацкое наименование *trojnožka*/) и т. д. Подобные различия связаны со специфическими условиями функционирования каждого германизма в отдельности в лексико-семантических системах современного чешского и словацкого языков. При этом весьма существенными оказываются расхождения в функциональной стратификации современного чешского и словацкого языков, особенно касающиеся их устных сфер (Нещименко, 1985; Kočiš, 1989). В устной сфере чешского языка, как известно, господствует просторечие – *obecná čeština*, т. е. более удаленная от литературного идиома и более сниженная в стилистическом отношении форма речи, по сравнению с разговорным словацким языком, более близким его литературной разновидности. Вследствие этого многие тождественные или близкие по форме и семантике германизмы характеризуются в настоящее время в чешском языке как просторечные наименования, в то время как в словацком они толкуются как разговорные, например, ч/сл *fuška* ‚дополнительная работа, халтура’, ч. *kybl* – сл. *kýbel* – ‚ведро’, ч. *švindl* – сл. *švindel* – ‚обман’ и др. Вместе с тем отдельные словацкие германизмы входят сегодня в состав субстандартной лексики современного словацкого языка и также интерпретируются как стилистически сниженные наименования, которым в чешском языке, как правило, соответствуют просторечные экспрессивы, например, ч/сл *fér* ‚остроумная идея’, ч. *hecovat* – сл. *hecovat* – ‚провоцировать, дразнить’, ч. *šlohnout* – сл. *šlohnut* – ‚украсть’ и др.

На всех уровнях своих языков чехи и словаки имеют также индивидуальные специфические германизмы, отражающие особенности восприятия представителями этих народов окружающего мира, а также своеобразие их языкового сознания.

Индивидуальные лексические германизмы можно встретить, например, в составе довольно многих чешских и словацких словообразовательных рядов от одного и того же исходного немецкого прототипа. Среди дериватов от общего германизма *helma* ‚шлем’, к примеру, только в словацком языке функционирует существительное *helmovka* ‚гриб со шляпкой в форме шлема’, а от немецкого прилагательного *fein* ‚хороший, отличный’, также общего для чешского и словацкого языков, только в лексической системе чешского

языка засвидетельствована экспрессивная форма *fajnovka* ‚капризный человек, привереда‘.

Собственно лексические индивидуальные германизмы сегодня также относятся главным образом к периферии лексико-семантических систем чешского и словацкого языков, причем в чешском их больше, чем в словацком: см., например, в чешском: *buml* ‚поезд со смешанным составом вагонов‘; *lišta* – 1. ‚рейка‘; 2. ‚щель‘; 3. ‚вешалка‘; 4. ‚настенная полка‘; 5. ‚отросток‘; *loubí* ‚арка‘; *moždiř* ‚ступка‘; *píkaná* ‚детская игра в прятки‘; *vimrle* ‚прыщик‘ и др. – и в словацком: *bajzom* ‚вместе‘; *flöch* ‚быстрый косой взгляд‘; *lipnovanie* ‚орнаментовка изделий из стекла путем загибания краев‘; *vic* ‚шутка, острота‘ и др. Некоторые из них проявляют параллелизм в выражении средствами своих языков общезыковых тенденций. Образование нарицательных наименований от имен собственных, например, у словаков можно видеть в разговорном существительном *luterák* ‚ряса евангельского священника‘, образованном от имени немецкого реформатора М. Лютера, а у чехов, например, во фразеологизме *dávat bacha* ‚быть начеку‘, а также в экспрессивных наименованиях *bachař* ‚стоящий на стрёме‘ и *bachařit* ‚стоять на стрёме‘, где *bacha* – апеллятивизированное имя министра внутренних дел Австрии середины XIX в. – А. Баха.

Наличие собственных лексических германизмов в чешском и словацком языках в некоторых случаях обусловлено разными приемами передачи одного и того же исходного немецкого этимона. Чешское наименование *rajče* ‚помидор‘, например, образовалось главным образом в результате калькирования немецкого обозначения этого овоща – *paradiesapfel*, в то время как словацкое *paradajka* ‚помидор‘ возникло преимущественно на основе транслитерированной формы передачи того же самого немецкого прототипа, которой руководствовался также и венгерский язык, ср. венгерское *paradicsom* ‚помидор‘.

Лексика чешского и словацкого языков в целом отражает разную степень и неодинаковый характер воздействия немецкого языка на близкородственные чешский и словацкий языки, по сравнению с влиянием на них других языков. В чешском языке больше прямых заимствований из немецкого, в то время как в словацком несколько больше прямых заимствований из латыни, а также германизмов, проникших в словацкий язык из венгерского. Поэтому, например, одно и то же слово *testament* ‚завещание‘ в чешском языке считается германизмом, между тем как в словацком языке оно трактуется как латинизм. Чешскому заимствованию из немецкого *brýle* ‚очки‘ в словацком языке соответствует латинское по происхождению наименование того же самого предмета – *okuliare*. С другой стороны, например, современное чешское

диалектное наименование *parkan* 'забор' по происхождению является немецким заимствованием, в то время как несколько архаичное сегодня словацкое *parkan* 'забор' относится к мадьяризмам. Для словацкого языка, в отличие от чешского, характерна прерывистость или ослабление функционирования отдельных общих для чешского и словацкого языков германизмов. Известно, например, что употребление ч/сл *bavlna* 'хлопок', которое исходный импульс получило от итальянского *bavella*, а окончательную форму – под воздействием немецкого *baumwolle* (М 48–49), в словацком языке XVII–XVIII вв. было потеснено мадьяризмом *patuk* 'хлопок', который впоследствии был отвергнут в пользу первоначального *bavlna*.

В словацкий язык германизмы проникали, вероятно, также из близкородственного чешского языка, который с XIV в. начинает использоваться словаками в качестве их литературного языка (Pauliny, 1958). Памятник чешской и словацкой письменности XV в. *Жилинская книга*, написанный на чешском языке с многочисленными, преимущественно фонетическими и морфологическими, элементами словацкого языка (Kuchar, 1993), содержит целый ряд общих для обоих языков германизмов, например, *brak* 'сортировка', *fojt* 'староста', *jarmark* 'ярмарка' и др. Однако генетическая близость чешского и словацкого языков, а также большое сходство внеязыковой ситуации (заселение чешских и словацких земель немецкими колонистами) позволяет, особенно для древнейшего периода развития чешского и словацкого языков, говорить не о заимствовании германизмов одним славянским языком из другого славянского, а о параллельном их заимствовании из немецкого каждым славянским языком в отдельности. Вместе с тем развитие письменной формы чешского языка, которая была воспринята словаками в качестве своего литературного идиома, сопровождалось изменениями его фонетической системы и в частности, перегласовками *a > e* и *u > i* после мягких согласных, не получивших, однако, развития в словацком языке. Поэтому наличие в словацком языке перегласованных форм может свидетельствовать в пользу чешского посредничества при заимствовании германизмов словацким языком. К таким заимствованиям в словацком языке предположительно можно тогда отнести ч/сл германизм *vinš* 'желание, пожелание', восходящее к немецкому *wünschen* 'желать' с перегласовкой *u > i* после мягкого *v*. В отличие от архаичных *vinš*, *vinšovat* в современном чешском языке, у словаков в настоящее время *vinš*, *vinšovat* являются активными словами, главным образом, как представляется, благодаря словацким писателям, которые охотно употребляют их с оттенком фольклоризма.

В современном словацком языке статус богемизмов имеет небольшая группа немецких заимствований, отражающих фонетическое своеобразие словацкого языка, в отличие от чешского. К ним относятся такие разговорные слова, как например, *mindrák* 'волнение, мандраж' или *vindra* 'грош', содержащие в середине группу *-ndr-*, которая, вероятно, нарушает словацкое благозвучие. Кроме того некоторые богемизмы немецкого происхождения сегодня можно встретить в разряде стилистически сниженных наименований словацкого языка, например, вульгаризм *hajzel'* 'туалет'.

В меньшей степени, по сравнению со словацким языком, заимствовал германизмы из словацкого чешский язык, например, *varta* 'вахта', главным образом, возможно, через устный фольклор (песни) и художественную литературу.

Таким образом, несмотря на генетическую близость чешского и словацкого языков, а также на сходство некоторых экстралингвистических ситуаций их развития, чешские и словацкие германизмы наряду с совпадениями отражают также различия, проявляющиеся на всех уровнях чешского и словацкого языков. В процессе исторического развития чешского и словацкого языков германизмы функционировали в тесном взаимодействии с исконно славянскими чешскими и словацкими наименованиями, которые были в этих языках до заимствования того или иного германизма, а также с теми, появление которых было стимулировано германизмами. Больше своеобразия обнаруживают германизмы двух близкородственных чешского и словацкого языков на уровне диахронии, а также в сфере их диалектов.

БИБЛИОГРАФИЯ

- BALHÁR, J.: Jazyk selských suplik z Těšínska z r. 1766. *Naše řeč*, 68, 1985, č. 4, s. 169–175.
- BALHÁR, J.: Vývoj nářeční slovní zásoby, zvlášť zemědělské terminologie. *Naše řeč*, 77, 1994, č. 5, s. 246–251.
- BĚLIČ J. a kol.: *Slovenština*. Praha 1964.
- BLANÁR, V.: Ľudovít Štúr ako jazykovedec. *Slovenská reč*, 21, 1956, s. 146–168.
- BLANÁR, V.: Zo slovenskej historickej lexikológie. Bratislava 1961.
- BLANÁR, V. – JÓNA, E. – RUŽIČKA J.: *Dejiny spisovnej slovenčiny*, 2. Bratislava 1974.
- BLANÁR, V.: Lexikálne prevzatia v starej slovenčine. *Jazykovedné štúdie*, XIV. Bratislava 1977, s. 167–186.
- BLANÁR, V.: Vývin slovenskej slovnej zásoby v predkodifikačnom období. *Slovenská reč*, 48, 1983, s. 321–330.
- BLANÁR, V.: Lexikálno-sémantická rekonštrukcia. Bratislava 1984.
- BLANÁR, V.: Porovnávanie lexikálno-sémantických systémov v príbuzných jazykoch (Problémy a perspektívy). In: *Československá slavistika 1988*. Praha 1988, s. 77–88.

- BLANÁR, V.: Opis slovnej zásoby v Bernolákovom Slovári. In: Pamätnica Antona Bernoláka. Martin 1992, s. 110–117.
- BLANÁR, V.: Porovnanie lexiky slovanských jazykov z diachrónneho hľadiska. Bratislava 1993.
- BLANÁR, V.: Nad jednou prácou o prevzatých slovách. *Slavica Slovaca*, 29, 1994, č. 1, s. 46–50.
- Brus jazyka českého. Pomocí Matice české. Praha 1877.
- BUDOVIČOVÁ, V.: Z konfrontačného štúdia češtiny a slovenčiny. Československý model dvojazykovej komunikácie. *Acta Universitatis Carolinae. Philologica* 4–5. *Slavica Pragensia*, XXV. Praha 1982, s. 25–38.
- DOLNÍK, J.: Ciele a princípy konfrontačnej lexikológie. *Slavica Slovaca*, 25, 1990, s. 3–16.
- DORULA, J.: Slováci v dejinách jazykových vzťahov. Bratislava 1977.
- DVONČOVÁ, J.: K otázke srovnávání zvukové stránky blízkých jazyků. *Acta Universitatis Carolinae. Philologica* 4–5. *Slavica Pragensia*, XXX. Praha 1987, s. 149–157.
- FILIPEC, J.: Problematika konfrontace v lexikální zásobě. *Slovo a slovesnost*, 46, 1985, s. 201–214.
- FILIPEC, J.: Konfrontace a typologie. *Jazykovedný časopis*, 37, 1986.
- FILIPEC, J.: Teorie a praxe jednojazyčného slovníka výkladového. In: *Manuál lexikografie*. H&H, 1995, s. 14–49.
- FILIPEC J. – ČERMÁK F.: *Česká lexikologie. Studie a práce lingvistické*, 20. Praha 1985.
- HABOVŠTIK, A.: Slová nemeckého pôvodu v slovenských nárečiach. *Studia Academica Slovaca*, 17. Bratislava 1988, s. 141–156.
- HABOVŠTIKOVÁ, K.: Bernolákovo jazykovedné dielo. Bratislava 1968.
- HAUSER, F.: *Nauka o slovní zásobě*. Praha 1980.
- HAVRÁNEK, B.: Vývoj spisovného jazyka českého. In: *Československá vlastivěda*, řada 2. Praha 1936.
- HAVRÁNEK, B.: K obecným vývojovým zákonitostem spisovného jazyka. In: Havránek B. *Studie o spisovném jazyce*. Praha 1963, s. 90–107.
- HOREKÝ, J.: Sémantické příznaky, ich jazykový a myšlienkový základ. *Slavica Slovaca*, 11, 1976, s. 14–18.
- JANEČKOVÁ, M.: Německé přejímky v jiho-zapadočeské nářeční oblasti. In: *Jazyk a řeč jihočeského regionu*, IV. České Budějovice 1995, s. 18–23.
- JÓNA, E.: Anton Bernolák a jeho *Grammatica Slavica* (1790). *Slovenská reč*, 55, 1990.
- KLOFEROVÁ, S.: K německým výpůjčkám v nářečích. *Slovo a slovesnost*, 55, 1994, s. 202–207.
- KOČIŠ, F.: Členenie slovnej zásoby a kritériá jej členenia. *Slovenská reč*, 54, 1989, s. 158–171.
- KOŘENSKÝ, J.: K otázce procesuálního pojetí slovní zásoby. *Slovo a slovesnost*, 53, 1992, s. 265–271.
- KRAJČOVIČ, R.: *Slovenčina a slovanské jazyky*. Bratislava 1974.
- KRÁLÍK, L.: Niekoľko poznámok k monografii R. Rudolfa. *Slavica Slovaca*, 29, 1994, č. 1, s. 51–53.
- KRASNOVSKÁ, E.: Administratívno-právna terminológia v predberňolákovskej slovenčine na konci 18. storočia. *Slovenská reč*, 52, 1987, s. 138–148.
- KUCHAR, R.: *Žilinská právna kniha*. Bratislava 1993.
- MAYER, A.: *Die deutschen Lehnwörter im Tschechischen (Forschungen zur sudetendeutschen Heimatkunde)*, Heft 3, Reichenberg 1927.
- MICHÁLEK, E.: Český právní jazyk údobí předhusitského a doby Husovy. *Rozpravy ČSAV*, řada společenských věd, roč. 80, sešit 2. Praha 1970.
- NĚMEC, I.: Vývojové postupy české slovní zásoby. Praha 1968.
- NĚMEC, I.: Nová slova Husova a J. A. Komenského. *Slovo a slovesnost*, 31, 1970, s. 313–324.
- OBERPFCALCER, F.: Argot a slangy. In: *Československá vlastivěda*, řada 3. Praha 1934.
- ORAVEC, J.: Niektoré dodatky ku komparatívnym česko-slovenským opisom slovenskej morfológie. *Acta Universitatis Carolinae. Philologica* 4–5. *Slavica Pragensia*, XXX. Praha 1987, s. 165–169.

- PALKOVIČ, K.: Nářečová terminológia súvisiaca so zakáľačkou. In: Jazykovedné štúdie, 21. Dialektológia. Bratislava 1987, s. 55–70.
- PAPSONOVÁ, M.: Slová nemeckého pôvodu v slovenských nárečiach z diachronného aspektu. Jazykovedný časopis, 41, 1990, s. 145–159.
- PAULINY, E.: Kultúrohistorické podmienky a spoločenské funkcie bilingvizmu v dejinách spisovnej slovenčiny. In: Československé přednášky pro IV mezinárodní sjezd slavistů v Moskvě. Praha 1958, s. 37–45.
- PAULINY, E.: Dejiny spisovnej slovenčiny, I. Bratislava 1971.
- PAULINY, E. a kol.: Čeština. Bratislava 1972.
- RUDOLF, R.: Die deutschen Lehn- und Fremdwörter in der slowakischen Sprache – Beiträge zur Sprachinselforschung. Band 9, Wien 1991.
- SKALIČKA, V.: Komenský – lingvista. Slovo a slovesnosť, 31, 1970, s. 289–292.
- TADRA, F.: Kulturní styky Čech s cizinou až do válek husitských. Praha 1897.
- VARSÍK, B.: K sociálnym a národnostným bojom v mestách na Slovensku. In: Slováci a ich národný vývin. Bratislava 1969, s. 41–72.
- KONDRAŠOV, N.: Vznik a začiatky spisovnej slovenčiny. Bratislava 1974.
- ЛИЛИЧ, Г. А.: Роль русского языка в развитии словарного состава чешского литературного языка. Ленинград 1982.
- МЫЛЬНИКОВ, А. С.: Эволюция социальной структуры чешского общества XVII–XVIII вв. В кн.: Вопросы первоначального накопления капитала и национальные движения в славянских странах. Москва 1972, с. 50–63.
- НЕЩИМЕНКО, Г. П.: Функциональное членение чешского языка. В кн.: Функциональная стратификация языка. Москва 1985, с. 67–85.
- ЯРЦЕВА, В. Н.: Языковые контакты в условиях близких и далеких языковых культур. В кн.: Литература. Язык. Культура. Москва 1986.

ИСТОЧНИКИ

- ASCS – Akademický slovník cizích slov, 1.–2. Praha 1995.
- HSSJ – Historický slovník slovenského jazyka, I.–III., Bratislava 1991–1994.
- KSSJ – Krátky slovník slovenského jazyka. Bratislava 1987.
- M – Machek V.: Etymologický slovník jazyka českého. Praha 1971.
- SCS – Ivanová-Šalingová, M. – Maníková, Z.: Slovník cudzích slov. Bratislava 1979.
- SSČ – Slovník spisovné češtiny. Praha 1978.
- SSJ – Slovník slovenského jazyka, I.–VI. Bratislava 1959–1971.
- SSJČ – Slovník spisovného jazyka českého. Praha 1960–1971
- Ф – Фасмер, М.: Этимологический словарь русского языка, I–IV. Москва 1964.

Germanizmy v blízkopříbuzných jazycích (na základe českého a slovenského jazyka)

Roza Tuguševa

Autorka článku sa usiluje o vykreslenie len všeobecného celkového obrazu českých a slovenských slov prebratých z nemčiny. Preto iba stručne poukazuje na východiskové body začlenenia germanizmov do fonetického, morfológického, lexikálno-sémantického a štylistického systému v češtine a slovenčine v priebehu ich historického vývoja. V článku sa prihliada na viac menej spoločné vlastnosti českých a slovenských germanizmov v predpisovnom období týchto jazykov a na výraznejšie odlišnosti v ich nasledujúcom vývine, ktoré vyplývajú z rôznych podmienok a období formovania spisovnej češtiny a spisovnej slovenčiny. Všeobecné vývojové zákonitosti vo vzťahoch češtiny a slovenčiny s nemčinou sú veľmi blízke a podobné v týchto dvoch slovanských jazycích, čo sa dá vysvetliť predovšetkým ich genetickou príbuznosťou a dosť veľkou blízkosťou spoločných pomerov, ktoré sprevádzali ich vývoj. Čiastkové vývojové zákonitosti tiež pramenia tak z genetickej blízkosti, ale len z blízkosti – nie totožnosti, ako aj z blízkosti spoločenskej situácie, ale tiež len z blízkosti – nie totožnosti – dvoch slovanských jazykov. Autorka článku chce poukázať na pôvod a príčinu niektorých fonetických, morfológických, slovtvorných, lexikálno-sémantických a štylistických rozdielov medzi českými a slovenskými germanizmami a tým aj poodhaliť práve všeobecné tendencie čiastkových vývinových zákonitostí českého a slovenského jazyka.

ЮРИЙ ПАНЬКО*

Синонимия конструкций с винительным
квалификативным в русском языке
в сопоставлении со словацким

PAŇKO, J.: The Synonymy of Constructions with Qualificative Accusative in Russian in Comparison to Slovak. *Slavica Slovaca*, 32, 1997, No. 2, pp. 128–141. (Bratislava)

In the article the author deals with lexical and syntactic synonymy, with rederivation of two-member copular nominal constructions, comparing Russian and Slovak equivalents in which logical-semantic relation of qualification is expressed by prepositional accusative. Considering the capability/non-capability of rederivation of predicative element, the author determines its secondary and primary meanings and he includes them into kernel or non-kernel constructions accordingly.

Linguistics. Lexical and syntactic synonymy. Comparing russian and slovak languages. Two-member copular nominal constructions.

Одной из наименее разработанных или вообще неразработанных частей синтаксиса является синонимия связочно-именного предложения¹. Проблематикой синонимии в структуре связочно-именного предложения (или связочно-именного сказуемого) некоторые лингвисты занимались маргинально (см. Золотова, 1973, с. 109 и сл.; та же, 1982, с. 181 и сл.; Качала, 1988, с. 140; тот же, 1989, с. 130 и сл.; Цейтлин, 1976, с. 173–174 и др.). Не исключено, что с некоторой литературой по этой теме нам не удалось познакомиться.

На уровне синтаксических синонимов можно констатировать, что „наибольшие трудности в интерпретации представляют предложно-падежные конструкции“ (Станишева, 1967, с. 155).

Проблемой синонимов лингвисты интересуются уже около двадцати четырех столетий – начиная с софиста Продика (ученика Протагора и учителя Сократа) (см. Горнунг, 1965, с. 95). В русском языке, как и в других языках, существует обширная литература по теории общего понятия синонимии (напр.: Ковтунова, 1955, с. 115–142; Сухотин, 1956, с. 5–47; тот же, 1960; сб.

* Doc. PhDr. Juraj Paňko, CSc., Katedra ruského jazyka a literatury, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, Ul. 17. novembra 1, 080 78 Prešov.

¹К синонимии глагольных конструкций см., например, работы Сухотина, 1956; тот же, 1960.

Лексическая синонимия, 1967; Золотова, 1970, с. 178–217; Сталл и кол., 1986, с. 142–146 и др.), были созданы словари синонимов (напр.: Словарь синонимов, 1975; Александрова, 1975; *Synonymický slovník slovenčiny*, 1995 и др.).

Основными критериями определения синонимии являются близкие по значению синтаксические образования, которые „наряду с объединяющими их элементами наличествуют хотя бы минимальные структурно-семантические различия“ (Сухотин, 1956, с. 20). В другой работе Сухотин под синтаксическими синонимами понимает „различающиеся по структуре свободные соединения одних и тех же слов“ (Сухотин, 1960, с. 14). По мнению И. И. Ковтуновой синтаксическими синонимами следует считать „конструкции, представляющие полный грамматический параллелизм и различающиеся только теми элементами, которые являются выразителями данного грамматического значения (а также теми элементами, которые тесно связаны с последними“) (Ковтунова, 1955, с. 133). Синонимами В. В. Горнунг считает слова, „взаимозаменяемые в определенных, находящихся в строгом соотношении друг с другом контекстах“ (Горнунг, 1965, с. 98).

Существует множество толкований понятия синонимии, например, в сборнике „Лексическая синонимия“ (1967), в котором авторы статей по-разному решают проблему изучения синонимии. Однако следует иметь в виду, что одним из наименее разработанных понятий современной синонимии является понятие как раз синонима (см. Бережан, 1967, с. 43) и что нет единства взглядов на саму сущность синонимии. Некоторые исследователи (А. И. Смирницкий, Ст. Ульман, Дж. Ф. Томсон) высказывались о бесплодности и нецелесообразности продолжения работы и бесперспективности исследования проблематики синонимии (см. Бережан, 1967, с. 43; Апресян, 1957, с. 84). В последние десятилетия вопросу синонимии (синтаксической синонимии) уделяется внимание, главным образом, в структурно-семантическом синтаксисе и в стилистике (см. Сухотин, 1960; Кононенко, 1970; Филипец, 1961; Станишева, 1976, с. 155–160; Мигирин, 1985; Качала, 1988; тот же, 1989 и др.).

В данной статье мы работаем с понятиями редеривация, лексическая синонимия в синтаксисе и синонимия в структуре предложения.

Под понятием редеривация понимаем операцию (преобразование) лексемы из производной (деривированной, секундарной) формы в неприводную (примарную, в структуре предложения – ядерную) или операцию в нашем случае предложно-падежного элемента секундарной (производной) конструкции в именительный присвязочный или в глагол-сказуемое примарной (ядерной) конструкции той же самой лексемы, напр.: *Дом – на (в) три этажа* редеривируется в ядерную *Дом – трехэтажный*; *Эти брюки – в полоску*; *Эти брюки – полосатые*.

Под лексической синонимией в синтаксисе (то, что Качала относит к синонимии членов предложения, см. Качала, 1988, с. 130; тот же, 1989, с. 130; Золотова говорит о логико-синтаксическом подходе, см. Золотова, 1973, 1973, с. 109) мы понимаем преобразование одного компонента в структуре предложения (отличающегося/неотличающегося морфологической формой или синтаксической функцией). Под синонимией структуры предложения понимаем преобразование нескольких (двух и более) компонентов или целой структуры предложения, которые взаимозаменяются подобными компонентами или синтагмами, имеющими близкое или тождественное значение (см. Бережан, 1967, с. 55; Александрова, 1975, с. 5; Станишева, 1976, с. 155; Качала, 1989, с. 129–132), или между которыми много сходного по значению, при чем грамматическое функционирование компонентов может быть „однозначное“ (Золотова, 1968, с. 8) или структурно неоднозначное². Не соглашаемся с мнением Правдина, который пишет, „что нет ничего общего по звучанию, по звуковому составу их корней“ (Правдин, 1958, с. 32).

В данной работе мы рассматриваем вопросы взаимной синонимии и редеривации конструкций с присвязочным компонентом, реализующимся формой винительного падежа с предлогом. Такой винительный предложный обычно выражает логико-семантическое отношение квалификации секундарными или примарными средствами. Конечно, существуют конструкции, в которых присвязочный винительный с предлогом имеет примарную функцию и не подлежит редеривации³, ср. *Нина Ивану по плечу // Нина на голову ниже Ивана // Иван на голову выше Нины; Путь – через горы*. В первом случае возникает некоторое число близких по значению (синонимичных) синтаксических конструкций. Здесь синтаксические конструкции были образованы при помощи взаимозамены компонентов. В них синонимизировался предикативный компонент, и в вариативной синонимичной конструкции произошла замена субъекта и объекта (ср. Шаумян – Соболева, 1965, с. 46). Различие заключается в выражении антонимичности присвязочных компонентов (*ниже – выше*) и в выражениях носителя компаративного состояния в вариативной синонимичной конструкции. Во втором случае конструкция не поддается подобному преобразованию, ни редеривации.

Возможная редеривация присвязочного винительного падежа с предлогом тесно соотносится с взаимозаменой⁴ нескольких синонимичных компонентов

²Дериват (трансформ), в нашем случае связочно-именной конструкции и редериват (детрансформ) глагольной конструкции или связочно-именной конструкции в глагольную, считаем синонимным (см. ШАУМЯН, 1965, с. 313 и сл.; МУРЗИН, 1974, с. 44 и сл.).

³Подобные операции Арутюнова (1960, с.71) называет „обратная деривация“.

⁴Признак взаимозаменяемости компонентов многие теоретики по синонимии считают одним из показателей синонимических отношений. При этом следует иметь в виду, что взаимозаменяемость

одного семантического поля, т. е. функционально близкими выразительными средствами в примарной конструкции. Например: *Жизнь ей стала не в жизнь // Жизнь ей стала не жизнью (плохой, нехорошей, невыносимой)*. В этой конструкции предикативный компонент может субституироваться функционально близкими выразительными средствами, т. е. лексическими синонимами и перефразироваться синтаксически в синонимную конструкцию⁵, напр.: *У нее жизнь стала не жизнью (плохой, нехорошей, невыносимой)*.

В рамках примарной (ядерной, производной) синтаксической конструкции присвяточный винительный падеж с предлогом функционирует в том случае, когда такой компонент не подлежит преобразованию, т. е. редеривации или синонимии, когда предикативный компонент или комплексный предикат нельзя заменить другим близким по значению компонентом или словосочетанием.

В секундарной (неядерной, производной) синтаксической конструкции присвяточный винительный (или иной присвяточный косвенный падеж) падеж с предлогом может быть редеривирован в именительный/творительный падеж или дальше редеривирован в глагольную конструкцию; это значит – в примарную конструкцию.

Переходим к синонимии отдельных встречающихся типов конструкций.

Тип (1а) *Сын весь в отца. Syn je celý po otcovi/je celý otec.*

В фразеологизованной конфигурации (1а) личный социативный субъект (см. Золотова, 1982, с. 138) характеризуется как генетическое или иное подобие (ср. Сайкиев, 1955, с. 38) и квалифицируется через внешнее и внутреннее сходство, вытекающее из родственного или иного отношения. В конфигурации (1а) синонимизируется предикативный компонент *весь в отца*, с помощью которого можно образовать следующие вариативные в языке активно функционирующие связочно-именные структуры предложения:

(1б) *Сын очень подобный отцу. Syn je velmi podobný otcovi.*

(1в) *Сын очень похож на отца. Syn je velmi podobný na otca.*

(1г) *Сын и отец очень похожи. Syn a otec sú si veľmi podobní.*

(*Отец с сыном очень похожи. Otec so synom sú si veľmi podobní*);

происходит в том случае, если это допускают условия структуры предложения. Апресян говорит и о проявлении возможности „частичной взаимозаменяемости лишь в семантическом отношении” (АПРЕСЯН, 1957, с.86–87). См. и следующие работы, как: КОВТУНОВА, 1955, с. 130; ГВОЗДЕВ, 1966, с. 47; АЛЕКСАНДРОВ, 1967, с. 42; БЕРЕЖАН, 1967, с. 51; ЛЕВЧЕНКО, 1967, с. 87; СТАНИШЕВА, 1967, с. 156; КАЧАЛА, 1989, с.131 и др.

⁵Здесь исходим из секундарной (производной) конструкции и редеривируем ее в ядерную (примарную, производную), так что синонимичной является секундарная конструкция (в нашем случае, напр.: *Жизнь ей стала не в жизнь*), хотя по отношению одна к другой являются обе синонимичны.

фразеологические структуры предложения⁶, как:

(1д) *Сын вылитый отец. Syn akoby otcovi z oka vypadol.*

(1е) *Сын – (точная) копия (с) отца. Syn je (presná) kópia otca.*

(1ж) *Сын и отец (похожи) как две капли воды. Syn a otec sú (si podobní) ako dve kvapky vody*, и конфигурация (1а) может быть дальше синонимизирована в глагольные предложения типа

(1з) *Сын очень походит на отца. Syn sa veľmi podobá na otca.*

(1и) *Сын очень напоминает нам отца. Syn nám veľmi pripomína otca.*

Конструкция (1а) *Сын весь в отца* (но не *Отец весь в сына*) как и ее синонимные формы содержат компоненты со значением физиономического (внешнего) подобия. Значение подобия по отношению к лицам генетически родственным проявляет тенденцию к симметрии в смысле генетической иерархии. И конструкции (1б) – (1и) свидетельствуют о том, что при одинаковых компонентах можно говорить о реляционной (относительной) симметрии. Значит, что признаки подобия компонентов реляционно эквивалентны. Эквиваленция здесь понимается в значении логико-семантического отношения квалификации, а не классификации (см. Kořenský, 1984, с. 115–117; Běličová – Uhlířová, 1996, с. 82).

Примеры из художественной литературы: *Знаешь ли ты, – стал он часто говорить Алеше. ., что ты на нее похож, на кликушку-то?* (Достоевский); *Уже хотелось спросить про царя. ., про тайну, почему он вылитый Александр Михалыч. . .* (Пришвин); *Кротостью поведения и нежностью к природе Иван Матвееч удался в отца, внешностью же больше походил на мать* (Леонов); *Марья Алексеевна не раз подмечала в дочери не свои черты; она и лицом пошла в отца, в арапа* (Тынянов).

В конструкции (1а) сочетание *весь в отца* преобразуется в предикативный компонент и обязательный объект в в конструкции (1б) и (1в); в конструкции (1г) присвяточный элемент преобразуется в часть присвяточного компонента и в субъект соучастника. Конструкции (1д), (1е) и (1ж) имеют фразеологизованный предикат, а ядерные глагольные предложения (1з) и (1и) являются результатом редеривации (1в) и (1г) из (1з) и одновременно синонимии конструкций (1б) и (1в).

На синтаксическом уровне синонимия реализуется в рамках членов предложения, синтагматических конструкций и структуры целого предложения. Во всех выше приведенных синонимических преобразованиях выражена семантическая равнозначность (квалифицирующая идентичность)

⁶К синонимам следует относить и фразеологизованные (и фразеологические) обороты, если они обозначают одно и то же явление, или же они очень близки по значению с доминантным выражением. Ср. ПАЛЕВСКАЯ, 1966, с. 97.

или улавливается близкое содержание реализующейся ситуации, а объект (*отцу, отца, отец*) отличается формой в синонимной структуре предложения.

В конструкции (1а) реализуется синтагматическая (синтаксическая) синонимия. В ней синонимизируются одинаковые компоненты предложения, т. е. сочетание *весь в отца* при реализации различной морфологической формы и синтаксической структуры предложения (ср. Качала, 1989, с. 130).

Хотя конструкция (1а) представлена синонимичными преобразованиями (1б) – (1и), она все-таки не подлежит редеривации, и это доказывает ее самостоятельность среди примарных конструкций с присвязочным винительным падежом в сочетании с предлогом.

На выражение отношения подобия в конструкции типа (1а) в русском языке употребляется синтаксема *в + имя существительное* в форме винительного падежа, имеющая синтаксическую функцию адъектива, к которой прибавляется местоимение *весь*. В словацком языке при таком присвязочном элементе стоит предлог *po* или *na* в сочетании существительного в предложном или винительном падеже. В препозиции одного из этих падежных форм употребляется имя прилагательное *celý*, напр.: *Syn je celý po otcovi*//*Syn je celý na otca*. В случае отсутствия в конструкции выражения *весь, celý*, социативный субъект представлен во всеобщем значении квалификации с оттенком индивидуализации приписываемого признака.

Тип (2а) *Сон ему был не в сон. Spánok mi nebol spánkom/tým pravým spánkom*.

В конструкции (2а) выражена оценка качества, в которой отрицается прямая характеристика неодушевленного носителя состояния. В русском языке конструкция имеет частноотрицательную модальную оценку смысла выраженной мысли, а в словацком языке – общеотрицательную реализацию выраженной мысли. Конфигурация (2а) является примарной, так как комплексный связочно-именной предикат не подлежит редеривации, но от конфигурации (2а) можно образовать синонимичную конструкцию (2б) *Сон у него был плохой//У него был плохой сон. Nemal dobrý spánok//Spánok nemal dobrý*⁷. Конструкция (2б) по отношению к (2а) имеет синтаксический (грамматический) характер синонимии. Отрицательную частицу *не* заменяет в этом случае прилагательное *плохой* с тем же конструкционным значением, а дательный субъекта (*ему*) преобразуется в родительный субъекта (*у него*) при одинаковом грамматическом субъекте (*сон*) в предложениях (2а) и (2б). Из этого вытекает, что синонимия происходит между предложениями (2а) и

⁷Некоторые лингвисты считают изменение порядка слов в предложении одним из способов („богатейшим источником“) выражения синтаксической синонимии. См.: КОВТУНОВА, 1955, с. 116 и сл.; МИСТРИК, 1977 и др.

(2б) с близким по содержанию оттенком (ср. Уфимцева, 1967, с. 28; Качала, 1989, с. 130–131), но обычно с различной синтаксической структурой.

В конструкции данного типа неодушевленный статический субъект лексически тождествен с присвязочным элементом, выраженным винительным падежом с предлогом *в*, а в словацком языке предикативный компонент выражен формой творительного//именительного падежа без предлога.

В конфигурации типа *Праздник им не в праздник; Чай ему не в чай; Любовь ему не в любовь; Работа ей не в работу; Жизнь ей стала не в жизнь; Отдых им не в отдых; Пир им не в пир* „характеризуют предмет как такой, который для воспринимающего лишен своего обычного положительного содержания“ (КРГ, 1989, с. 460).

Компонент *не в сон* в конструкции (2а) и лексема *плохой* в конструкции (2б) могут быть заменены иными близкими по значению (содержанию) лексемами, и таким образом конструкция (2б) приобретает стилистическую разновидность (окрашенность).

Тип (3а) *Я вам не буду в тягость. Nebudem vám na ťarchu*. В конфигурации (3а) эмотивный субъект состояния причиняет/не причиняет кому-то какие-то неприятности, трудности, проблемы и т. д. Конструкция содержит обязательный дательный падеж адресата. Присвязочный элемент в форме винительного падежа в русском языке сочетается с предлогом *в*, а в словацком языке – с предлогом *na*. Данный тип может быть синонимизирован в конфигурацию типа (3б) *Я вам не буду обременительным (в обузу, обузой); Nebudem vám na prítáž (prítážou)*. Конструкция (3б) может быть редеривирована и одновременно синонимизирована в глагольную (3в) *Я вас не буду обременять (отягощать, бременить); Я вам не буду навязываться на голову (на шею); Nebudem vás zaťažovať (vám vnucovať sa, natískať sa, vtierať sa)*. Конструкция (3а), как и предыдущие, не подлежит редеривации, но ее можно преобразовать в синонимную (3б) и (3в). В сопоставляемых языках в связочно-именной конструкции (3а) винительный падеж с предлогом синонимизируется в творительный имени прилагательного, т. е. в конструкцию (3б). Таким образом, в конструкции (3б) происходит процесс лексической взаимозаменяемости в комплексном предикате по отношению к предложению (3а). В конструкции (3б) по отношению к (3в) компоненты разного типа сказуемого (связочно-именного и глагольного) выражают одно и то же смысловое понятие и считаем их синонимными, потому что конструкция (3б) является производной от конструкции (3в), а в конструкциях (3б) и (3в) произошло изменение косвенного объекта в прямой (*вам – вас*). В анализируемых языках не наблюдаем в синонимизированных конструкциях ни семантических, ни структурных различий.

Приведем несколько примеров: *Таковые подвиги были ему не в диковину* (Пушкин); *Také činy neboli preňho žiadna zvláštnosť//neboli preňho zvláštne; Конечно, я вам тогда не буду в тягость* (Достоевский); *Už by som vám nebola na ťarchu; Нам, детям, жизнь была не в радость* (Пушкин); *Nám, deťom, život nebol na radosť//radosťný; Быль молодцу не в укор* (Пословица); *Minulosť mládenčovi nie je výčtkou//niet čo vyčítať; Голодному Федоту и щи в охоту* (Даль); *Hladného Fedota bieda aj kapustnú polievku naučí jesť; Порой она становилась спокойнее, но затворялась одна, так что и я была ей в тягость* (Достоевский); *Chvíľami bola pokojnejšia, ale zatvárala sa vo svojej izbe a ja som jej bola tiež na ťarchu.*

Тип (4а) *Дом – в три этажа. Dom je trojpodlažný.*

Квантитативный субъект (см. Зимек, 1980, с. 142; Золотова, 1982, с. 136) в конструкции (4а) характеризуется наличием количества предметов или его частей. Присвязочный элемент в таких конструкциях выражен сочетанием имени существительного и предлога *в* с квантификатором в винительном падеже. Иногда такой присвязочный компонент сопровождается лексемой с параметрическим значением в форме творительного падежа (*величиной, высотой, длиной, размером* и др.). Это выражение обычно содержит данные о мере „с количественно-определяющим значением“ (КРГ, 1989, с. 362), напр.: *Около колена была в кулак большая шишка* (Л. Толстой); *Okolo kolena bola ako guľa veľká hrča; Комната была в два окошка* (А. Н. Толстой); *Izba bola s dvoma oblôčkmi.*

Присвязочный компонент конфигурации (4а) может быть редеривирован и одновременно синонимизирован квантитативным выражением трехэтажный, реализующимся в структуре предложения (4б) *Дом – трехэтажный; Dom je dvojposchodový (trojpodlažný)* или может быть синонимизирован субъект в предложении (4в) *Здание – трехэтажное. Budova je dvojposchodová (trojpodlažná); Budova má dve poschodia (tri podlažia).* В русском языке присвязочной синтаксеме соответствует в словацком языке обычно присвязочный номинатив или структура предложения имеет при переводе индивидуальные особенности.

Некоторые конструкции количественно-определяющего значения можно в русском языке синонимизировать и с помощью замены предлога *в – с*. Ср. *Эта шишка в кулак// Эта шишка с кулак.*

Несколько примеров: *Он (домик) мал, в один маленький этаж и в три окна...* (Чехов); *Dom je malý, jednopodlažný (prízemný) aj s tromi oblôčkmi; Дом был в один этаж и выходил на улицу пятнадцатью окнами* (Мамин-Сибиряк); *Dom bol jednopodlažný (prízemný) a mal obrátených pätnásť okien na ulicu; Веревка была длиною почти во всю комнату* (Пушкин); *Motúz bol dlhý takmer cez celú izbu.*

Синонимную конструкцию (4а) считаем дериватом ядерной конструкции (4б). Квалификативный комплексный предикат выражается вариативными формами (именительный/винительный с предлогом) при одинаковой смысловой реализации. В данном типе конфигурации происходит частичное изменение в пределах того же типового значения. Присвязочная лексема (синтаксема) та же самая, а синонимика выражения предиката реализуется через вариативную падежную форму *в три этажа и трехэтажный* (см. Золотова, 1973, с. 111–114).

К тому же типу синонимии лишь в русском языке принадлежат и конструкции, комплексный предикат которых обозначает характеристику материала на его поверхности, напр.: *Брюки были в полоску//полосатые; Nohavice boli pružkované* и др.

Тип (5а) *Сын ростом с отца. Syn je vysoký ako otec.*

Конструкция (5а) отличается от предшествующей (4а) тем, что в лексическом значении предиката имеются общие черты (приблизительное сходство, приблизительная мера качества) одушевленного//неодушевленного компонентов, имплицитующие оттенок значения сопоставления (см. Пешковский, 1956, с. 313; Běličová – Uhlířová, 1996, с. 82). Эта приблизительная мера сопоставления выражена не численным выражением. Как и в конструкции (4а) предикативный компонент может сопровождать параметрическое выражение в форме творительного падежа (величиной, высотой, размером, ростом, весом и др.) со значением ограничения (см. Пешковский, 1956, с. 313). В словацком языке в доминантной конструкции употребляется в препозиции сопоставительного компонента выражение *ako* или *ani*.

Доминантная конструкция (5а) имеет следующие синтаксические синонимичные реализации:

(5б) *Сын высокий как отец. Syn je vysoký ako otec.*

(5в) *Сын длинный как отец. Syn je dlhý ako otec.*

(5г) *Сын и отец одного роста. Syn a otec sú rovnakej výšky.*

Синонимические соответствия обнаруживаются в параллельных конструкциях, выражающих компаративный оттенок логико-семантического отношения квалификации. В конфигурациях (5б) – (5г) речь идет, несомненно, о вариативных лексических выражениях (синтаксемах) комплексных предикатов, о разных антонимичных субъектах, носителях квалификации (*сын – отец*) в конструкции (5г), грамматически одинаковых атрибутах в конструкциях (5б) и (5в) по отношению к доминантной структуре предложения (5а). Доминантный тип (5а), как и синонимные конструкции (5б) – (5г), не подлежат редеривации, и тем самым они являются непроизводными (ядерными).

Примеры: *Бесспорно, огурец и с дом величиной Диковинка. . .* (Крылов); *Nesporne, uhorka je veľká ako dom//je na počudovanie veľká//je zázrak; Я видел огурец. . . был он с гору...* (Крылов); *Videl som uhorku... bola ako hora.*; *Есть у Гончаровой картина – сбор винограда, где каждая винограда с доброе колесо* (Цветаева); *Gončarovová má obraz – oberačka hrozna, kde každé zrnko hrozna je ako dobré koleso; Ростом он с меня; Je vysoký ako ja.*

Тип (6а) *Больница – на сто мест. Nemocnica je na sto lôžok* (РСС, с. 262).

Приведение точной меры (как и в исходной конфигурации (4а) *Дом – в три этажа*) характеризует конструкция (6а), присвяточный элемент которой выражен предлогом *na* + имя существительное в форме винительного падежа в сочетании с квантификатором. Комплексный предикат данного типа предложения характеризует предмет по количеству наличия его деталей „потенциальных владельцев, потребителей с оттенком назначения“ (Золотова, 1988, с. 205). В словацком языке употребляется предлог *na, s/so* или *pre*. Предлог *pre* употребляется в том случае, если реализуется сочетание квантификатора с персональным выражением, а предлог *na, s/so* (или индивидуально иной перевод) – с неодушевленным выражением, напр.: *Обед – на девять персон. Obed je pre deväť osôb; Отель – на двести мест. Hotel je na dvesto lôžok//má dvesto lôžok; Комната была на четыре окна. Izba bola so štyrmi oblokmí.*

В русском и в словацком языках присвяточный компонент конструкции (6а) может быть редеривирован в примарную, и тем целая конструкция по своему значению является эквивалентно синонимной, напр.: (6б) *Больница – стоместная; Nemocnica je stolôžková//má sto lôžok.*

Встречаются конструкции, выражающие какое-то число единиц, содержание которых помещено в каком-нибудь предмете. В таких предложениях значение меры комбинируется с его назначением, напр.: *Кувшин – на пять литров//Кувшин – пятилитровый; Džbán je päťlitrový.*

В других конструкциях сочетание предлога *na* + существительное в форме винительного падежа (в функции синтаксического адъектива) характеризует предмет, который служит определенному назначению и для чего-нибудь вообще. Потом такая конструкция может быть редеривирована и одновременно эквивалентно синонимизирована в примарную конструкцию, напр.: *Ткань была на пальто//Ткань была пальтовая; Látka bola na kabát.*

Редеривации и синонимии подлежит конструкция, в которой эмоционально или прагматически оцениваемое состояние квалификации реализовано таким же предикативным сочетанием, как и в конструкции (3а), напр.: *Вале все было на радость// Вале все было в радость. Vali bolo všetko na radosť//Vali bolo všetko na potešenie; Работа – на (в) две смены//двухсменная; Prevádzka je*

na dve zmeny//je dvojjmenná. Эти конструкции можно дальше редеривировать в синонимичные глагольные (активные или пассивные), напр.: *Валя всему радовалась//Валю все радовало; Val'a sa zo všetkého tešila// Val'a sa všetkému tešila/ /Val'u všetko tešilo*.

Таким образом, носителем состояния в активной конструкции является персональный грамматический и семантический субъект; в пассивной конструкции носителем состояния является обобщающий (неодушевленный) грамматический субъект, но с семантического аспекта – персональный семантический субъект (грамматический объект). Следовательно, в обеих синонимных конструкциях (активной и пассивной) носителем психического состояния является один и тот же семантический субъект (*Валя – Валю*).

Тип (7а) *Склад был под овощи. Sklad bol na zeleninu*.

В этой конструкции комплексным предикатом характеризуется целесообразность предмета. Секундарная конструкция (7а) подлечит редеривации и благодаря этому процессу синонимизируется в примарную (7б) *Склад был овощной. Sklad bol zeleninový*.

Редеривированная ядерная конфигурация (7б) своим содержанием синонимична секундарной. Следовательно, выражение логико-семантического отношения квалификации реализуется в конструкции (7а) секундарным средством, т. е. винительным падежом с предлогом, а в конструкции (7б) – примарным средством, т. е. именительным предикативным; их стилистическое различие заключается в форме выражения предикативных компонентов.

8. Ниже приводим некоторые конфигурации, которые не подлежат ни редеривации, ни синонимии⁸. Например: *Столовая была под красное дерево; Jedáleň bola na spôsob červeného smreka; Билет – на концерт; Listok je na koncert; Ведро – для воды* (род. п.); *Vedro je na vodu* (вин. п.); *Яблоки были по шесть крон; Jablká boli po šesť korún; Трава была по пояс; Tráva bola po pás; Мост – через реку. Most je cez rieku; Сказка – про моря//о морях. Rozprávka je o moriach* (предложный падеж).

В данной статье мы стремились, по мере возможности, синонимизировать и редеривировать двусоставные конструкции, в которых винительный падеж в сочетании с предлогом выступает в функции присвяточного элемента. Такой винительный падеж с предлогом выражает логико-семантическое отношение квалификации секундарными средствами (только при возможной редеривации предикативного компонента) или примарными средствами (только при нередеривирующем предикативном компоненте).

⁸Александров (1967, с. 38–39) предлагает „значение слова” понимать как семантику всей лексики, и это единство обозначать термином „семема”.

На основе синонимичных и редеривированных типов в заключение можно констатировать, что русский язык в сопоставлении со словацким имеет численное превосходство предлогов, сочетавшихся с присвязочным винительным элементом. Из-за их неадекватности словацкие конструкции иногда эквивалентны русским, а в большинстве случаев субъект и комплексный предикат согласуются или последний реализуется глагольной формой, или целая конструкция имеет индивидуальные особенности перевода, или по форме допускает вариантный присвязочный элемент.

ЛИТЕРАТУРА

- АЛЕКСАНДРОВ, П. С.: О понятии синонима. Сб. Лексическая синонимия. Сборник статей. Ред. С. Г. Бархударов. Москва 1967, с. 38–42.
- АЛЕКСАНДРОВА, З. Е.: Словарь синонимов русского языка. Ред. Л. А. Чешко. Издание 4. Москва 1975. 600 с.
- Synonymický slovník slovenčiny. Prvé vydanie. Red. M. Pisárčiková. Bratislava 1995.
- АПРЕСЯН, Ю. Д.: Проблема синонима. Вопросы языкознания, 1957, 6, с. 84–88.
- АРУТЮНОВА, Н. Д.: Обратное словообразование и вопросы несобственной деривации (На материале испанского языка). Вопросы языкознания, 1960, 2, с. 71–79.
- БЕРЕЖАН, С. Г.: К семасиологической интерпретации явления синонимии. Сб. Лексическая синонимия. Ред. С. Г. Бархударов. Москва 1967, с. 43–56.
- ВĚLIČOVÁ, H. - UHLÍŘOVÁ, L.: Slovanská věta. Praha 1996.
- ГВОЗДЕВ, А. Н.: Очерки по стилистике русского языка. Издание 3-е. Москва 1965.
- ГОРНУНГ, Б. В.: О природе синонимии в языке и теоретических предпосылках составления синонимических словарей. Вопросы языкознания, 1965, 5, с. 95–99.
- ZIMEK, R.: Sémantická výstavba věty. Obecnělingvistické problémy metodologie syntaktické sémantiky s nástínem aplikace na ruštinu. Praha 1980.
- ЗОЛОТОВА, Г. А.: О структурных основаниях синтаксической синонимии. НДВШ Филологические науки, 6, 1968, с. 6 – цит. по статье Станишевой, Д.: К вопросу о разграничении синтаксических синонимов и синтаксических вариантов. Československá rusistika, XXI, 1976, 4, с. 155–160.
- ЗОЛОТОВА, Г. А.: Синтаксическая синонимия и культура речи. Сб. Актуальные проблемы культуры речи. Ред. Г. Костомаров и Л. И. Скворцова. Москва 1970, с. 178–217.
- ЗОЛОТОВА, Г. А.: Очерк функционального синтаксиса русского языка. Москва 1973.
- ЗОЛОТОВА, Г. А.: Коммуникативные аспекты русского языка. Москва 1982.
- ЗОЛОТОВА, Г. А.: Синтаксический словарь. Репертуар элементарных единиц русского синтаксиса. Москва 1988.
- KAČALA, J.: K podstate synonymie v syntaxi. Derivačná synonymia. In: Československá slavistika 1988. Lingvistika, historie. Pripravil Československý komitét slavistov. Red. J. Petr. Praha 1988, s. 137–147.
- KAČALA, J.: Sloveso a sémantická štruktúra vety. Bratislava 1989.
- КОВТУНОВА, И. И.: О синтаксической синонимике. Сб. Вопросы культуры речи. Ред. С. И. Ожегов. Москва 1955, с. 115–142.
- КОНОНЕНКО, В. И.: Синонимика синтаксических конструкций в современном русском языке. Киев 1970.

- КОŘENSKÝ, J.: Konstrukce gramatiky ze sémantické báze. 1.vyd. Praha 1984.
- КРАТКАЯ РУССКАЯ ГРАММАТИКА (КРГ). Ред. Н. Ю. Шведова и др. Москва 1989.
- КУРИЛОВИЧ, Е.: Деривация лексическая и деривация синтаксическая. К теории частей речи. Сб. Очерки по лингвистике. Сборник статей. Москва 1962, с. 57–70.
- ЛЕВЧЕНКО, С. Ф.: Подбор и разработка компонентов синонимического ряда в полном словаре синонимов. Сб. Лексическая синонимия. Сборник статей. Ред. С. Г. Бархударов. Москва 1967, с. 81–94.
- ЛЕКСИЧЕСКАЯ СИНОНИМИЯ. Сборник статей. Ред. С. Г. Бархударов. Москва 1967.
- МИГИРИН, В. Н.: Синонимия как лингвистическая, семиотическая и логико-философская проблема. Сб. Языковая семантика и речевая деятельность. Ред. Л. В. Борте и др. Кишинев 1985, с. 3–18.
- МРАЗЕК, Р.: Синтаксическая деривация. *Slavica Slovaca*, 9, 1974, с. 287–293.
- MISTRÍK, J.: *Štylistika slovenského jazyka*. 2. vyd. Bratislava 1977.
- МУРЗИН, Л. Н.: Синтаксическая деривация. Анализ производных предложений русского языка. Пермь 1974.
- ПАЛЕВСКАЯ, М. Ф.: Проблема синонимического ряда, его границ и возможности выделения доминанты. Сб. Лексическая синонимия. Москва 1967, с. 94–101.
- ПЕШКОВСКИЙ, А. М.: Русский синтаксис в научном освещении. 7-е издание. Москва 1956.
- ПРАВДИН, В. К.: К изучению лексической синонимии в процессе словарной работы. *Русский язык в школе*, 1958, 3, с. 29–34.
- САЙКИЕВ, Х. М.: Конструкции с винительным падежом в русском языке. Сб. Вопросы изучения русского языка. Алма-Ата, 1955, с. 11–66.
- SGALL, R. a kol.: *Úvod do syntaxe a sémantiky*. Praha 1986.
- СЛОВАРЬ СИНОНИМОВ. Ред. А. П. Евгеньева. Ленинград 1975.
- СТАНИШЕВА, Д.: К вопросу о разграничении синтаксических синонимов и синтаксических вариантов. *Československá rusistika*, XXI, 1976, 4, с. 155–160.
- СУХОТИН, В. П.: Из материалов по синтаксической синонимике в русском языке. Сб. Исследования по синтаксису русского литературного языка. Сборник статей. Ред. В. П. Сухотин. Москва 1956, с. 5–47.
- СУХОТИН, В. П.: Синтаксическая синонимика в современном русском языке. Глагольные словосочетания. Москва 1960.
- УФИМЦЕВА, А. А.: Некоторые вопросы синонимии. Сб. Лексическая синонимия. Сборник статей. Ред. С. Г. Бархударов. Москва 1967, с. 26–36.
- FILIPES, J.: *Česká synonyma z hlediska stylistiky a lexikologie*. Praha 1961.
- ЦЕЙТЛИН, С. Н.: Синтаксические модели со значением психического состояния и их синонимика. Сб. Синтаксис и стилистика. Ред. Г. А. Золотова. Москва 1976, с. 161–181.
- ЧЕШКО, Л. А.: О синонимах и словаре синонимов русского языка (вступительная статья к словарю: Александрова, З. Е.: Словарь синонимов русского языка – выше указ. соч.), с. 3–14.
- ШАУМЯН, С. К. – СОБОЛЕВА, П. А.: Аппликативная порождающая модель и формализация грамматической синонимии. *Вопросы языкознания*, 1965, 5, с. 31–50.
- ШАУМЯН, С. К.: Структурная лингвистика. Москва 1965

Synonymia konštrukcií s kvalifikačným akuzatívom v ruštine v porovnaní so slovenčinou

Juraj Paňko

V tomto príspevku sa autor zaoberá lexikálnou a syntaktickou (gramatickou) synonymiou a možnou rederiváciou sponovo-menných konštrukcií, v ktorých je predikatívny (prisponový) komponent (element) vyjadrený predložkovým akuzatívom. Pod lexikálnou synonymiou sa chápe pretvorenie jedného komponentu s rovnakým alebo mu blízkym obsahom a s odlišnou/neodlišnou morfológickou formou alebo syntaktickou funkciou v štruktúre vety. Pod syntaktickou (gramatickou) synonymiou sa chápe pretvorenie niekoľkých (dvoch alebo viacerých) komponentov, t. j. nižšej syntaktickej jednotky (syntagmy), resp. celej štruktúry vety s blízkym alebo podobným jej významom. Autor analyzuje sedem vyskytujúcich sa v porovnávaných jazykoch konfigurácií, ktoré podliehajú lexikálnej alebo syntaktickej synonymii, resp. možnej/nemožnej derivácii alebo rederivácii. Predikatívny element synonymizovaných konfigurácií s významom logicko-sémantického vzťahu kvalifikácie je vyjadrený sekundárnymi prostriedkami (iba pri možnej rederivácii prisponového elementu) alebo primárnymi prostriedkami (len pri nerederivujúcom predikatívnom komponente).

MIRIAM OLEJÁROVÁ*

Vlastnosti ekonomických frazém

OLEJÁROVÁ, M.: The Qualities of Economic Phrasal Units. *Slavica Slovaca*, 32, 1997, No. 2, pp. 142–153. (Bratislava)

The multi-verbal characteristic traditionally considered the basic quality of a phrasal unit has lost its importance as phraseologists speak now of one-word phrasal units. The expressive and figurative character are not typical for all phrasal units. The collocating nature is a dominant feature of phrasal units. This fixed nature is expressed in the phrasal units in the form of anomalies. Anomalies mean deviations in the regular paradigmatic and syntagmatic relations of words. Economic collocations function as general phrasal units but are characterized by these anomalies.

Linguistic. Qualities of Economic Phraseological Units. Multi-verbal and one-word idioms. Figurativeness of phraseological units. Expressiveness of phraseological units. Collocation of anomalies. Analysis of anomalies.

Za jednu zo základných vlastností, z ktorej sa vo frazeológii vychádzalo, sa pokladala viacslovnosť. Táto vlastnosť stratila postupne na význame a v súčasnosti viacerí frazeológovia hovoria aj o jednoslovných idiómoch.

Vpráci W. Fleischera sa objavujú náznaky zaraďovania jednoslovných idiémov do frazeológie. Hovorí o kompozitách vytvorených na základe frazém, ako napr. *springender Punkt – Springpunkt (rozhodujúci moment)*, *fleißig wie eine Biene – bienenfleißig (usilovný ako včelička)*, *schlau wie ein Fuchs – fuchschlau (prefikovaný ako liška)*. Podľa neho sú to frazémy a uvádza ich pod názvom *parallele pomenovania (parallele Benennungen)*. Naproti tomu kompozitá, ako *Leichtindustrie (ľahký priemysel)*, *Sozialversicherung (sociálne poistenie)*, *Brustkorb (hrudný kôš)* neakceptuje ako frazémy, pretože nemajú frazeologickú paralelu. Spojenia ako **leichte Industrie*, **soziale Versicherung* alebo **Korb der Brust* sa nepoužívajú.

M. Duhme pri analýze frazém vychádza z teórie W. Fleischera, ale na rozdiel od neho vytvára vo frazeológii z jednoslovných idiémov už samostatnú skupinu. Nazýva ich jednoslovnými frazeologizmami (Einwortphraseologismen) a charakterizuje nasledovným spôsobom: „Einwortphraseologismen sind Komposita. Mindestens ein kompositioneller Bestandteil muß einen erkennbaren idiomatischen Charakter aufweisen, der wiederum eine denotativ übertragene Bedeutung hervorruft. Es ist dabei unwichtig, ob sich die Konstruktion der Komposita auf Phraseologismen bzw. auf

* PhDr. Miriam Olejárová, CSc., Katedra cudzích jazykov, Ekonomická fakulta Univerzity Mateja Bela, Tajovského 10, 975 90 Banská Bystrica.

bedeutungsäquivalente Wortgruppen zurückführen läßt" (Duhme, 1991, 67) Podľa jeho vysvetlenia aspoň jedna časť kompozita musí mať prenesený význam, napr. *Papierkrieg* = *papierová vojna*, *Rückendeckung* = *krytie chrbta*, *Schneeballeffekt* = *efekt snehovej gule*, *Stimmungsbarometer* = *barometer nálady*.

Podrobnejšie ako predchádzajúci autori analyzuje jednoslovné idiómy F. Čermák a chápe ich ako súčasť frazeológie. Nazýva ich lexikálnymi frazémami. Vznikli kompozíciou, deriváciou a flexiou kombinácií morfém, ktoré majú určité anomálie.

Kompozitá s podobnou charakteristikou možno nájsť najčastejšie medzi podstatnými menami a adverbiami, napr. *nactiutrhač*, *kuropění*, *pecivál*, *strašpytel*, *jakbysmet*, *zblůhdarma*. Ani v jednom prípade nie je možné význam slova odvodiť od významu jeho komponentov. F. Čermák zdôrazňuje anomálnu kombináciu jednotlivých prvkov takto: „Anomálni a jedinečnou kombinácií komponentů potvrdzuje i negativní výsledek analogického testu, srov. např. pantáta, tvrdošíjný a nepříjatelnost úvarů jako panstrýc, panděd a měkkošíjný" (Filipec – Čermák, 1985, s. 211).

Podobne ako idiomatické kompozitá možno i idiomatické deriváty zadeliť medzi jednotlivé slovné druhy, a to podstatné mená, slovesá a príslovky, napr. *neplecha*, *sousto* (slovo vzniklo spojením *s* + *ústa*), *nevrlý*, *najít*, *ztuha*. Najzreteľnejšie je odvodzovanie sloviess prefixáciou, napr. *pochodit*, *pocházet*, *scházet*, *ucházet se*, *zacházet s něčím*.

Pri stupňovaní a ohýbaní sloviess aj v češtine sa vyskytujú niektoré anomálie, napr. pseudokomparativum *jinší* alebo žartovné pseudoreflexívum *unesl jsem se*. I v oblasti valencie sloviess možno pozorovať určité nepravidelnosti, ktoré vyúsťujú do vzniku jednoslovných idiomov, napr. *shodit někoho* (*znevážit*).

Na ilustráciu možno uviesť niekoľko príkladov zo slovenčiny: *naničodník*, *bohvieako*, *bohviečo*, *bohviekoľko*, *pätolízač*, *ostopät'*, *ostošest'*, *nanečisto*, *žabomyší*, *darmožrút*, *darmožráč*.

Veľa príkladov nájdeme v nemčine, ktorá je bohatá na používanie kompozít, a preto sa často vyskytujú vo všeobecnom, ako aj v odbornom jazyku. Jednoslovné idiómy sú charakteristické aj pre ekonomický jazyk.

Pri porovnávaní jednoslovných idiómov sme siahli aj po ekvivalentnom vyjadrení vo francúzštine, napr. *die Barausschüttung* = *vyplatenie v hotovosti* = *le versement en espèces*; *das Betriebsklima* = *klíma v podniku* = *le climat dans l'entreprise*; *der Börsenkrach* = *krach na burze* = *la chute de la bourse*, *le krach boursier*, *le krach en Bourse*; *die Börsenschwankungen* = *výkyvy na burze* = *les oscillations en Bourse*; *die Geldwäsche* = *pranie peňazí* = *le blanchiment de l'argent*; *der Handelskrieg* = *obchodná vojna* = *la guerre commerciale*, *la guerre économique*; *das Plastikgeld* = *kreditná karta ako platobný prostriedok* = *la monnaie plastique*, *la monnaie électronique*; *die Schattenwirtschaft* = *tieňové hospodárstvo* = *l'économie parallèle*, *l'économie à l'ombre*, *l'économie souterraine*; *die Kursschwankung* = *kolísanie*

kurzu = *les changes flottants, le flottement des cours; die Kurserschütterungen* = *otrasy kurzu* = *les variations du cours; das Steuerparadies/ die Steueroase* = *daňový raj* = *le paradis fiscal*. Ako z uvedených príkladov vyplýva, nemecké jednoslovné idiómy sú v slovenčine, ako aj francúzštine, vyjadrené viacerými slovami.

To, že jednoslovné idiómy majú svoje miesto vo frazeológii, nám potvrdia nasledujúce skutočnosti. V nemčine sa môžeme stretnúť s kompozitami podstatných mien, ktoré vznikli defrazeologickou deriváciou, napr. *die Schwarzarbeit* = *práca na čierne*, *der Schwarzmarkt* = *čierny trh*, *das Schwarzgeschäft* = *čierny obchod*, *die Grauzone* = *oblasť na hranici medzi legalitou a ilegalitou* (vzniklo podľa anglického spojenia *gray area*).

V iných kompozitách sa práve v spôsobe zlučovania slov vyskytujú anomálie podobné frazémam. Na vysvetlenie uvádzame analýzu kompozít *die Muttergesellschaft* a *die Tochtergesellschaft*:

a) Prvá časť slov *Mutter-* a *Tochter-* vypadla zo sémantickej paradigmy¹. Neexistujú kompozitá, v ktorých by sa vyskytovali pomenovania iných rodinných príslušníkov, napr. **Vatergesellschaft* alebo **Erudergesellschaft*.

b) Prvá časť zloženín *Mutter-* alebo *Tochter-* nevstupuje do virtuálnej paradigmy². V nemeckom jazyku sa nepoužívajú kompozitá podobného druhu **Mutterverein*, **Tochterverein*, **Muttervereinigung*, **Tochtervereinigung* a pod.

c) Kompozitá *Muttergesellschaft* a *Tochtergesellschaft* vytvárajú pomenovania so špecifickým významom: „Muttergesellschaft – Gesellschaft (Kapital- oder Personengesellschaft), die kapitalmäßig (aufgrund von Beteiligungen) oder sonst unmittelbar oder mittelbar einen beherrschenden Einfluß auf ein oder mehrere andere Unternehmen (Tochtergesellschaft) ausübt“ (Gabler, 1988, 498).

d) Ak porovnáme uvedené výrazy s ich podobou vo francúzskom a slovenskom jazyku, musíme konštatovať, že rovnaké komponenty sa vyskytujú vo všetkých troch jazykoch: *materská spoločnosť* = *die Muttergesellschaft* = *la société mère*, *dcérska spoločnosť* = *die Tochtergesellschaft* = *la société soeur*, *la société affiliée*, *la filiale*.

Obraznosť a expresívnosť sú ďalšími vlastnosťami, ktoré boli dlhú dobu pokladané vo frazeológii za kľúčové. Obidve tieto vlastnosti sú charakteristické len pre časť frazém. Základ frazémy *das Geld zum Fenster hinauswerfen* = *vyhodit' peniaze von oknom* = *jeter l' argent par la fenêtre* vytvára určitý obraz. Ďalší príklad, ktorý sa spája s určitým obrazom: *aus einer Mücke einen Elephanten machen* = *urobiť z komára*

¹ S pojmom sémantickej paradigmy pracuje F. Čermák a v tejto súvislosti poznamenáva: „Obecně a zhruba platí, že povaha paradigmatu souvisí s povahou jeho funkce a že je tím sémantičtější, čím výrazněji šíře paradigmatu a počet jeho prvků klesá, tj. čím je užší, a naopak“ (Filipec – Čermák, 1985, s. 171).

² Pojem virtuálnej paradigmy takisto používa F. Čermák a vysvetľuje ho nasledujúcim spôsobom: „Virtuální paradigma je třída výše uvažovaného typu, tj. třída (široce) ekvivalentních prvků spjatých společnou funkcí a významem, jež je dána abstraktně, v jazykovém systému a je vymezitelná svým místem v jeho hierarchii“ (Filipec – Čermák, 1985, s. 171)

somára = faire d' une mouche un éléphant. Rozdiel medzi jednotlivými jazykmi spočíva v používaní iných pomenovaní zvierat. Vo francúzštine sa namiesto slova *komár* vyskytuje *mucha* a v slovenčine namiesto slova *slon* slovo *somár*. Podobne ako v dvoch predchádzajúcich príkladoch je frazéma *jemandem den Kopf waschen = umývať niekomu hlavu = laver la tête à quelqu' un* spojená s obrazom. Celé spojenie má priamy význam, ako aj prenesený, t. j. funguje ako voľné spojenie, ale aj ako frazéma s osobitným významom. Vo všetkých troch príkladoch sa spája obraznosť s expresívnosťou. Naproti tomu v inej nemeckej frazéme *großer Bahnhof* neexistuje konkrétny obraz, ktorý by bol spojený s významom. Frazéma znamená v slovenčine *slávnostné prijatie*. V tomto konkrétnom príklade nemožno hovoriť o obraznosti, pretože sa stratila reálna súvislosť so slovom *Bahnhof*. Spojenie vzniklo na základe situácie, keď ľudia prišli v hojnom počte privítať na stanicu nejakú osobu alebo delegáciu.

Obraznosť spojenia sa môže stratiť aj za iných okolností. Niektoré slovo sa prestane v jazyku používať a zostane zachované len ako komponent frazémy. Ako príklad možno uviesť frazému *ins Fettnäpfchen treten = upadnúť u niekoho do nemilosti, mať u niekoho po chlebe*. Slovník Duden podáva takéto vysvetlenie: „Die Wendung nimmt darauf Bezug, daß früher in Bauernhäusern [in der Nähe des Ofens] für die Eintretenden ein Topf mit Stiefelfett stand, damit sie gleich ihre nassen Stiefel einreiben konnten. Wer nun versehentlich in den Topf mit dem Fett trat und Flecken auf den Dielen machte, verärgerte die Hausfrau” (Duden 11, 1992, 202).

V niektorých ustálených spojeniach nenájdeme stopy po obraznosti, a napriek tomu ich musíme zaradiť do frazeológie, pretože daná kombinácia slov má svoj špecifický význam. Takýmito sú spojenia so synsématickými komponentmi. Ako príklad nám môže poslúžiť nemecké spojenie *von wegen*, ktoré znamená *v nijakom prípade, v žiadnom prípade*.

Obidve vlastnosti – obraznosť a expresívnosť – sa väčšinou vzájomne podmieňujú. Také príklady, ako sú *ešte čo, no čo, ale ba, no a*, svedčia o tom, že expresívnosť nemusí súvisieť s obraznosťou. Tieto spojenia nie sú obrazné, a napriek tomu sú expresívne.

Medzi vlastnosťami frazémy dominuje ustálenosť. Táto vlastnosť nie je charakteristická len pre frazémy. Je platná pre celý jazyk. Ustálenosť vystupuje teda vo frazémach v podobe určitých anomálií. Je veľmi ťažké vymedziť a zovšeobecniť tieto anomálie, pretože postihujú rôzne jazykové roviny daného spojenia. „Anomálie rôzneho druhu a stupne, kterými jsou frazémy a idiomy charakterizovány a klasifikovány po stránce formální, sémantické i kolokační, se zpravidla odrážejí i v textovém chování těchto výrazů a jejich úzu. Idiomaticnost výrazu lze tudíž chápat jako míru jeho anomálnosti v některém ze sledovaných smyslů; vzhledem k tomu, že textové chování výrazu se odráží ve skladbě a poměru jeho transformací možných k

nemožným, je jeho idiomatičnosť daná a objektívne testovateľná (popř. i kvantifikovateľná) restriktí jeho transformáci, zvláště aktualizačníc” (Filipec – Čermák, 1985, s. 235).

Aby sme mohli konkretizovať, o aké anomálie vo frazémach v porovnaní s voľnými spojeniami môže ísť, analyzovali sme niekoľko syntagmatických spojení. Venovali sme sa syntagmatickým spojeniam, pretože tvoria väčšinu spojení charakteristických pre ekonomický jazyk.

Nasledujúce dve spojenia *vysoká škola* a *vysoká pec* sme vybrali ako východiskové príklady. Nie sú typické pre ekonomický jazyk a zdanlivo nesúvisia s frazeológiou. Sú to združené pomenovania, ktoré sú súčasťou všeobecného jazyka. Odborníci, ktorí sa nezaoberajú vlastnosťami frazém, by ich nepokladali za súčasť frazeológie. Tieto spojenia sú ustálené a podobne ako niektoré frazeologické spojenia sú charakteristické určitými anomáliami. Anomálie znamenajú narušenie pravidelných paradigmatických a syntagmatických vzťahov slov, ktoré vstupujú do frazémy. Prejavujú sa „v neúplnosti paradigmatických foriem frazém, resp. defektnosti pravidelnej paradigmy komponentov, nemodelovosti, t. j. nemožnosti vytvárať nové frazémy pomocou analógie, resp. odvodzovaním, v štruktúrno-sémantickej nerozložiteľnosti (segmentovateľnosti, dekompozícií) frazémy, neodvoditeľnosti významu frazémy zo súčtu významov jej komponentov, viazanosťou istých komponentov (archaizmov, nekrotizmov) len na oblasť frazeológie” (Mlacek – Ďurčo, 1995, s. 11–12).

Spojenie *vysoká škola* možno z hľadiska nepravidelnosti charakterizovať takto:

a) Adjektívum *vysoký* vypadlo zo slovtvornej paradigmy, neexistuje *vyššia* alebo *najvyššia škola*. V minulosti sa síce používalo spojenie vyššia škola, ale malo odlišný význam, nešlo o vysokú školu v pravom zmysle slova.

b) Adjektívum *vysoký* vypadlo zo sémantickej paradigmy, neexistuje spojenie **nízka škola*.

c) Adjektívum *vysoký* nevstupuje do virtuálnej paradigmy, neexistujú podobné spojenia **vysoký ústav*, **vysoký inštitút*, **vysoká akadémia*, **vysoká univerzita*.

d) Adjektívum *vysoký* vytvára so substantívom škola ucelené pomenovanie.

e) Pri porovnaní s ďalším jazykom sa komponent *vysoký* vyskytuje vo všetkých troch jazykoch, a to v slovenčine nemčine a francúzštine: *vysoká škola* = *die Hochschule* = *l' école supérieure*.

Podobne vyzerá analýza spojenia *vysoká pec*:

a) Aj v tomto prípade adjektívum vypadlo zo slovtvornej paradigmy, nie je možné povedať **vyššia* alebo **najvyššia pec*.

b) Adjektívum *vysoký* nemá ucelenú sémantickú paradigmu, neexistuje spojenie **nízka pec*, ktoré by malo špecifický význam, ako je to v prípade spojenia *vysoká pec*.

c) Adjektívum *vysoký* sa nevyskytuje vo virtuálnej paradigme, nestretáme sa so spojením **vysoké kachle*.

d) Význam adjektíva *vysoký* je pevne spojený s uvedeným substantívom a vytvára ucelené pomenovanie. Aj v tomto prípade ide o neštandardné spájanie slov.

e) Pokiaľ porovnáваме výskyt tohto spojenia v iných jazykoch, opäť v slovenčine, nemčine a francúzštine, vo všetkých troch prípadoch sa vyskytuje komponent *vysoký*: *vysoká pec = der Hochofen = le haut fourneau*.

V analýze možno pokračovať obdobným spôsobom. Zameriame sa však na nemecké spojenia ekonomického jazyka. Ako prvý príklad môžeme uviesť *stille Reserven*.

a) Adjektívum a substantívum nemajú ucelenú slovotvornú paradigmu, spojenie existuje len v množnom čísle a adjektívum nemožno stupňovať.

b) Sémantická paradigma je veľmi obmedzená. K adjektívu *still = tichý* neexistuje spojenie, v ktorom by sa vyskytoval protiklad *laut = hlasný*. Existuje spojenie *offene Reserven = otvorené rezervy = réserves ouvertes*, pričom slovo *offen = otvorený* je protiklad k adjektívu s významom *skrytý, tajný*. V spojení *stille Reserven* však nejde o tajné rezervy:

„Z bilancie neidentifikovateľné rezervy podniku, napr. ak je obchodná hodnota akcií vyššia ako ich hodnota účtovná. Tiché rezervy podniku zvyšujú jeho úverovú vážnosť, dovoľujú postupovať vyššie riziká, čo je mimoriadne dôležité, ak sa zhoršuje hospodárska situácia” (Bankovníctvo a financie, 1991, s. 90).

c) Virtuálna paradigma adjektíva je obmedzená, možno povedať ešte *stille Rücklagen = tiché rezervy*, čo je synonymum k uvedenému spojeniu. Neexistujú však ďalšie spojenia, ako napr. **stille Bestände = tiché zásoby* alebo v slovenčine **tiché zálohy*. Spájanie slova *still* je obmedzené len na určité substantíva a ich počet, ako ukazuje príklad, je presne ohraničený.

d) Adjektívum *still* vytvára so substantívami *Reserven* a *Rücklagen* ucelené pomenovanie, ktoré má svoj presne vymedzený význam v účtovnom informačnom systéme podniku.

e) Ak porovnáваме nemecké spojenie s francúzskym, zistíme, že sa obidve adjektíva stretávajú vo vzťahu *still = tichý* a *latent = skrytý, utajený*: *stille Reserven = tiché rezervy = réserves latentes*.

Ďalšie odborné spojenie je *enger Markt = úzky trh*.

a) Adjektívum *eng* nie je možné v rámci slovotvornej paradigmy stupňovať.

b) V rámci sémantickej paradigmy sme sa nestretli so spojením **breiter Markt*, ale *weiter Markt*.

c) Neexistuje virtuálna paradigma, nestretáme sa so spojeniami **enge Börse* alebo **enges Geschäft*.

d) Je to ucelené pomenovanie s určitým významom: „Begriff aus dem Wertpapierhandel für den Fall, daß nur wenige Aktien für den Handel verfügbar sind, da sich viele in festem Dauerbesitz befinden” (Gabler, 1988, 1514).

e) Konfrontácia s francúzštinou ukazuje použitie adjektív rovnakého významu *eng = étroit = úzky: enger Markt = úzky trh = le marché étroit*.

Ďalším spojením odborného jazyka je *harte Währung = tvrdá mena*:

a) Slovtvorná paradigma nie je dostatočne rozvinutá, adjektívum *hart* nie je možné stupňovať.

b) Sémantická paradigma je zastúpená dvojicou *hart/weich*. Okrem spojenia *harte Währung* sa môžeme bežne stretnúť so spojením *weiche Währung = mäkká mena*.

c) Adjektívum *hart* nevystupuje v spojení s inými substantívami, nepoužívajú sa spojenia **hartes Geld, *harte Zahlungsmittel, *harte Devise*. Nedochádza k vytvoreniu virtuálnej paradigmy.

d) Adjektíva *hart* alebo *weich* vytvárajú spolu s podstatným menom ucelené pomenovanie. *Weiche Währung* znamená „1. Synonymum für nicht frei konvertible Währungen. 2. Währungen, deren Kursentwicklung an den Devisenmärkten instabil ist und einen starken Abwertungstrend aufweist“ (Gabler, 1988, s. 2642).

Zaujímavé je aj ďalšie spojenie *kleine und mittlere Betriebe = malé a stredné podniky*. Objavuje sa často v tlači v tejto forme, hoci existuje každé aj osobitne, a to: *Kleinbetrieb, Mittelbetrieb, Großbetrieb*.

a) Adjektívum *klein* má neúplnú slovtvornú paradigmu, v spojení sa nedá stupňovať, adjektívum *mittel* už určitý stupeň vyjadruje, a preto ho takisto nemožno stupňovať.

b) Sémantická paradigma je zastúpená, pretože existuje spojenie *Großbetrieb*.

c) Virtuálna paradigma nie je rozvinutá, neexistujú spojenia **kleine und mittlere Fabriken, *kleine und mittlere Firmen*.

d) Spojenie je ucelené a má presne vymedzený význam. Vychádza sa pritom väčšinou z hľadiska veľkosti podniku podľa počtu zamestnancov. V nemeckých podmienkach sa pod *malými podnikmi* rozumie výrobný podnik, ktorý má menej ako 50 zamestnancov, *stredný podnik* do 500 zamestnancov a *veľký podnik* nad 500 zamestnancov.

e) Pri porovnávaní s francúzštinou nájdeme v tlači obdobné spojenie: *kleine und mittlere Betriebe = malé a stredné podniky = petites et moyennes entreprises*.

Doposiaľ uvedené príklady zastupujú syntagmatické spojenia bez slovesa. Syntagmatické spojenia so slovesom sa vyznačujú ešte širším spektrom možných anomálií. Medzi ne sa zaraďuje aj transformačná defektnosť: „Frazéma je transformačne vždy do určitej miery defektná a reštrigovaná, čiže čím má frazéma menej funkčných a transformačných anomálií (defektov), tým bližšie má k pravidelnému výrazu (ak nemá žiadne, nie je to frazéma)“ (Mlacek – Ďurčo, 1995, s. 47).

Spomedzi viacerých príkladov vyberáme *rote Zahlen schreiben = mať stratu a schwarze Zahlen schreiben = mať zisk*.

a) Menná zložka frazémy, adjektívum a substantívum *rote Zahlen* a *schwarze Zahlen*, nemá ucelenú slovtvornú paradigmu. V týchto spojeniach môžu existovať len v množnom čísle. Adjektíva nie je možné stupňovať. Slovesná zložka *schreiben* nemá mimoriadne obmedzenia vo svojej paradigme. Spojenie možno:

- transformovať do pasíva: *rote Zahlen werden geschrieben*;
- použiť vo forme prídavia prítomného alebo minulého: *das rote Zahlen schreibende Unternehmen*; *die im Unternehmen geschriebenen roten Zahlen*;
- vyjadriť v nominálnej podobe: *das Schreiben von roten Zahlen*; nie je možná forma **das Rotzahlenschreiben*.

b) V rámci sématickej paradigmy možno konštatovať, že existuje protiklad k adjektívu *rot*, a to adjektívum *schwarz*. Spojenie *rote Zahlen* vyjadruje stratu a *schwarze Zahlen* zisk. Takýto spôsob vyjadrovania protikladu nenájdeme vo všeobecnom jazyku. Obidva komponenty majú frazeologicky viazaný význam.

c) Virtuálna paradigma adjektív *rot* alebo *schwarz* s inými substantívami v danom význame neexistuje. Existuje však viacero syntagmatických spojení so slovesami, v ktorých sa menná časť frazémy *rote Zahlen*/*schwarze Zahlen* vyskytuje: *in die roten Zahlen kommen/ geraten* = dosiahnuť stratu, *in die schwarzen Zahlen kommen* = dosiahnuť zisk, *aus den roten Zahlen kommen/ sein* = dosiahnuť zisk, *in den roten Zahlen sein* = mať stratu, *in den schwarzen Zahlen sein* = mať zisk.

d) Spojenie vytvára ucelené pomenovanie:

– medzi jeho komponenty možno vkladať ešte ďalšie slová, ako to ukazujú príklady, a význam frazémy nie je narušený. „Anderthalb Jahre vor seiner Pensionierung schreibt der Konzern rote Zahlen in allen Sparten” (CA 1/95, 17).

„Das Unternehmen schreibt seit dem ersten Satellitenbetriebsjahr kontinuierlich schwarze Zahlen” (CA12/93, 199);

– nie je možné doplniť pred adjektívum *rot* vo funkcii atribútu ešte ďalší atribút: **schlechte rote Zahlen schreiben* – rozšírenie frazémy o adjektívum *schlecht* narušuje stavbu frazémy;

– je možné transformovať frazému tým spôsobom, že na substantívum frazémy napojíme vzťažnú vetu:

Die roten Zahlen, die dieses Unternehmen geschrieben hat, haben uns überrascht;

– nepravidelnosti sa neobjavujú ani pri transformácii spojenia na otázku, pri tvorení zisťovacej alebo doplnovacej otázky: *Hat der Betrieb im letzten Jahr rote Zahlen geschrieben? Was für Zahlen erscheinen in der diesjährigen Bilanz?*

– pri vyjadrení kontrastu sa možno stretnúť s určitými obmedzeniami: *Sie haben nicht rote, sondern schwarze Zahlen geschrieben. Das Unternehmen kann entweder rote Zahlen oder schwarze Zahlen schreiben.*

Nelogické sú spojenia:

**Das Unternehmen hat weder rote Zahlen, noch schwarze Zahlen geschrieben.*

*Das Unternehmen hat sowohl rote, als auch schwarze Zahlen geschrieben;

– nie je možná redukcia komponentu:

*Das Unternehmen schreibt Zahlen;

– na slovesný komponent frazémy nemožno napojiť ďalšie substantívum vo funkcii predmetu:

*Der Betrieb schreibt rote Zahlen und eine unangenehme Mitteilung an seine Mitarbeiter.

e) Pri porovnávaní nemeckej frazémy s francúzskou sa v obidvoch spojeniach objavuje červená farba. V slovenčine nenájdeme obdobné spojenie, v ktorom by sa ako v obidvoch spomínaných jazykoch v súvislosti s vyjadrením straty vyskytovala červená farba. Nemecké a francúzske spojenie sa vyskytuje bežne v dennej tlači: rote Zahlen schreiben = mať stratu = les chiffres/ les indicateurs sont dans le rouge.

Na ďalšom príklade by sme podobným spôsobom chceli ukázať, ako sa prejavujú anomálie v odborných spojeniach. Vybrali sme spojenie *ein [gutes] Geschäft machen* = *urobiť dobrý obchod*.

a) Substantívum *ein Geschäft* sa vyskytuje len v jednotnom čísle a s členom neurčitým. Ak by sme člen neurčitý nahradili zámenom *sein Geschäft machen*, spojenie by nadobudlo úplne iný význam, ktorý s obchodovaním nesúvisí. Znamená *vykonať svoju [malú alebo veľkú] potrebu*. Substantívum v množnom čísle *Geschäfte machen* nadobúda takisto iný význam, a to *obchodovať*. Tieto príklady ukazujú, ako aj nepatrná zmena môže ovplyvniť význam celého spojenia.

b) Z hľadiska sémantickej paradigmy adjektívum môže tvoriť súčasť spojenia. Jeho absencia neovplyvní význam frazémy. Pod spojením *ein Geschäft machen* si možno predstaviť finančný zisk. Ak by sme chceli vyjadriť opak, a to *finančnú stratu*, môžeme do spojenia doplniť adjektívum *schlecht*. Toto doplnenie *ein schlechtes Geschäft machen* nemožno pociťovať ako narušenie frazémy, hoci dostupné slovníky ju neuvádzajú ako samostatnú frazému.

c) Z pohľadu virtuálnej paradigmy neexistuje v nemčine **Handel machen*, **Markt machen*. V slovenčine sa vyskytuje ešte *urobiť dobrý kšeft*. Znovu aj v tomto prípade možno skonštatovať, že spájateľnosť slovesa *machen* s inými substantívami s obdobným významom nie je možná.

d) Spojenie vytvára ucelené pomenovanie:

– vo vete funguje bez obmedzení „*Wer in ferner Zukunft von einer niedrigen Progressionsstufe belästigt wird, macht ein Geschäft*“ (CA 12/93, 60);

– do spojenia je možné doplniť ešte ďalší atribút **ein sehr gutes Geschäft machen*, takéto rozšírenie nepôsobí rušivo;

– na substantívum nemožno napojiť vzťažnú vetu **Ein Geschäft, das die Firma gemacht hat, ist riesig*;

– transformácia spojenia na zisťovaciu otázku nenarušuje význam frazémy: *Hat die Firma ein Geschäft gemacht?* V doplňovacej otázke sa stráca frazeologický význam spojenia. **Was für Geschäft hat die Firma gemacht?*

– na slovesný komponent možno eventuelne napojiť ďalšie substantívum vo funkcii predmetu: *Die Firma hat ein Geschäft und damit viel Geld gemacht.*

e) Pri porovnávaní s francúzštinou sa stretne s takým istým zložením ako v nemčine: *ein [gutes] Geschäft machen = urobiť [dobrý] obchod = faire une [bonne] affaire.*

Pristavíme sa pri ďalšom spojení *etwas auf/ in den Markt bringen = priniesť niečo na trh*. Mnohí nezainteresovaní by na prvý pohľad spojenie takéhoto druhu sotva zaradili medzi ekonomické frazémy. Aj tu sa možno stretnúť s určitými napravidelnosťami, hoci je ich v porovnaní s predchádzajúcimi príkladmi o niečo menej. Závisí to predovšetkým od samotného zloženia spojenia, ďalej od druhu komponentov, ale aj od ich počtu. Čím viac komponentov, tým viac potenciálnych anomálií.

Neštandardnosť spájania sa prejavuje v nasledujúcich anomáliách:

a) Menná časť *auf/ in den Markt* nemá ucelenú slovotvornú paradigmu. Substantívum sa vyskytuje v tomto spojení len v jednotnom čísle. Slovesná časť sa nevyznačuje špeciálnymi obmedzeniami. Spojenie možno

– transformovať do pasíva, čo môžeme ukázať na konkrétnom príklade z tlače: „Die Treuhand-Liegenschaftsgesellschaft bringt ständig neue Grundstücke auf den Markt” (CA 2/94, 172). Vyjadrenie v pasíve je v nemčine bežné: *Neue Grundstücke werden ständig von der Treuhand – Liegenschaftsgesellschaft auf den Markt gebracht;*

– použiť vo forme prídavia minulého prípadne prítomného:

neue auf den Markt gebrachte Grundstücke; die neue Grundstücke auf den Markt bringende Treuhand – Liegenschaftsgesellschaft;

– vyjadriť v nominálnej podobe:

das Bringen von neuen Grundstücken auf den Markt.

b) O sémantickej paradigme sa nedá v tomto prípade hovoriť; protiklad možno vyjadriť len negáciou: *etwas nicht auf den Markt bringen.*

c) Neexistuje možnosť vytvárať spojenie obdobného významu s inými substantívami:

**etwas in den Handel bringen,*

**etwas ins Geschäft bringen* alebo prípadne s inými slovesami.

d) Spojenie vytvára ucelené pomenovanie s významom *dať niečo k dispozícii ponúka a dopytu;*

– medzi jeho komponenty možno vkladať ďalšie slová bez toho, aby to narušilo význam spojenia, ako to vidíme na citovanom príklade z tlače v bode a);

– substantívum nie je možné rozšíriť o atribút, narušilo by to celistvosť spojenia:

**auf den großen Markt bringen;*

– na substantívum je možné napojiť vzťažnú vetu: *Man bringt ein neues Produkt auf den Markt, der nicht übersättigt ist;*

– nepravidelnosti nenájdeme ani pri tvorení otázok: *Hat man ein neues Produkt auf den Markt gebracht? Was hat man auf den Markt gebracht?*

– na sloveso spojenia nemožno napojiť ďalšie substantívum vo funkcii príslovkového určenia:

**Man hat dieses Produkt auf den Markt und zugleich in Geschäfte gebracht.*

e) Pri porovnávaní s francúzštinou nájdeme i tam spojenie podobného druhu: *etwas auf/ in den Markt bringen = priniesť niečo na trh = mettre quelque chose sur le marché.*

Na niekoľkých príkladoch sme chceli ukázať metodiku identifikácie frazém pomocou anomálií v ekonomických spojeniach. Frazéma nie je totiž ako voľné spojenie, pri ktorom skladáme jeho význam z významov jednotlivých komponentov. Za jej základnú vlastnosť pokladáme ustálenosť rôznych vnútorných syntagmatických a paradigmatických anomálií komponentov, je charakteristická transformačnou defektnosťou. Tieto faktory sa odrážajú vo význame celého spojenia, a to tak, že význam spojenia sa určitým spôsobom modifikuje a špecifikuje, čo spôsobuje jeho odlišnosť v porovnaní s voľným spojením. Rozsah výskytu anomálií je v každom spojení individuálny. Preto ťažko vytvoriť určité skupiny charakteristické rovnakými anomáliami. Vyžadovalo by si to výskum každého spojenia osobitne, zovšeobecnenie získaných poznatkov a následné rozdelenie do skupín podľa spoločných znakov. Predbežné porovnávanie však ukazuje, že ekonomické spojenia majú svoje špecifiká. Odlišujú sa od voľných spojení a splňajú podmienky, ktoré sa kladú na frazémy. Môžeme preto hovoriť o odborných frazémach, v našom prípade konkrétne o ekonomických frazémach.

LITERATÚRA

Capital, 32. Jahrgang, 1993, 12.

Capital, 33. Jahrgang, 1994, 1.

Capital, 33. Jahrgang, 1994, 2.

DUHME, M.: Phraseologie der deutschen Wirtschaftssprache. Essen 1991.

FILIPEC, J. – ČERMÁK, F.: Česká lexikologie. Praha 1985.

FLEISCHER, W.: Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache. Leipzig 1982.

HÄCKI-BUHOFFER, A.: Psycholinguistische Aspekte in der Bildhaftigkeit von Phraseologismen. In: Europhras 88. Hrsg. G.Gréciano. Strasbourg, Université des Sciences Humaines 1989, s. 165–175.

MLACEK, J.: Slovenská frazeológia. Bratislava 1977.

MLACEK, J.: O termínoch frazeológia a idiomatika. Slovenská reč, 1988, s. 349–358.

MLACEK, J. – Ďurčo, P.: Frazeologická terminológia. Bratislava 1995.

PRAMENE

- Bankovníctvo a financie. Päťjazyčný výkladový slovník. Nemecko-francúzsko-taliansko-anglicko-slovenský. Bratislava (v spolupráci Schweizerische Bankgesellschaft, Zürich), Promo International 1991.
- Bankovníctví. Příloha časopisu cizí jazyky. Roč.39, 1995/96, č.21, s. 295–306.
- Burza. Příloha časopisu Cizí jazyky. Roč. 40, 1996/97, č. 1–2, s. 1–4.
- ČERMÁK, F.: Idiomatika a frazeologie češtiny. Praha 1982.
- ČIERNA, M. – GÉZE, E. – JURÍKOVÁ, M. – MENKE, E.: Nemecko-slovenský slovník. Bratislava 1981.
- Duden. Das große Wörterbuch der deutschen Sprache in acht Bänden. Mannheim, Leipzig – Wien – Zürich 1993.
- Duden. Redewendungen und sprichwörtliche Redensarten.
- Duden Band 11. Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich 1992.
- Gabler Wirtschaftslexikon. – Taschenbuch-Kassette mit 6 Bd. Wiesbaden, Betriebswirtschaftlicher Verlag Dr. Th. Gabler GmbH 1988.
- GRABMÜLLER, M. – RÁDL, R.: Německo-český ekonomický slovník. Agentúra Jirco 1992.
- Krátký slovník slovenského jazyka. Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV. Bratislava 1987.
- Le Petit Robert. Paris 1972.
- Le nouveau Petit Robert. Dictionnaire de la langue française. Paris 1995.
- LIŠČÁKOVÁ, I. – GRÜNDLEROVÁ, V. – VALENT, O. – BENÍK, G.: Francúzsko-slovenský slovník. Bratislava 1983.
- ONDRČKOVÁ, E. – HANNIG, D.: Nemecko-slovenský slovník frazeologizmov. Druhé zrevidované vydanie. Bratislava 1992.
- SIARSKY, J. : Slovensko-nemecký slovník. Bratislava 1991.
- SMIEŠKOVÁ, E.: Malý frazeologický slovník. Bratislava 1977.
- VALENTE, M.: Dictionnaire économie – finance – banque – comptabilité. Français – anglais – italien. Paris 1993.
- VOLNÝ, J.: Česko-německý slovník. Praha 1963.

Die Eigenschaften der ökonomischen Phraseme

Miriám Olejárová

Der Mehrwortcharakter, der für eine der Grundeigenschaften der Phraseme gehalten wurde, verliert an seiner Bedeutung, weil mehrere Fachleute in diesem Zusammenhang über Phraseme mit Einwortcharakter sprechen. Zwei weitere Eigenschaften, und zwar die Bildlichkeit und Expressivität, die lange Zeit zu den Schlüsseleigenschaften gezählt wurden, sind nicht für alle Phraseme charakteristisch. Die Bildlichkeit einer Wendung kann unter bestimmten Umständen verloren gehen. Weiterhin muß die Bildlichkeit nicht immer mit der Expressivität verbunden werden. Es gibt solche Fälle, die durch die Bildlichkeit nicht gekennzeichnet werden, aber trotzdem sind sie expressiv. Die Eigenschaft, die für alle Phraseme gültig bleibt, ist die Stabilität und äußert sich in der Form von bestimmten Anomalien. Es geht um paradigmatische und syntagmatische Beschränkungen im Bereich des Aufbaus des Phrasems oder im Bereich seiner Anwendung. In der Analyse der ausgewählten festen Wendungen der Wirtschaftssprache konnten wir feststellen, daß sie ähnlich wie die festen Wendungen der Allgemeinsprache Anomalien aufweisen. Das Ausmaß dieser Anomalien ist unterschiedlich. In einigen Fällen sind sie stärker vertreten, in den anderen kommen sie seltener vor. Jede feste Wendung ist durch eigene individuelle Gesamtheit von Anomalien gekennzeichnet und muß daher separat untersucht werden.

ROZHLADY

LADISLAV KAČIC*

**P. Marcus Repkovič OFM a národnostný spor
františkánov mariánskej provincie
v rokoch 1727–1735**

KAČIC, L. : P. Markus Repkovič OFM and controversies between nationalities in the Marian province of franciscans in the years 1727 – 1735. *Slavica Slovaca*, 32, 1997, No. 2, pp. 154–166. (Bratislava)

The article deals with an unknown document concerned about controversies between nationalities – in the Marian province of franciscans in the years 1727–1735 a letter of a musician P. M. Repkovič. In the letter he explains his idea of solution of each problem f. e. the parts nationalities should take in the leading positions but also he appeals to his contemporaries – Slovaks or Slavs to join together.

History. Franciscans. Province. Nationality. Controversies.

Jedným z ojedinelých slovenských hudobníkov, ktorých uvádza štandardná bibliografická práca R. Eitnera, je prekvapujúco františkán P. Marcus Repkovič (Eitner, 1902, s. 191).¹ Do Eitnerovho súpisu sa dostal vďaka listu uloženému v Deutsche Staatsbibliothek v Berlíne,² dokumentu, týkajúceho sa národnostných sporov v mariánskej provincii františkánov a dokladajúceho vyvinuté národné povedomie tohto výborného hudobníka slovenského pôvodu, jedného z najlepších v prvej polovici 18. storočia. Hoci stručnú informáciu o liste P. M. Repkoviča podal už J. Branberger (1910, s. 208–209)³, samotný prameň je doteraz nespracovaný, a teda aj neznámy. Keďže sa domnievame, že ide nielen o zaujímavý dokument, ktorý je potrebné hodnotiť v širších súvislostiach, podávame na tomto mieste nielen stručný súhrn historických okolností uvedených národnostných sporov v období intenzívneho prebúdzania národného povedomia na Slovensku, ktoré neobišli ani františkánsky rád, ale aj životné osudy a dielo zaujímavej osobnosti „obyčajného“ františkánskeho hudobníka, organistu

* Ladislav Kačic, Slavistický kabinet SAV, Panská 26, 813 64 Bratislava.

¹ „Repkovics, Marco, Tyrnaviae Organista 1714 (Tyrnau in Ungarn). Unter dem Autogr. Grasn. Nr. 30 der B. eine Eingabe von ihm in latein. Sprache.“

² Uložený je v oddelení rukopisov pod signatúrou Mus. ep. M. Repkovič 1; podľa informácie vtedajšieho riaditeľa oddelenia dr. Wolfganga Goldhana z 31. 8. 1987, ktorému ďakujem aj touto cestou za poskytnutie kópie, patril prameň predtým do Grasnckovej pozostalosti.

³ Text o Repkovičovi je na s. 208. Autor sa veľmi stručne dotýka aj národnostných sporov a píše, že „Repkovics mluví o celých záležitostiach neohrozené a dovoľáva se kráľovského majestátu“.

a skladateľa. Bez nich by bol totiž pokus o náčrt osobnosti P. M. Repkoviča, ako aj problémov a kontextu národnostných sporov v tejto inak demokratickej a tolerantnej reholi neúplný.

P. Marka Repkoviča (1691?/1694? – 1758) spomína prvýkrát v druhej polovici minulého storočia františkánsky historik P. Seraphinus Farkas, a to spolu s P. Pantaleonom Roškovským (1734–1789), P. Gaudentiom Dettelbachom (1739–1818) a Fr. Coecilianom Plihalom (1806–1856) ako najvýznamnejších hudobníkov mariánskej provincie (Farkas, 1879, s. VII)⁴. Ďalšiu stručnú zmienku priniesol až R. Eitner v uvedenom Quellenlexikone a potom J. Branberger. Zo životných osudov Repkoviča okrem možného pôsobiska spájajúceho sa s Trnavou a rokom 1714 neuvádzajú nič, rovnako ani K. Hudec (1949, s. 10)⁵, Dejiny slovenskej hudby (1957, s. 144), resp. novšie lexiká či syntéza R. Rybariča (1984, s. 99, 103)⁶. Veľmi stručné heslo o Repkovičovi uverejnil aj P. V. Gajdoš OFM (1976, s. 150–151)⁷. Biografia tohto hudobníka je však doteraz viac ako torzovitá, nehovoriac o tom, že ani jeho tvorba doteraz spracovaná. Význam a prínos P. M. Repkoviča pre reformu hudby u františkánov zhodnotil iba nedávno autor týchto riadkov (Kačic, 1991)⁸.

P. Marcus Repkovič sa narodil buď roku 1694 alebo 1691 v Častej a pri krste dostal meno *Anton*. Pravdepodobnejší rok narodenia je 1694, lebo podľa františkánskych prameňov do rehole vstúpil r. 1714 ako 20-ročný, v r. k. matrike pokrstených z Častej je však zapísaný len dodatočne pri dátume 27. augusta 1691⁹. V rokoch 1709–1714 absolvoval Anton Repkovič štúdiá u trnavských jezuitov¹⁰,

⁴ „Non possum memoriae non prodere Patres Marcum Repkovits (+1758), Pantaleonem Roskovszky (+1789), Gaudentium Dettelbach (+1818), et novissimo tempore Frem. Caecilianum Plihal (+1865) celebratissimos musicos fuisse, et *compositio*num suarum, imprimis sacrarum, permulta in Conventibus nostris extare scripta monumenta.”

⁵ Autor cituje nepriamo J. Branbergera a zdôrazňuje, že „medzi hudobníkmi vystupujú už vlastivední pracovníci, ktorí sa hrdo hlásia k svojmu rodu a ťažko znášajú slovenskú roztrieštenosť”.

⁶ Nevedno, prečo sa v tejto práci začal spájať vznik zborníka *Symphonia coelestis* (o ňom ďalej) s Trnavou. Tento nesprávny údaj uvádza aj MOKRÝ, L.: Slovenská hudba. In: Československá vlastivěda, IX, zv. 3 (Hudba), Praha 1971, s. 327, a heslo „Repkovič” in: Československý hudební slovník osob a institucí, Praha 1965, 2. zv., s. 419; v oboch prípadoch sa len opakujú údaje z článku J. Branbergera, no autor hesla J. Potůček píše, že Repkovič „v latin. liste z 14. XII. 1714 prejavil silné národné povedomie”.

⁷ P. V. Gajdoš už v štúdií Doplnky k životopisu a dielu Pantaleóna Roškovského, in: Musicologica slovaci II, 1970, s. 131 upozorňuje na možný výskyt Repkovičových rukopisov v Univerzitnej knižnici v Bratislave. Niektoré zachované sa podarilo identifikovať, ďalšie sú aj v Matici slovenskej a v Maďarsku (pozri ďalej).

⁸ Krátke zhrnutie a zhodnotenie významu P. M. Repkoviča v dejinách slovenskej hudby od autora týchto riadkov obsahuje aj najnovšia syntetická práca Dejiny slovenskej hudby (ed. O. Elschek), Bratislava 1996, s. 103.

⁹ Prameň *Nomina et Cognomina, Aetas, Induitio, Patria, Nn. Eapt., Lingva, Concio, Studium, Ars, Mors Patrum et Fratrum Ord. Min. S. P. N. Francisci Strict. Observantiae Ref. Provinciae S. Mariae in Hungaria* (1754), ŠOBA Bratislava, inv. č. 823, obsahuje v poradí tieto údaje: *P. Marcus Repkovics; 20; 1714. 26 Octob.*; *Csasztensis; Antonius; S[lavonice], h[ungarice], g[ermanice]; Slav[us]; Theol[ogus]; Org[anista]* (neskôr dopísané „*Mortuus*”). Matrika r. k. Častá (1677–1722), ŠOBA Bratislava, inv. č. 502 – v zázname o krste iného dievčatka je v príslušnej rubrike dopísané len „*Antonius Repkovič*” bez akýchkoľvek ďalších údajov o rodičoch, krstných rodičoch a pod.

¹⁰ *Nomenclator gymnasiographus*, Egyetemi Könyvtár, Budapešť, sign. Ab 122, f 57^r–1709 (*parvista*), f 59^r–1710 (*principista*), f 61^r–1711 (*grammatista*), f 65^v–1713 (*poeta*), f 68^r–1714 (*rhetor*).

štúdium ukončil r. 1714 rétorikou. Už v Trnave mohol Repkovič získať dobré základy hudobného vzdelania, lebo výučba hudby tu bola na vysokej úrovni. Roku 1713 účinkoval v hre *Hommagium religionis* ako „*Fictor*”, nevieme však, či išlo o spievanú postavu, lebo v zachovanej perioche sa vyskytuje ešte všeobecná zmienka o hudobníkoch. Podobne nemožno zatiaľ nič bližšie povedať ani o jeho možnom príbuzenstve s *Jozefom Repkovičom*, výborným basistom, ktorý počas štúdií teológie viackrát účinkoval v jezuitských školských hrách v Trnave.

Dňa 12. 10. 1714 vstúpil Repkovič podľa vlastného svedectva do františkánskeho rádu a prijal rehoľné meno *Marcus*. Františkánske archíválie uvádzajú však iný dátum obliečky (26. 10. 1714), ďalej to, že bol Slovak, no vedel aj čiastočne nemecky a maďarsky. Po absolvovaní jednoročného noviciátu pokračoval v rokoch 1716 až 1720 v štúdiu filozofie a teológie v Šoprone, Györi, Bratislave a Frauenkirchene. Už počas týchto rokov zastával v jednotlivých kláštoroch funkciu organistu. 8. 4. 1719 bol vysvätený na kňaza. Pôsobiskami pátra Marka boli podľa *Acta capitularia* postupne tieto kláštory (vo všetkých zastával, samozrejme, i hudobnícke funkcie organistu, magistra, resp. riaditeľa chóru, v niektorých kláštoroch aj učiteľa spevu klerikov): 1720–1722 Győr, 1722–1724 Nitra (vikár kláštora), 1724–1725 Malacky (vikár), 1725–1726 Győr (o. i. *magister juvenum*, t. j. klerikov), 1726–1727 Nitra (aj *concionator 2darius*, t. j. slovenský kazateľ), 1727–1728 Bratislava, 1728–1729 Nitra (gvardián), 1729–1732 Bratislava (r. 1731 aj *magister seminarij*, teda klerikov), 1732–1744 Trnava (záznamy z rokov 1733–34 chýbajú), 1744–1745 Bratislava, 1745–1749 Trnava, 1749–1757 Bratislava, od leta r. 1757 pôsobil v Nitre, kde aj 6. 1. 1758 zomrel.

P. Marcus Repkovič bol nepochybne najlepším hudobníkom mariánskej provincie františkánov v prvej polovici 18. storočia. Od svojho príchodu do rehole mal podstatnú zásluhu na zveľadení hudby, hoci jeho snaha zavádzať do bohoslužieb podľa vzoru susednej rakúskej Provincie sv. Bernardína tzv. figurálnu hudbu s trúbkami a tympánmi (i keď v zjednodušenej podobe s typickým jednohlasným „františkánskym” zborom)(Kačic, 1992, s. 136–145)¹¹ sa nestretávala s veľkým porozumením predstavených. Predsa len latinský jednohlasný bohoslužobný spev, tzv. gregoriánsky chorál bol nielen podľa generálnych štatútov rehole, provinciálnych štatútov a pod. základným kameňom omše i liturgie hodín u františkánov a jeho „odsúvanie” na menej dôležité miesto muselo spôsobovať problémy. Okolo roku 1730 kodifikoval P. M. Repkovič v svojom zborníku *Symphonia Coelestis* repertoár omší, ktorý platil ako záväzný pre všetky kláštory mariánskej provincie až do reformy P. G. Dettelbacha r. 1769 (Kačic, 1991, s. 11–16). Tento rukopis, ktorý sa dlhé roky používal v bratislavskom františkánskom chóre, dal po smrti pátra Marka r. 1758 neskorší

¹¹ K tejto problematike por. aj KAČIC, L. : Hudobná kultúra františkánov na Slovensku v 16. –19. storočí. In: Dejiny a kultúra rehoľných komunít na Slovensku (zost. J. Šimončič), Trnava 1994, s. 115–116.

bratislavský gvardián P. Modestus Dominkovič znovu zviazať, pričom nový titulný list zdôrazňuje, že jeho autor a pisateľ bol „výnimočný organista a vyše tridsať rokov magister chóru” (Kačic, 1991, s. 53)¹².

Z ďalších zachovaných rukopisov P. Marka Repkoviča je najdôležitejší anonymný zborník omší, ktorý napísal pre nitriansky kláštor, obsahuje totiž už veľké množstvo nových skladieb, ktoré zahrnul do svojho repertoáru v reforme roku 1769 P. Gaudentius Dettelbach. Na Slovensku sú v súčasnosti okrem toho známe dva anonymné zborníky latinských árií a duchovných piesní pátra Marka¹³, ktoré taktiež tvorili kmeňový repertoár mariánskej provincie v prvej polovici 18. stor., ba i neskôr, a zachovali sa v mnohých odpisoch, v Maďarsku sa zachoval ďalší, taktiež anonymný zborník litánií, antifón a rekviev. Nateraz teda poznáme 5 rozsiahlych hudobných prameňov, pochádzajúcich z ruky P. M. Repkoviča, podieľal sa však aj na vzniku niektorých ďalších.

Z jeho vlastnej hudobnej tvorby je dnes známe, žiaľ, len torzo: *Missa Marci Repkovicis* [in D], *Missa Marci Repkovicis* [in B] v nitrianskom zborníku omší, veľmi rozšírené *Lytaniae de Sancto Francisco Seraphico*, ktoré do repertoáru „záväzného”, nariadeného pre celú mariánsku provinciu zahrnul dokonca P. G. Dettelbach a existujú v niekoľkých desiatkach odpisov; Repkovičovo autorstvo ďalšej skladby z tohto repertoáru označovanej aj *Requiem Repkovicianum* treba pokladať za sporné, v jednom odpise sa totiž pri nej vyskytuje i údaj „*vetus Austriacum*”, t. j. môže ísť o staršiu omšu rakúskeho pôvodu. Podľa formulácie na pôvodnom, autografnom titulnom liste zborníka *Symphonia Coelestis* – „*conscriptus*” i „*composuerit*” – sa v tomto rukopise sa vyskytujú aj Repkovičove vlastné skladby: za súčasného stavu identifikácie to môže byť predovšetkým *Missa Sancti Marci Evangelistae*, ale aj *Missa S. Angelorum Custodum*, *Missa S. Floriani Martyris* a *Missa S. Ioannis Baptistae*. Autorstvo týchto 4 omší však treba pokladať za neisté. V súčasnosti teda poznáme skutočne len zlomok určite oveľa rozsiahlejšej tvorby.

Ak máme napriek torzovitosti hudobného odkazu stručne zhodnotiť P. M. Repkoviča ako hudobníka a skladateľa, na prvom mieste treba uviesť skutočnosť, že jeho pôsobenie sa obmedzovalo podobne ako u ostatných františkánov na svoju rehoľu. V jej podmienkach a obmedzeniach, vyplývajúcich predovšetkým zo životných zásad a princípov, najmä z chudoby, tvoril Repkovič hudbu veľmi kvalitnú, na úrovni svojej

¹² „*Eximius olim organista, et supra triginta annos chori magister*”.

¹³ Jeden z nich s rukopisným záznamom na prídošti „*Post pie defunctum P. Marcum directorem Chori Nitriensis, remansit Liber hic propria cura, propria[que]ve manu scriptus in isthoc Conventu Nitriensi scilicet*” identifikoval P. V. Gajdoš (pozn. č. 6). Pozri aj KOTVAN, I.: Rukopisy Univerzitetnej knižnice v Bratislave, Bratislava 1970, s. 382–383. Z ďalších zborníkov, ktoré sa do Univerzitetnej knižnice dostali z nitrianskeho kláštora, nepochádza žiadny z Repkovičovej ruky. Jeho rukopis sa podarilo identifikovať čiastočne len z zborníku *Serpens aeneus* z roku 1713. Por. KAČIC, 1991, s. 49.

doby. Vyznačuje sa najmä typickou „františkánskou” spevnosťou a veľmi jasnou, logickou a pregnantnou melodikou. Omše P. M. Repkoviča sú však zároveň široko koncipované skladby typu *missa concertata*, ba i novšej mnohoúsekovej tzv. Kantatenmesse (vrátane použitia árie s mottovým začiatkom, tzv. Devisenarie) so sólovými i zborovými úsekmi, náročnými šestnástinovými figuráciami v sólach i v tutti, no ešte aj s početnými polyfonickými úsekmi „alla breve” (“Cum Sancto Spiritu”, „Et vitam venturi saeculi”, „Qui tollis peccata mundi” a i.), typickými pre omšu obdobia baroka. Obe zachované omše možno priradiť k náročnejšej figurálnej hudbe súčasníkov, z ktorých Repkovič vychádzal (V. Rathgeber OSB, františkánski skladatelia rakúskej provincie sv. Bernardína a pod.), najmä prvá (in D), ktorá patrí zároveň k typu *missa solemnis*, je veľmi kvalitná. *Lytaniae de Sancto Francisco Seraphico* sú menej náročnou úžitkovou liturgickou hudbou, ide o typické *litaniae franciscanae* založené na striedaní krátkych sólových a zborových úsekov, tak, ako ho primárne implikuje text, t. j. striedanie invocácií a prosieb. Hoci skladby P. Marka Repkoviča nezneli podľa súčasných poznatkov i mimo františkánskeho prostredia, radia sa nepochybne k tomu lepšiemu, čo vzniklo v prvej polovici 18. stor. na Slovensku.

Z kazateľskej tvorby P. Marka Repkoviča v súčasnosti nie je známe nič, nemôžeme ju teda hodnotiť, keďže však úrad kazateľa oficiálne zastával len jeden rok, nie je pravdepodobne už z hľadiska rozsahu a významu porovnateľná s hudobnou tvorbou.

* * *

O národnostných sporoch v 17.–18. storočí v oboch františkánskych provinciách, ktoré mali kláštory aj na Slovensku (*Provincia Sanctae Mariae in Hungaria* a *Provincia Sanctissimi Salvatoris*), existuje od 30. rokov nášho storočia až po súčasnosť dost' bohatá literatúra: prameňmi sa dôkladne zaoberal P. L. Danišovič OFM (1934, s. 91–106)¹⁴, neskôr P. V. Gajdoš OFM (1976, s. 23–26), A. Balogh (1977, s. 140–142), novšie P. A. Magyar OFM (1980, s. 133–135) a naposledy o tomto probléme písal P. F. Jurčovič OFM (1992, s. 23–28) a vo fundamentálnej štúdií E. Kowalská (1992, s. 40–50). Neznamená to, že téma je už vyčerpaná, naopak, mnohé zostáva stále nevyjasnené, aj doterajšie interpretácie niektorých jednotlivostí, problémov, faktov sa čiastočne rozchádzajú. Neprináleží nám na tomto mieste zaoberať sa nimi dopodrobna, tieto zaujímavé otázky a rozsiahly pramenný materiál uložený v našich i zahraničných archívoch ponecháme na detailné hodnotenie iným a inokedy. Na tomto mieste však

¹⁴ P. L. Danišovič cituje aj viaceré originálne dokumenty, či už „in extenso” alebo čiastočne. Problematiky národnostných sporov sa týkajú, najmä podkapitoly Slovakia na vedúce miesta v uhorskej provincii rádu františkánskeho, s. 93–99, Ako upravil bratislavský historik Eugen Kóša národné hnutie moravskoslovenských Salvatoriánov za samostatnú provinciu, s. 100–103, Protokol o porade maďarských členov provincie Salvatoriánskej konanej dňa 2. júla 1769 v Prešove – v záležitosti reškrípu generála rádu františkánov o oprávnených národných postulátoch moravskoslovenských členov, s. 105–106.

pokladáme za potrebné uviesť aspoň základný súhrn súčasných poznatkov, bez ktorých by bol pokus o zaradenie neznámeho dokumentu k národnostným sporom u františkánov z ruky P. Marka Repkoviča OFM vopred odsúdený na neúspech. Je to však len najstručnejšie možné zhrnutie, lebo podrobný výklad tejto miestami dosť zložitej problematiky, hodnotenie jednotlivých postojov, dokumentov, prameňov atď. by si vyžiadalo nielen veľa miesta, ale samostatnú ďalšiu štúdiu. Početné detaily možno nájsť najmä v prácach P. L. Danišoviča a E. Kowalskej, na ktoré odkazujeme vyššie.

Národnostné zloženie oboch františkánskych provincií, ktoré mali kláštory aj (či predovšetkým) na Slovensku, bolo v 17. a 18. storočí veľmi pestré. Jadro salvatoriánskej provincie tvorili Slováci a Maďari, silné zastúpenie mali aj Moravia, a to najmä zásluhou kláštora v Uherskom Hradišti. Menej početní boli v tejto provincii Nemci, iné národnosti sa vyskytovali len výnimočne. V mariánskej provincii boli približne rovnako zastúpení Slováci, Nemci a Maďari, k Slovákom sa počítali – i vo všetkých zachovaných dokumentoch – ako *Slavi* aj Chorváti (*Croati*). Od začiatku 17. storočia síce pomáhali túto provinciu po tureckom pustošení obnovovať predovšetkým rakúski a talianski františkáni, ale ich počet neskôr klesal, až sa stali výnimkami, podobne ako iné národnosti.

Prebúdzanie národného vedomia neobišlo ani taký tolerantný a demokratický rád, akým sú františkáni. Dnes ťažko jednoznačne povedať, z čoho pramenili národnostné spory, určite však súviseli s intenzívnym rastom národného vedomia v 17. storočí všeobecne, ktorého korene možno nájsť už v 16. storočí napríklad v určitom (pôvodne ekonomickom) zrovnoprávnení Slovákov a Maďarov s Nemcami a obmedzení výsad Nemcov v bohatých bankských mestách. Snem roku 1608 potom toto zrovnoprávnenie uzákonil, o. i. aj v zastúpení jednotlivých národností v mestských radách (Slovensko 1, ²1978, s. 341, 351–353). Národnostné problémy na etnicky zmiešanom území Uhorského kráľovstva i Slovenska sa vinuli väčšou či menšou intenzitou aj nasledujúcimi storočiami, pričom základnými črtami boli – zjednodušene povedané – presadzovanie maďarského živlu a podpora germanizačných tendencií, najmä zo strany panovníckeho dvora, a to podstatne skôr, ako len od vlády Jozefa II (Rapant, 1927).¹⁵ Počiatky národnostných rozporov u františkánov siahajú tiež do 17. storočia. Napríklad už roku 1640 provinciál mariánskej provincie P. P. Jančić de Tauris, pôvodom Chorvát, rozhodol, že provinciálna kapitula v mariánskej provincii sa musí konať striedavo v maďarských a slovenských kláštoroch. V salvatoriánskej provincii hrozilo dokonca odtrhnutie slovenských kláštorov od maďarských, a že Slováci vytvoria spolu s Moravanmi samostatnú „slovanskú“ provinciu sv. Jozefa. Na provinciálnej kapitule roku 1653 prijali tzv. *alternatívu*, t. j. riešenie, pri ktorom sa vo vedení provincie budú

¹⁵ K širšiemu kontextu problému národnosti, jednotlivých pojmov, ako „Hungarus“, „Slavus“, „Croata“, „Uhorský národ“, „filii patriae“ a i. okrem práce D. Rapanta (najmä podkapitola Gens Hungara, s. 64–91), por. aj VARSÍK, B. : Národnostný problém trnavskej univerzity, Bratislava 1938.

striedať jednotlivé národnosti a predstavení kláštorov budú volení podľa národnostného zloženia toho-ktorého kláštora. Toto riešenie bolo potvrdené generálnym ministrom rádu roku 1723, no spory menšou intenzitou pokračovali až do druhej polovice 18. storočia, keď sa roku 1769 prijalo riešenie vizitátora P. E. Kósu z mariánskej provincie, práve na základne skúseností z tejto susednej provincie. Tu totiž prebehli spory s oveľa väčšou intenzitou, no aj rýchlejšie.

Na začiatku riešenia národnostných otázok v mariánskej provincii je sťažnosť Nemcov (1727) na to, že vo funkciách sú uprednostňovaní Maďari. Centrálnou postavou celého tohto obdobia bol P. Joannes Capistranus Sebacher (1673–1741, niekedy sa píše jeho meno len Sebach), pochádzajúci z Mainzu, dvojnásobný provinciál a významná osobnosť provincie, za konkrétne zásluhy, služby a podporu cisárskeho dvora počas rákociovského povstania menovaný dokonca roku 1724 za čestného dvorného kazateľa cisára Karola VI (Farkas, 1879, s. 43). Spory, ktoré sa navonok prejavovali snahou o „obsadzovanie funkcií“ gvardiánov a pod., sa zdajú z dnešného pohľadu malicherné a nepochopiteľné, s výnimkou národnostnej problematiky im chýba totiž racionálne jadro. Okrem niekoľkých „horúcich hláv“ však boli do konkrétneho riešenia zapojení našťastie väčšinou reálne uvažujúci hodnostári, medzi ktorých patrili aj Sebacher. Nepochybne nekonal tak, ako konal, len z vďačnosti cisárskemu dvoru, alebo pretože bol Nemeц a pod., ostatne, hoci Sebacher je autorom tzv. „*tripartita officiorum distributio*“ (alternatívneho zastúpenia vo funkciách), definitívne riešenie sa presadilo i tak „zvonka“: boli doň zapojené postupne mnohé významné osobnosti, najmä generálny minister rádu františkánov P. Matthaeus a Paretta (odvolaním vtedajšieho provinciála P. A. Pozsonyiho a nariadením alternatívneho riešenia na provinciálnej kapitule roku 1727), generálny vizitátor P. Hugo Babler (z rakúskej provincie sv. Bernardína, 1727), pápež Benedikt XIII (breve „*Exponi nobis*“, 1727), nový generálny komisár a vizitátor P. Sigismundus Skerpin (1730 z provincie *Carniolae* sv. Kríža), cisár Karol VI. (mandát z roku 1733), nový generálny minister P. Josephus Maria ab Eborá, roku 1733 ďalší dvaja vizitátori P. A. Possl (nemal však povolenie cisára Karola VI) a P. V. Hummer, ba i prímás Imrich Esterházy (roku 1734 riešil roztržku medzi nemeckými a maďarskými bratmi) a predseda uhorskej kráľovskej komory Ľudovít Batthyány.

Výsledné riešenie, spomínané „*tripartita officiorum distributio*“, ktoré sa dodržiavalo až do polovice 19. storočia, obsahovalo tieto najdôležitejšie body:

– paritné zastúpenie národností vo vedení provincie (provinciál Nemeц, kustód Maďar, 2 definítori Slovania, 1 Nemeц, 1 Maďar, sekretár provincie Slovan; v ďalšom funkčnom období provinciál Maďar, kustód Slovan, definítori 2 Nemci, 1 Maďar, 1 Slovan, sekretár Nemeц; v ďalšom triéniu provinciál Slovan, kustód Nemeц, 2 definítori Maďari, 1 Nemeц, 1 Slovan, sekretár Maďar);

– obsadenie funkcií v kláštoroch (gvardián, vikár, tzv. *discreti* z rôznych národností);

– zriadenie samostatných noviciátov pre národnosti (noviciát pre Slovákov bol v kláštore sv. Kataríny).

Do úvahy sa bral aj návrh z cisárskeho mandátu, aby sa do funkcií predstavených kláštorov volili kandidáti podľa schopností.

* * *

List P. Marka Repkoviča bezprostredne súvisí s uvedenými skutočnosťami. Na druhej strane, tieto umožňujú napríklad dokument o. i. presnejšie **datovať**. Nevznikol totiž roku 1714, ako by to vyplývalo z novšieho štítka na väzbe, resp. z roku uvedeného na konci listu; ten je totiž dátumom Repkovičovho vstupu do rehole. Hoci na prvý pohľad sa zdá, že list je nedatovaný (presný dátum sa v ňom skutočne ani nevyskytuje), dodatok na konci umožňuje presne stanoviť aspoň rok vzniku: pod rokom 1714 (pod lomiacou čiarou) je totiž pripísaná číslica „20”, čo značí dvadsať rokov pôsobenia pisateľa vo františkánskom ráde, teda rok **1734**. Funkcie (“*Servitia Sacrae Religioni et Provinciae praestita*”), ktoré tu pisateľ uvádza, presne zodpovedajú údajom z „tabúl” v Acta capitularia¹⁶ – P. M. Repkovič bol skutočne dovtedy „dva roky magistrom seminára (klerikov), jeden rok kazateľ, tri roky vikár a v týchto pohnutých časoch jeden rok gvardián” (porovnaj lat. text v prílohe). Obsahová analýza dokumentu taktiež potvrdzuje, že mohol vzniknúť len po roku 1733, nakoľko sa odvoláva na cisársky mandát. Určenie **miesta** vzniku dokumentu je trochu zložitejšie. P. Marcus pôsobil v týchto „búrlivých” rokoch v Bratislave, Nitre a Trnave; hoci „Acta capitularia” z rokov 1733 a 1734 sa nezachovali, údaj na regeste hovorí o Trnave – „*Tyrnaviensis Organista et Director Chori*”, t. j. bol príslušníkom trnavského františkánskeho kláštora. Tu teda pravdepodobne aj napísal list, adresovaný svojím spolubratom–Slovákom. Do Trnavy, a síce do špitála, ho mimochodom poslalo definitórium už na svojom zasadnutí 3. 3. 1729, pričom v Nitre ho nahradil vo funkcii gvardiána P. Bernardinus Ramocsaházy¹⁷. Je zaujímavé, že Ramocsaházy sa dodatočne prihlásil za Slováka¹⁸, hoci pôvodne sa podpísal do zoznamu všetkých členov provincie ako Maďar. Boli to teda skutočne hektické roky a mnohé bolo nejasné i tým, ktorých sa problémy bezprostredne týkali.

Obsah listu P. Marka Repkoviča je zaujímavý z viacerých príčin. V piatich bodoch vysvetľuje svoje stanovisko, ktoré vlastne nedáva za pravdu ani jednej strane, ani Maďarom, ani Nemcom. Ako rehoľník sa nielenže nemohol dopustiť neposlušnosti, preto už v prvom bode zdôrazňuje i „určitú nevyhnutnosť alternatívy”. Najzávažnejší a najobsiahlejší je druhý bod: tu sa koncentrujú Repkovičove názory na vlastné národnostné problémy v mariánskej provincii, ktorá bola „od svojich počiatkov zložená

¹⁶ Por. vyššie s. 149.

¹⁷ ŠOBA–Bratislava, Lad. 70, fasc. 2, No. 2b: „*Ut Nitriae substituatutur Fraesidens A. R. F. Bernardinus Ramocsaházy, et P. Marcus Repkovics mittatur ad infirmariam Tyrnaviensem*”.

¹⁸ ŠOBA–Bratislava, Lad. 70, fasc. 2, No. 6.

z mužov rozličných národností”, no počas piatich storočí tu neexistovali „neporiadky tohto druhu a nesvornosť”. Naopak, provincia „až do týchto čias previtala v bratskej láske, poslušnosti, svätosti, vďakou tak u Boha, ako aj u ľudí a bola osožná tak Cirkvi, ako aj Kráľovstvu a Serafínskej reholi”. V závere tohto bodu poukazuje na nebezpečenstvo, ktoré môže priniesť „alternatíva” – „odteraz bude neuveriteľné (nemožné), aby sa rozdelení bratia cítili jednotní; totiž ako brat–Nemec drží s Nemcom, tak Maďar cíti s Maďarom, ale Slovák sa sotva dohodne s Chorvátom, všetci totiž usilujú, aby boli svoji, a nie k všeobecnému úžitku” a trpkó až ironicky dodáva citátom zo žalmu (Ps 132,1): „*Ecce quam bonum et quam jucundum habitare fratres in unum*”.

V treťom bode si Repkovič odvážne berie na mušku „dychtenie po hodnostiach”, ktoré neobišlo ani františkánov (veď aj oni boli len ľudia – pozn. autora). V jeho závere však prekvapujúco hovorí o ponížovaní Slovákov, ktorí to majú znášať len kvôli národnosti, a veľmi prikro ho odsudzuje ako „nehodné rehoľníkov”. Toto povyšovanie sa niektorých spolubratov dokladá vtipnými citátmi z Biblie (túto povýšeni „*non ex limo terrae*”, Gen2,7, „*verum ex caseo secundum Jobum coagulati sunt*”, Job10,10). Prejavuje i obavy o rehoľnú disciplínu.

Hoci na prvý pohľad sa zdá, že páter Marcus drží stranu Nemcom (a tým i Sebacherovi) a poukazuje iba na Maďarov, štvrtý bod vyvádza čitateľa z omylu. Podľa alternatívneho riešenia totiž nielenže vzrastie neprimerane počet nemeckých spolubratov, ale „synovia vlasti” budú utláčani. No „rehoľa prišla do [uhorského] Kráľovstva aj kvôli synom vlasti”, a jej členovia majú ako „robotníci Cirkvi Božej slúžiť ľudu dobrým príkladom, kázňami a pastoraáciou”. Zvýšenie počtu nemeckých spolubratov bude vraj znamenať, že nemecký národ je v krajine nadradený. Výraz „*fili Patriae*” (synovia vlasti) zodpovedá, ako na to poukázal už D. Rapant (1927, s. 64–71), vtedajšej koncepcii feudálneho „uhorského národa”. Na druhej strane, národné vedomie Repkoviča ako Slováka bolo nepochybne dobre vyvinuté, podobne ako napr. u iného františkána P. Paulína Bajana, pričom Bajan sa tiež nazval sám o. i. „jedno uherské dieťa”. Výklad a interpretácia výrazu „*Slavus*”, znamenajúceho zároveň „Slovák” i „Slovan”, resp. rozlišovanie medzi „*Slavus*” a „*Croata*” sa v domto františkánskom dokumente taktiež v ničom neodlišuje od všeobecného kontextu.

V záverečnom piatom bode sa Repkovič odvoláva na generálne štatúty františkánov, ktoré uvádzajú pridelovanie funkcií podľa zásluh, a nie podľa národnosti. Prekvapujúca je formulácia, že svoje stanovisko predkladá „z poverenia Jeho Najsvätejšieho Majestátu” t. j. cisára; nie je vylúčené, že P. M. Repkovič u Karola VI skutočne bol napríklad na audiencii prostredníctvom P. J. C. Sebachera, či ako člen delegácie pod jeho vedením.

List P. M. Repkoviča, určený evidentne slovenským spolubratom, je vzácnym dokladom národnostného cistenia Slováka, člena františkánskej rehole a zároveň aj jeho kritického ducha a priameho myslenia. Hoci spory v mariánskej provincii sa

odohrávali medzi nemeckými a maďarskými spolubratmi, Repkovič prejavil nebojácne svoje národné vedomie. To, že svoje názory predložil aj verejne, dosvedčuje zasa, že s „demokraciou“ to u františkánov nebolo až také zlé. Slováci získali na základe alternatívneho riešenia postavenie, ktoré im v provincii právom prináležalo. Toto alternatívne riešenie, akokoľvek len kompromisné a určite nie vyhovujúce všetkým, sa ukázalo ako životaschopné a uchovalo sa v platnosti až do polovice 19. storočia.

P r í l o h a

Berlín, Deutsche Staatsbibliothek, stará signatúra Autogr. Grasn. Nr. 30 (pozostalosť „Grasnick“), nová signatúra Mus. ep. M. Repkovič 1¹.

Regest: *Opinio Fratris [Marci]² Repkovic Conv[entus] Tyrnaviensis org[anistæ] et Directoris Chorj No. 23*

Lecturis Salutem à Domino.

Quamvis perspicuum habeam, rationes meas minimum, aut nullum robur, ad stabiliendam, vel abrogandam alternativam habituras, ex eò: quia ad discutiendam, discernendamque hujusmodi difficultatem simplex Frater sum ego. Tum quia: rationes pro, et contra, à viris Sapientia, Prudentia, et Dignitate præditis, jam in medium adductæ, et trutinatæ sint. Quia tamen conscientia meæ (:quæ fors erronea esse poterit:) testimonium perhibere debeam, ad tollendam alternativam Sequentes pono rationes.

Primò.

Ut certum teneo, Superiores hujus Almæ Provinciæ, nullam admisisse culpam, ob quam necessaria fuisset alternativæ introductio. Sed & necessitatem ejusdem aliquam reperio.

Secundò.

Hæc Provincia, à primæva sui origine, ex variarum nationum viris collecta, libera ab omni hujusmodi perturbatione, et discordia, à quinque fermè sæculis, in charitate fraterna, obedientia, Sanctitate, gratia tum apud Deum, tum apud homines, ad hæc usque tempora semper unita, tum Ecclesiæ, tum Regno, tum Seraphicæ Religionis valdè proficua floruit. Puto itaque non indignisse hac alternativâ. Sed et difido, alternativam

¹ Štítok na väzbe s textom: *Originale di Marco Repkovic Tyrnaviæ Organ:*, pod štítkom rok 1714, nižšie malá oválna pečiatka „Ex Bibl. Regia Berolin.“, na dolnom margu pripísané *Repkovicz*.

² Text doplnený v regeste v hranatých zátvorkách bol pri zviazaní dokumentu orezaný.

pro majori emolumento, et utilitate (:nisi forte privata:) futuram fore. Judico itaque certum pro incerto non debere commutari, sed et utilitas privata communi præferri. Deinde fratres divisos unum sentire incredibile videtur; quemadmodum enim frater germanus Germano adhæret, ita unum sentiet Hungarus cum Hungaro, sed et Slavus vix conveniet cum Croata, singuli enim quærent quæ suæ sunt, non quæ publicæ utilitatis. Eccè quam bonum et quam jucundum (ait Psalter Psal. 132) habitare fratres in unum.

Tertiò.

Unde res initium summit, inde bona, vel mala esse judicatur. Illud quoque] Philosophicum tritum axioma:³ Bonum ex integra causa, malum ex quolibet defectu. At alternativa originem sumpsit ex odio et anhelatione Prælaturæ, quæ omnino execranda est apud Religiosos, quomodo itaque bona esse poterit? Neque audiendi sunt qui dicunt non habuisse promotiones; quibus majora præstitis præstare nequivit Provincia Mariana. Qua de causa Religionis officia illis ultra meritum collata alio hic prætereò silentiò.

Dicunt etiam: eò quia Slavi sumus vilipendimur, et persecutionem patimur. Iniqua hæc inventio est, et inconveniens viris Religiosis (:nisi fortè non ex limo terræ secundum cap. 1 Genesis, verum ex caseo secundum Jobum coagulati sunt:) gravis item graviorum Patrum hujus Almæ Provinciæ calumnia. Hinc viam longe lateque] esse apertam ad resistendum Superioribus Provinciæ, quibus colla sua subdiderunt, et jugum disciplinæ Religiosæ excutiendum quis dubitet?

Quartò.

Ad fovendam alternativam, ex parte Fratrum Germanorum necessariò fratres hujus nationis debent multiplicari, qui si multiplicabunt[ur], filij Pa[tri]æ vocatione sua privabuntur; atque filij Patriæ jus majus habere cognoscuntur in Provinciam, quam alienigenæ, vel ex eo: quod Religio Elæmosynis Regnicolarum sustentetur. Tum quia: Religio tamquam] medium Salutis filijs Patriæ in Regnum introducta est.

Deinde Rex Apostolicus admisit Religionem in Regnum non solum ex eò fine, ut comedat peccata Populi, sed etiam ut bono exemplo, prædicationibus, et alijs servitijs Spiritualibus juvent operarios Ecclesiæ Dei: sed si fratres Germani multiplicabuntur et filij Patriæ lingvarum gnari arcebuntur, Rex Apostolicus suâ piâ intentione frustrabitur, Populus siquidem Germanicus in comparatione aliarum nationum est valde exiguus.

³Na margu doplnené: *indubitate absiitur.*

Ultimò.

Secundum Statuta Generalia, in electione deberent præertere viri Secundum merita, durante verò hac alternativâ, spretis tum doctrina, tum Religione viris Spectabilibus, promoventur et Scientia, et Religione inferiores. Hæc dum ex mandato Sacratissimæ Suæ Majestatis appono, quamvis pro hic et nunc inimicus alternativæ, Superioribus tamen meis obediens persevero. Ijs quoque (:Tott:) ad quorum manus hæc litera devenerit

*Obligatissimus Servus et Capellan[us]
Fr. Marcus Repkovic
Organista*

Assumpsit habitum Sacræ Religionis 1714 Die 12 10bris.

20

*Servitia Sacræ Religionis et Pro[vinci]æ [præ]stita.
Sum Director Chori, et Instructor Juvenum in Cantu ab anno 1719.
Magister Seminarij fui duobus annis. Concionator festivus uno anno.
Vicarij item onus sustinui annis tribus. Gvardianus hoc tempore turbulento fui uno anno.*

LITERATÚRA

- BALOGH, A. : Archív Mariánskej provincie františkánov (rozbor archívneho fondu). In: Slovenská archivistika, 12, 1977, 1, s. 128–148.
- BRANBERGER, J. : K dějinám hudby na Slovensku. In: Naše Slovensko (měsíčník pro hájení zájmů uherských Slováků), roč. 3, sešit 5–6. Praha 1910, s. 207–209.
- Československý hudební slovník osob a institucí. Praha 1965, 2. zv.
- DANIŠOVIČ, P. L. OFM: Dejiny minorítov, diel I. – Osvietenská historiografia Rádu františkánskeho v našich krajinách. Bratislava 1934.
- Dejiny slovenskej hudby. Bratislava 1957.
- EITNER, R. : Biographisch–bibliographisches Quellen-Lexikon der Musiker und Musikgelehrter der christlichen Zeitrechnung bis zur Mitte des 19. Jahrhunderts (Leipzig 1900–1910), Bd. 8 (1908). 2. vyd. Graz 1959.
- FARKAS, P. S. OFM: Scriptorum Ord. Min. S. P. Francisci Provinciae Hungariae Reformatæ nunc S. Mariae. Posonii 1879.
- GAJDOŠ, P. V. OFM: Františkáni v slovenskej literatúre. Cleveland 1979.
- GAJDOŠ, P. V. OFM: Doplnky k životopisu a dielu Pantaleóna Roškovského. In: Musicologica slovacica II, 1970, s. 131–156.
- HUDEC, K. : Vývin hudobnej kultúry na Slovensku. Bratislava 1949.

- JURČOVIČ, P. F. OFM: Františkáni na Slovensku, tamtiež, s. 23–28. In: P. Paulín Bajan OFM (1721–1792) a slovenská hudba, literatúra, jazyk v 18. storočí. Bratislava 1992, s. 40–50.
- KAČIC, L. : Missa franciscana der Marianischen Provinz im 17. und 18. Jahrhundert. In: *Studia Musicologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 33. Budapest 1991, s. 5–107.
- KAČIC, L. : Opus franciscanum v zápise a zvukovej podobe. *Slovenská hudba*, 18, 1992, 1, s. 136–145.
- KAČIC, L. : Hudobná kultúra františkánov na Slovensku v 16.–19. storočí. In: *Dejiny a kultúra rehoľných komunít na Slovensku* (zost. J. Šimončič). Trnava 1994, s. 109–121.
- KOTVAN, I. : Rukopisy Univerzitetnej knižnice v Bratislave. Bratislava 1970.
- KOWALSKÁ, E. : Medzi rádom a národom – problematika národnostných sporov vo františkánskom ráde v 18. storočí. In: P. Paulín Bajan OFM (1721–1792) a slovenská hudba, literatúra, jazyk v 18. storočí. Bratislava 1992, s. 40–50.
- MAGYAR, P. A. OFM: 340 Jahre Franziskaner in Güssing (1638–1978). Güssing 1980.
- MOKRÝ, L. : Slovenská hudba. In: *Československá vlastivěda*, IX, zv. 3 (Hudba). Praha 1971.
- RAPANT, D. : K počiatkom maďarizácie, 1. diel (Vývoj rečovej otázky v Uhorsku v rokoch 1740–1790). Bratislava 1927.
- RYBARIČ, R. : *Dejiny hudobnej kultúry na Slovensku I* (Stredovek – renesancia – barok). Bratislava 1984.
- Slovensko I* (Dejiny). 2. vyd. Bratislava 1978.
- VARSÍK, B. : *Národnostný problém trnavskej univerzity*. Bratislava 1938.

SPRÁVY A RECENZIE

Na šesťdesiatku Jána Kačalu

V apríli tohto roku sa dožil šesťdesiatich rokov popredný slovenský jazykovedec, vysokoškolský pedagóg, kultúrny činiteľ a organizátor slovenskej akademickej i vysokoškolskej vedy prof. PhDr. Ján Kačala, DrSc. Táto skutočnosť dáva príležitosť priblížiť aj na stránkach nášho časopisu (v rokoch 1984–1991 bol jubilanť členom jeho redakčnej rady) aspoň tie najdôležitejšie výsledky jeho organizátorskej a tvorivej výskumnej činnosti, výrazne osobnostne profilujúcej a ovplyvňujúcej dianie v slovenskej lingvistike.

Ján Kačala sa narodil 8. apríla 1937 v Dobšinej. Maturoval v Rožňave; vysokoškolské štúdium v Bratislave (odbor slovenský jazyk a literatúra) završil r. 1958. Po získaní absolútoria pôsobil niekoľko rokov ako stredoškolský profesor v Pezinku. V r. 1963 sa stal pracovníkom Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV (vtedy Ústavu slovenského jazyka SAV). Najprv pracoval v lexikologicko-lexikografickom oddelení (ako spoluautor 5. zväzku *Slovníka slovenského jazyka*) a zároveň vykonával funkciu vedeckého tajomníka ústavu. V rokoch 1964–1967 bol interným vedeckým aspirantom pracoviska; v máji 1968 získal na základe obhajobnej kandidátskej dizertácie (práca *Doplňok v slovenčine* vyšla potom r. 1971 knižne) hodnotu kandidáta filologických vied. Najvyššiu vedeckú hodnotu doktora filologických vied dosiahol r. 1983; úspešne obhájil dizertáciu *Sloveso a sémantická štruktúra vety* (knižne vyšla r. 1989). V tom období (v r. 1981–1991) bol už riaditeľom ústavu a vykonával množstvo významných funkcií (bol tajomníkom Vedeckého kolégia SAV pre jazykovedu, podpredsedom Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV, členom Predsedníctva SAV, členom i predsedom obhajobných komisií kandidátskych a doktorských dizertačných prác v odboroch slovenský jazyk a všeobecná jazykoveda, školiteľom aspirantov, členom vedeckých fakultných rád atď.). Po tridsiatich rokoch pôsobenia na akademickom pracovisku sa vrátil k (internej) pedagogickej činnosti. V súčasnosti (od r. 1994) vedie katedru slovenského jazyka a literatúry na Pedagogickej fakulte UK v Bratislave.

J. Kačala začal svoju bádateľskú činnosť ako lexikograf a lexikológ (táto oblasť ostala predmetom vedeckého záujmu jubilanta až do súčasnosti), no v slovenskej (i slovanskej) jazykovede sa etabloval ako popredný bádateľ syntaxe slovenského jazyka. Už predchádzajúce jubilejné články zdôrazňovali prínos syntaktických prác J. Kačalu pre teóriu jazykovedy v najširšom zmysle slova. Jeho originálne interpretácie otázok intencie slovesného deja, akcentujúce komplexné chápanie tejto problematiky a jej široký dosah na viaceré jazykové roviny (lexikológiu, syntax), dôstojne reprezentovali slovenskú jazykovedu a dokazovali jej progresívne smerovanie i úroveň. Monografia *Sloveso a sémantická štruktúra vety* metodicky čisto a inštruktívne sumuje autorove zistenia z teórie valencie, diatézy, no predovšetkým z teórie intencie slovesného deja; predstavuje dôkladnú analýzu tých oblastí syntaxe a lexikológie, ktoré ostávali na okraji výskumných záujmov slovenskej jazykovedy. „Vlajkovú“ monografickú knižnú prácu sprevádza rad ďalších syntaktických štúdií, publikovaných v zatiaľ poslednej dekáde výskumnej práce J. Kačalu. Bez citácií či ohlasov zaiste neostanú napr. štúdie *K podstate synonymie v syntaxi*, *Derivačná synonymia* (1988), *Aktívnosť a neaktívnosť vo vete* (1989), *Syntaktický systém jazyka* (1992) a ďalšie, zaregistrované v rozsiahlej jubilentovej bibliografii.

J. Kačala je produktívny a široko orientovaný bádateľ; jeho dielo zasahuje do viacerých oblastí jazykovedy. Nemožno však pochybovať o tom, že výrazným a ľahko dešifrovateľným okruhom jeho vedeckého záujmu boli, sú a určite aj budú problémy teórie spisovného jazyka a jazykovej kultúry, ale aj praktické (aplikačné) otázky jazykovej kultúry, kultivovania prejavov. Tieto konštatácie možno oprieť o množstvo faktických údajov, dokumentovať ich priblížením najvýraznejších titulov štúdií, uvádzaných v bibliografii. J. Kačala vykonával dvadsať rokov (1971–1991) funkciu hlavného redaktora časopisu Kultúra slova, bol iniciátorom a gestorom konferencie Jazyková politika a jazyková kultúra v r. 1989 (i redaktorom zborníka príspevkov z tohto podujatia), predsedom pravopisnej komisie Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV, ktorá mala na prípravu Pravidiel slovenského pravopisu v r. 1991. V poslednom decénií rozšíril počet štúdií, venovaných výkladom o úlohe spisovnej slovenčiny vo verejných prejavoch, o potrebe nadväzovať na všetko pozitívne v národných tradíciách pri riešení otázok systémového a funkčného prístupu k spisovnému jazyku a jazykovej kultúre. Pozornosť si zasluhujú konštatácie prezentované napr. v štúdiách *Jazykovopolitický kontext pojmu spisovný jazyk* (1986), *O potrebe systematického interdisciplinárneho výskumu otázok jazykovej kultúry a jazykovej politiky* (1986), *Spoločenská dimenzia jazyka a jazykovedy* (1987), *Zdomácnovanie slov v oblasti hláskoslovia* (1989), *Pravopis niektorých geografických názvov* (1992), *Súčasná spisovná slovenčina a jazyková kultúra* (1993), *Sociolingvistika versus jazyková kultúra?* (1996) i mnohé ďalšie príspevky.

R. 1994 vydal J. Kačala dve knižné práce, oslovujúce širokú kultúrnu verejnosť. Publikácia *Návrat ku koreňom* zhrňa jubilentove komentáre, úvahy a príhovory z rokov 1990–1994 o slovenskej národnej politike, o národnosti a štátnosti, o národnom a štátnom jazyku, o národe a vede, o Slovákoch v medzinárodných siločiariach. Tieto state majú evidentné širšie kultúrno-spoločenské filiačie; prekračujú oblasť jazyka či jazykovedy. Práca *Slovenčina – vec politická* predstavuje syntézu autorových „čiasťkových sond do aktuálnej politiky a jazykovej kultúry na Slovensku i v bývalom Česko-slovensku v ostatných rokoch“. Časť týchto príspevkov vyšla aj v odborných časopisoch (v Kultúre slova); v súbore kompletizuje a usúvzťažňuje názory J. Kačalu na viaceré aktuálne jazykové (i jazykovedné) problémy. Podľa slov autora práca ako celok jasne odzrkadľuje situáciu a dokumentuje skutočnosť, že na Slovensku sa slovenčina už oddávna uvedomuje ako najdôležitejší národnoidentifikačný fenomén.

Ján Kačala začínal svoju vedeckú dráhu ako lexikograf; na čele jeho impozantného bibliografického súpisu stojí správa o 3. zväzku Slovníka slovenského jazyka z r. 1963. Lexikologicko-lexikografická sféra jeho vedeckých záujmov, ktorú otvorila autorská účasť na tvorbe 5. zväzku Slovníka slovenského jazyka (1965), dosiahla (doterajší) vrchol pri príprave *Krátkeho slovníka slovenského jazyka* (1. vyd. r. 1987, 2. vyd. r. 1989). J. Kačala od r. 1977 viedol autorský kolektív, pripravujúci prvý jednozväzkový výkladový (a normatívny) slovník slovenčiny. Teoreticko-metodologické východiská projektu i celkovú koncepciu diela prezentoval v štúdiách (resp. predtým predniesol aj na konferenciách) *Obraz slovnej zásoby súčasnej spisovnej slovenčiny v jednozväzkovom slovníku* (1984), *Koncepcia nového výkladového slovníka slovenčiny* (1988), o niektorých špecifických problémoch klasifikácie a hodnotenia slov uvažoval zasa napr. v štátiach *K procesu prehodnotenia tzv. ľudových slov na hovorové* (1981), *Subštandardné slová v Krátkom slovníku slovenského jazyka* (1983). V tomto roku vyšlo tretie, doplnené a prepracované vydanie *Krátkeho slovníka slovenského jazyka*, ktoré pripravil J. Kačala spolu s M. Pisárčikovou a M. Považajom. Základné zásady spracovania slovníka (napr. svojrázne rozlišovanie a lexikografické spracúvanie homonym; KSSJ zaregistruje ako homonymá napr. podst. meno *mat'* a sloveso *mat'*) sa nezmenili. Doplnky, opravy a zmeny v 3. vydaní KSSJ vychodia z časového odstupe 10–15 rokov od prípravy jeho 1. vydania, zo zásadných spoločenských a politických zmien po r. 1989 a istých úprav, kodifikovaných už v Pravidlách slovenského pravopisu z r. 1991. KSSJ je základnou kodifikačnou príručkou; z tohto hľadiska v istom zmysle predurčuje aj prácu pravopisnej komisie, prerokujúajúcej úpravy v pripravovanom (ďalšom) vydaní Pravidiel slovenského pravopisu.

Životné jubileum zastihlo Jána Kačalu v plnom tvorivom rozmachu a vo vysokom pracovnom tempe. Jeho vedecká produkcia má vysoké kvalitatívne i kvantitatívne parametre a ukazovatele, darí sa mu vzbudzovať u svojich poslucháčov záujem o poznanie národného jazyka, stačí vykonávať (stále pribúdajúce) funkcie, napr. predsedu Akreditačnej komisie, poradného orgánu vlády SR, predsedu Ústrednej jazykovej rady a i. Do ďalších rokov úprimne želáme profesorovi Jánovi Kačalovi veľa tvorivej akribie, pedagogických úspechov i organizačných síl, aby mohol naplniť svoje osobné i pracovné predsavzatia i plány na úžitok celej slovenskej jazykovedy.

Ad multos annos!

Ivor Ripka

Životné jubileum Ivora Ripku

Na sklonku letných dní dožíva sa terajší riaditeľ Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV, PhDr. Ivor Ripka, CSc., životného jubilea (nar. 7. 9. 1937 v Bratislave). Jubilant dosiahol šesťdesiat rokov v dobrom fyzickom i psychickom zdraví, ktoré mu naďalej aj na tomto mieste úprimne žičíme.

I. Ripka na svojej životnej púti – ako to už aj sám pripomenul – vystriedal vedno s rodičmi viac zastávok: korene má v učiteľskej rodine a v dobrom kultúrnom zázemí, zároveň však dodáva, že sa necíti byť „zakotvený iba v niektorej oblasti Slovenska“ (Lit. týždenník, 1966, č. 22). Detstvo i dva roky prezenčnej služby prežil v Trenčíne. Dôverný styk s týmto mestom a jeho okolím, najmä dôkladné poznanie jazykového stavu v obciach niekdajšej Trenčianskej stolice napokon zúžitkoval v monografii *Dolno-trenčianske nárečie* (1975). Je to relatívne úplná nárečová monografia z 52 obcí na okolí Trenčína.

Rodina žila v mestách Poprad a Kežmarok i v Bratislave. V tomto meste sa začala rozvíjať od r. 1962 na pôde niekdajšieho Ústavu slovenského jazyka SAV aj vedecká aktivita jubilanta. V ňom pracoval najprv ako štipendista, v rokoch 1964–1967 už ako interný vedecký aspirant Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV. I. Ripka sa hneď od nástupu do tohto ústavu venoval explorátorskej činnosti, a to najprv výskumu slovenských nárečí pre Atlas slovenského jazyka. Zároveň pokračoval aj vo výskume a spracovaní lexikálneho fondu z obcí Trenčianskej stolice. Výsledkom tejto aktivity bol *Vecný slovník trenčianskych nárečí* (1981). Tento výberový oblastný slovník zachytáva značnú časť lexikálneho fondu, ktorý sa viaže na hmotnú i duchovnú kultúru spracúvaných lokalít. Hodnotu spomenutej nárečovej monografie i slovníka zvyšuje fakt, že sa v týchto publikáciách spracúva nárečová oblasť dovtedy spracovaná v slovenskej jazykovede iba okrajovo.

Od prvých rokov nástupu do dialektologického oddelenia Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV I. Ripka nadobudnuté poznatky a skúsenosti o nárečiach vhodne zúžitkoval aj pri príprave a explorátorských prácach (ako aj pri vyhotovovaní kartografických elaborátov), ktoré súviseli s úlohami pri spracúvaní *Celokarpatského dialektologického atlasu*. Zároveň s prácami na tomto nadnárodnom atlase stal sa členom medzinárodného redakčného kolégia, ktoré koordinuje realizáciu tohto významného slavistického projektu.

Jubilant neobchádzal ani jazyk tých príslušníkov národa, čo odišli do cudziny a zachovali si svoju slovenskú reč. Po výskumoch niekoľkých lokalít na pôde USA spoločne s L. B. Hammerovou obohatil slovenskú jazykovednú literatúru o cennú dokumentačnú publikáciu s názvom *Jazykové prejavy amerických Slovákov* (1994).

I. Ripka v budúcnosti naisto sprístupní slovenskej verejnosti aj iné práce, nad všetkými bude však dominovať *Slovník slovenských nárečí I* (1994), dielo, na ktorom má organizátorský, spoluautorský a najmä redaktorský podiel. Zvoliť si túto úlohu za životný cieľ vyžaduje ustavične prinášať veľkú obeť, lebo je to práca akoby bez konca. A predsa sa jej I. Ripka nezľakol a dosiahol svoj cieľ. Slovenská verejnosť má v rukách prvý diel tohto slovníka a vo výhľade je aj vydanie dvoch ďalších programovaných zväzkov. Jubilant

sa už v počiatočnej fáze práce na tomto diele pričínil aj o vydanie ukážkového zošita *Slovníka slovenských nářečí* (1980), ktorý sa stal východiskom i vzorom pri spracúvaní jednotlivých hesiel.

I. Ripka sa venoval aj viacerým lexikologickým i lexikografickým otázkam aj z teoretického aspektu. Zameral sa aj na slovanskú areálovú lingvistikú a na slovanské jazykové kontakty z niekoľkých hľadísk a napokon aj na jazykovú interferenciu. V r. 1995 sa stal riaditeľom Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV a v r. 1996 členom Ústrednej jazykovej rady, ktorá je poradným a dozorným orgánom ministerstva kultúry. Z pracovných výsledkov I. Ripku v oblasti slovenskej jazykovedy by mal naisto radosť jeho nebohý otec, ktorý sa ako stredoškolský profesor pričíňoval o zvyšovanie jazykovej kultúry u nás a stál vedno s dr. J. Petrikovičom pri zrode časopisu Slovenská reč. Jubilant priam od kolísky žil nielen v dobrom kultúrnom prostredí, ale aj v jazykovednom ovzduší, ktoré ho bude naisto i naďalej sprevádzať.

Na záver azda iba toľko, že I. Ripka je jedným z najvýraznejších predstaviteľov svojej generácie, čo na seba prevzal plniť nielen náročné úlohy jazykovedného pracoviska, ale čo ich už roky dôsledne realizuje. Prajeme mu, aby jeho pracovný elán pretrvával aj v nasledujúcich desaťročiach a aby ho naďalej sprevádzalo zdravie ducha i tela.

Ad multos annos!

Anton Habovštiak

Životné jubileum Jána Svetlíka

V máji t. r. (14. 5. 1997) sa dožil významného životného jubilea popredný slovenský rusista a pedagóg, Doc., PhDr. Ján Svetlík, CSc. Stredoslovák, rodák zo Zvolenskej Slatiny, po štúdiách na Gymnázium v Zvolene a na Filozofickej fakulte SU v Bratislave (odbor: ruština – francúzština), zapustil korene v hlavnom meste Slovenska, kde, po krátkom intermezzo v r. 1950–52, keď pracoval v centrálnych orgánoch Zväzu Československo-sovietskeho priateľstva, zasvätil celý svoj tvorivý život výchove mladého odborného rusistického dorastu na svojej alma mater. Jej ostal verný až do svojho odchodu do dôchodku. Prešiel na nej takmer všetkými postami, od asistenta cez odborného asistenta, docenta a cez vedúceho katedry až po prodekana.

Ako žiak a spolupracovník prof. Isačenka pokračoval v základnej vedeckej orientácii jeho školy na konfrontačné štúdium ruštiny a slovenčiny, a to vo všetkých jazykových rovinách. Hoci počas svojho pôsobenia na Univerzite sa zaoberal rôznymi oblasťami jazyka (morfológia, syntax, praktické cvičenia z jazyka, teória vyučovania ruštiny), čo našlo svoj odraz aj v jeho účasti na tvorbe takých kompendií ako boli, napríklad *Príručná gramatika ruštiny pre stredné školy* či *Ruština pre dospelých*, predsa len tematikou jeho srdca boli ruská a slovenská syntax, ktoré ho priťahovali už od študijných čias (*Neosobné vety v ruštine – štátna práca*, *Doplňok ako vedľajší vetný člen v ruštine a slovenčine* – kandidátska dizertácia). Výsledky svojich syntaktických výskumov, ktoré pretavil nielen do desiatok štúdií a prednášok, (v ktorých sa zaoberal jednak niektorými čiastkovými problémami syntaxe, typu: vedľajšie vetné členy, klasifikácia prísudku, výstavba predikačného jadra jednoduchej vety, vyjadrenie zložitej predikácie, štruktúrne stvárnenie vetného základu jednočlennej vety, aktuálne vetné členenie, syntaktická modálnosť, ale aj celkovým pohľadom na konfrontáciu syntaxe či celých jazykových systémov ruštiny a slovenčiny), no najmä do systematickej vysokoškolskej učebnice syntaxe *Russkij sintaksis v sopolstavlenii s slovackim* (1966) či do jej prepracovanej podoby *Sintaksis ruskogo jazyka v sopolstavlenii s slovackim* (1970), ktorá vyšla v niekoľkých vydaniach a je dosiaľ jediným komplexným spracovaním tejto problematiky na Slovensku. Jej prednosťou je nielen konfrontácia jazykových štruktúr, ale aj jazykových teórií, a to v diskusnej podobe.

Ako dlhoročný pedagóg (od r. 1952) a vedecký školiteľ (od r. 1963) vychoval tisícky nových adeptov rusistiky a desiatky vedeckých aspirantov a ako vedúci katedry a člen rôznych odborných komisií podpísal sa aj na odbornom raste mnohých svojich kolegov.

Významná je tiež jeho redakčná činnosť, či už v rámci redakcií celoštátnych rusistických a slavistických časopisov alebo domácich i medzinárodných zborníkov, encyklopédií a slovníkov, prípadne vydavateľstiev. Svojou hrivnou prispel aj k formovaniu časopisu *Slavica Slovaca*, a to ako dlhoročný člen jeho redakčnej rady a prispievateľ.

Po nútenom odchode do dôchodku a výraznom zúžení priestoru pre uplatnenie sa rusistov (pokles záujmu o ruštinu, obmedzené možnosti pedagogického pôsobenia, zánik časopisov a pod.) preorientoval náš jubilant svoje aktivity na inú oblasť, blízku jeho srdcu. Ako aktívny účastník SNP a dlhoročný člen Zväzu protifašistických bojovníkov a v súčasnosti funkcionár našiel, povedané športovou terminológiou, svoju parketu v aktívnej činnosti na úseku oživovania odkazu tohto významného historického počínu slovenského národa.

Želáme nášmu jubilantovi veľa zdravia a síl do ďalších rokov jeho aktívneho života.

Ad multos annos!

Dezider Kollár

Súpis prác doc. Jána Svetlíka za roky 1950–1995

Bibliografia jazykovedných prác J. Svetlíka je usporiadaná chronologicky a ďalej v rámci jednotlivých rokov podľa druhu príspevkov: najprv sa v príslušnom roku uvádzajú knižné práce a vedecké štúdiá a odborné články v odborných jazykovedných a iných časopisoch a zborníkoch (polotučným petitom), za nimi (obyčajným petitom) iné články, referáty, recenzie, správy a pod. V závere sa osobitne uvádza redakčná činnosť.

1950

Ruština, svetový jazyk pokroku a mieru. Učebnica pre ľudové kurzy ruštiny. 3. Stupeň. 1. vyd. Bratislava, Nakladateľstvo Zväzu priateľov ZSSR na Slovensku 1950. 92 s. – 2. vyd. Svet socializmu 1951. 64 s. – 3. vyd. 1953. 130 s. (spoluautor A. V. Isačenko).

1954

Šapiro, A. G.: Očerki po sintaxisu russkich narodnych govorov. Moskva 1953. – In: Sovetská jazykoveda, 4, 1954, s. 268–272 (ref.).

1959

Doplnok v slovenčine. – In: Jazykovedné štúdiá. 4. Spisovný jazyk. Red. J. Ružička. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1959, s. 89–101.

IV. Medzinárodný slavistický zjazd v Moskve. – Ľudové kurzy ruštiny, 7, 1959, č. 1, s. 17–21 (správa o zjazde konanom v dňoch 1. – 10. 9. 1959 v Moskve).

1960

Russkij jazyk i literatura. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1960. 216 s.

1962

Sintaxis sovremennogo russkogo jazyka. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1962. 140 s.

1965

Praktikum z gramatiky ruského jazyka. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1965. 162 s. – 2. vyd. Univerzita Komenského 1967. – 3. vyd. 1971. – 4. vyd. 1974.

1966

Russkij sintaxis v sopostavlenii so slovackim. (Paralelný slov. názov.) 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1966. 268 s. – 2. vyd. 1970. 352 s.

O glavnom člene odnosostavnogo predloženiija. – Ruštinár, 1 (14), 1966, s. 275–262.

1967

Zatovkaňuk, M.: Neosobní predikativa a útvary príbuzné, zvláště v ruštině. Praha 1965. – In: Československá rusistika, 12, 1967, s. 174–177 (rec.).

1971

11. medzinárodné sympóziu o aktuálnom členení vety. – Československá rusistika, 16, 1971, s. 142–143 (správa o sympóziu konanom v dňoch 12.–14. 10. 1970 v Mariánskych Láznach).

1972

Najcharakteristickejšie rozdiely medzi slovenčinou a ruštinou. – In: Studia Acedemica Slovaca. 1. Prednášky VIII. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mistrík. Bratislava, Ústav školských informácií 1972, s. 243–245.

Klub učiteľov ruštinárov. – Ruštinár, 7 (20), 1972, s. 156 (rozhovor redakcie časopisu s J. Svetlíkom, predsedom klubu).

1973

K voprosu o sintaxičeskoj modal'nosti. – In: Otázky slovanské syntaxe. 3. Sborník symposia „Modální výstavba výpovědi v slovanských jazycích“, Brno 27.–30. září 1971. Red. kolektív katedry českého jazyka a katedry ruského jazyka na filosofické fakultě UPEP. Brno, Universita J. E. Purkyně 1973, s. 127–133.

Predikačné jadro jednoduchej vety v slovenčine a ruštine. – In: Studia Academica Slovaca. 2. Prednášky IX. letného seminára slovenského jazyka v kultúry. Red. J. Mistrík. Bratislava, Ústav školských informácií 1973, s. 349–365 (rozbor 1. typu). – Pokračovanie pod rovnakým názvom: In: Studia Academica Slovaca. 3. Prednášky X. letného seminára slovenského jazyka v kultúry. 3. Red. J. Mistrík. Bratislava, Ústav školských informácií 1974, s. 467–484 (rozbor 2.–5. typu).

Slovackaja socialističeskaja respublika. (Voprosy prepodavaniija russkogo jazyka.) – In: Russkij jazyk v stranach mira. Moskva, Izdatel'stvo Moskovskogo universiteta 1973, s. 92–97.

Príprava učiteľov ruského jazyka. – In: Zborník z celoslovenskej konferencie o stave vyučovania ruštiny na školách. Red. E. Kováčiková – M. Paška. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1973, s. 21–24.

1974

Príručná gramatika ruského jazyka pre stredné školy. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1974. 339 s. – 2. vyd. 1975. – 3. vyd. 1977. 360 s.

Nekotoryje voprosy sopostavitel'nogo izučeniija sintaxičeskogo stroja russkogo i slovackogo jazykov v svete russkoj i čechoslovakoj teorii. – Československá rusistika, 19, 1974, s. 154–158.

Slovenskoje nacionalnoje vosstanie – primer bojevoj družby narodov Českoslovakii i Sovetskogo sojuza v bor'be protiv fašizma. – Ruštinár, 9 (22), 1974, s. 140–142 (spoluautor).

Z činnosti Klubu učiteľov ruštiny při Dome ČSSP v Bratislave v r. 1972–1974. – Ruštinár, 9 (22), 1974, s. 150–151.

Klub učiteľov ruského jazyka v Bratislave. – Russkij jazyk za rubežom, 3, 1974, č. 1, s. 112.

Druhý medzinárodný kongres MAPRJAL-u. Učebnice a učebné pomôcky ruštiny pre filológov (II. sekcia). – Ruštinár, 9 (22), 1974, s. 26–27 (správa o zasadnutí 2. sekcie 2. medzinárodného kongresu rusistov konaného v dňoch 3.–8. 9. 1973 vo Varne, Bulharsko).

1975

Ruština pre 3. ročník gymnázia a stredných škôl. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1975. 224 s. – 2. vyd. 1977 (spoluautorka L. Chudová-Jurzová).

Interview Ruštinára. – Ruštinár, 10 (23), 1975, s. 200–203 (rozhovor redakcie časopisu s J. Svetlíkom).

1976

Ruština pre 4. ročník gymnázií a stredných odborných škôl. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1976. 180 s. – 2. vyd. 1978 (spoluautorky S. Šebejová, J. Plotnikovová).

Životné jubileum Ivana Serdulu. – Ruštinár, 11 (24), 1976, č. 6, s. 9–10 (k 50. narodeninám).

1977

Príručná gramatika ruského jazyka pre stredné školy. 3. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1977. 358 s. (spoluautori U. Fecaninová, E. Sekaninová, G. Baláž, M. Čabala, E. Kučerová).

Ruština pre dospelých. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo – Moskva, Russkij jazyk 1977. 400 s. (spoluautori V. G. Kostomarov, V. I. Polovnikovová, L. N. Švedovová, A. Fogta).

Nekotoryje voprosy sopostavitel'nogo i funkcional'nogo izučeniija grammatičeskogo stroja russkogo jazyka na fone slovenskogo. – In: Arbeitsberichte. 43. Halle, Martin-Luther-Universität Halle – Wittenberg 1977, s. 1–18.

O strukturnych tipach imperativnych predloženiij v russkom i slovenskom jazykach. – In: Zborník Katedry ruského jazyka a literatúry Filozofickej fakulty Univerzity Komenského k 30. výročiu vzniku katedry. Red. J. Svetlík. Bratislava, Univerzita Komenského 1977, s. 5–33.

[Diskusný príspevok na pléne sekcie SÚV ZČSSP pre ruský jazyk, konanom 9.–12. 1976 v Bratislave.] – Ruštinár, 12 (25), 1977, č. 3, s. 27.

1979

Sintaxis russkogo jazyka v sopostavlenii so slovenskim. (Paralelný slov. názov.) 3. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1979. 396 s. + príl.

1980

O roli sopostavitel'nogo izučeniija sistem russkogo i slovenskogo jazykov v podgotovke učitelej russkogo jazyka v SSR. – In: Problemy podgotovki filologov-rusistov. Tezisy dokladov na obščeslovenskom seminare prepodavatelej russkogo jazyka vuzov. Red. M. Soták et al. Bratislava, Ministerstvo obrazovanija Slovakii – Filial Instituta russkogo jazyka imeni A. S. Puškina – Asociacija rusistov Slovakii 1980, s. 62–65. (Na obálke slovenské znenie: Problémy prípravy filológov-rusistov. Tézy prednášok na celoslovenskom seminári učiteľov ruského jazyka na vysokých školách. Bratislava,

Ministerstvo školstva SSR – Pobočka Moskovského inštitútu ruského jazyka A. S. Puškina v Bratislave – Asociácia ruštinárov na Slovensku.)

1981

Rusistika na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského. – In: Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Philologica. 28. 1977. Red. E. Pauliny. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1981, s. 35–44 (spoluautor G. Baláž).

[Úryvok z prejavu na 2. ročníku celoslovenského cyklického seminára učiteľov-metodikov ruského jazyka, konanom v júni 1981.] – Ruštinár, 16 (29), 1981, č. 10, s. 25.

Za F. D. Dalladam. – Ruštinár, 16 (29), 1981, č. 6, s. 8.

1982

K voprosam sopostaviteľného izučenia grammaticeskogo stroja russkogo i slovackogo jazykov. – In: Doklady i soobščeniya čechoslovakoj delegacii. Piatyj Meždunarodnyj kongress prepodavatelej russkogo jazyka i literatury. Praga, ČSSR, 1982. Sovremennoje sostojanije i osnovnyje problemy izučeniya i prepodavaniya russkogo jazyka i literatury. Red. M. Soták. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1982, s. 327–331 (spoluautor G. Baláž).

Prepodavaniye russkogo jazyka i vneškoľnoje obučenije russkomu jazyku vzroslych. – In: Doklady i soobščeniya čechoslovakoj delegacii. Piatyj Meždunarodnyj kongress prepodavatelej russkogo jazyka i literatury. Praga, ČSSR, 1982. Sovremennoje sostojanije i osnovnyje problemy izučeniya i prepodavaniya russkogo jazyka i literatury. Red. M. Soták. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1982, s. 332–334 (spoluautor F. Dallada).

O problematike zvyšovania efektívnosti v práci s ruštinou medzi dospelými. (Úvodné slovo prednesené na druhom Medzinárodnom seminári o intenzívnych kurzoch ruštiny.) – In: Voprosy prepodavaniya russkogo jazyka na intensivnyh kursach dl'a vzroslych. (Sbornik metodičeskich statej.) Red. J. Svetlík et al. Bratislava, Obzor 1982, s. 4–8.

O rabote kabinetov russkogo jazyka pri Domach čechoslovak-sovietskoj družby. – Ruštinár, 17 (30), 1982, s. 6, s. 17–18 (spoluautor E. Dyľuk).

K voprosu sopostaviteľného izučeniya grammaticeskogo stroja russkogo i slovackogo jazykov. – In: Tezisy dokladov i soobščeniij. Red. J. Vlček. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1982, s. 175 (tézy príspevku na 5. medzinárodnom kongrese učiteľov ruského jazyka a literatúry, konanom v r. 1982 v Prahe; spoluautor G. Baláž).

1983

O sredstvach vyraženiya kompozitnoj (sostavnoj) predikacii v sovremennom russkom i slovackom jazykach. – In: Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Philologica. 32. 1981. Red. Š. Ondruš. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1983, s. 61–70, slov. res. s. 70.

1984

Konfrontácia slovenskej a ruskej skladby. – In: Studia Academica Slovaca. 13. Prednášky XX. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mítrík. Bratislava, Alfa 1984, s. 535–548.

Ob otráženii lexičeskich i morfologičeskich različij v strukture russkogo i slovackogo predloženiij. – In: Aktualnyje voprosy prepodavaniya russkogo jazyka na kursach i v kružkach v Slovakkii. Red. J. Dyľuk – M. Chorvát. Bratislava, Dom čechoslovak-sovetskoj družby v Bratislave 1984, s. 179–195.

O sopsostaviteľnom izučeníi grammatičeskogo stroja ruskogo i slovackogo jazykov (iz sintaxisa i stilistiki). – *Bolgarskaja rusistika*, 11, 1984, č. 6, s. 53–59.

K sopsostaviteľnomu izučeníu naučnogo stil'a ruskogo i slovackogo jazykov. – In: *IV Meždunarodnyj simpozium rusistov. Razrabotka i realizacija principa aktivnoj komunikativnosti. Tezisy dokladov i soobščeníj. Nitra 10–13 sent'abria 1984 g.* Red. M. Soták. Nitra, Čechoslovackaja asociacija rusistov – Asociacija rusistov Slovakii – Filial Instituta ruskogo jazyka imeni A. S. Puškina v Bratislave – Slovackij central'nyj komitet Sojuza čechoslovacko-sovetskoj družby – Pedagogičeskij fakul'tet v Nitre 1984, s. 149–151.

O sopsostaviteľnom izučeníi grammatičeskogo stroja ruskogo i slovackogo jazykov (iz sintaxisa i stilistiki). – In: *IV Meždunarodnyj simpozium na temu „Izučeníe ruskogo jazyka v sopsostavlenii s rodnym“.* Tezisy dokladov i soobščeníj. V. Tyrnovo 2–5 sent'abria 1984 g. Red. M. Leonidova et al. V. Tyrnovo, Meždunarodnaja asociacija prepodavatelej ruskogo jazyka i literatury – MAPRJAL, Obščestvo rusistov v Bolgarii, Velikotyrnovskij universitet im. Kirilla i Mefodija 1984, s. 140–142.

1985

Konfrontácia slovenčiny s ruštinou. – In: *Slovakistické štúdie. Zborník vybraných prednášok Letného seminára slovenského jazyka a kultúry Studia Academica Slovaca.* Red. J. Mistrík. Martin, Matica slovenská 1985, s. 303–308.

1986

Lingvističeskije osnovy vzajmosvjazannogo obučenija ruskomu jazyku. – *Ruštinár*, 21 (34), 1986, č. 9, s. 5–10 (spoluautor G. Baláž).

O lingvističeskich osnovach vzajmosvjazannogo obučenija ruskomu jazyku. – In: *Meždunarodnaja naučno-metodičeskaja konferencija „Vzajmosvjazannoje obučenije različnym vidam rečevoj dejatel'nosti“.* Tezisy dokladov i soobščeníj. Bratislava, 24–28 apre'a 1986 g. Bratislava, Pobočka moskovského Inštitútu ruského jazyka A. S. Puškina v Bratislave a Obzor 1986, s. 3–6 (spoluautor G. Baláž).

O sopsostavlenii ruskich i slovackich infinitivnych predloženíj. – In: *Sovremennaja lingvističeskaja teorija i jejo primenenije v praktike obučenija ruskomu jazyku.* Sbornik tezisev. Budapešť 1986, s. 168–169.

1987

Dotyky s ruštinou. Hovoríme s jubilantom doc. PhDr. Jánom Svetlíkom, CSc. – *Ruštinár*, 22 (35), 1987, č. 6, s. 24–25 (rozhovor S. Šebejovej s J. Svetlíkom pri príležitosti jeho 60. narodením).

1989

[Zamyslenie sa nad 40. výročím Ľudových kurzov ruštiny.] – *Ruštinár*, 24 (37), 1989, č. 7, s. 1–2 (rozhovor s J. Svetlíkom).

1990

O sopsostavlenii ruskich i slovackich infinitivnych predloženíj. – In: *Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Philologica. 37. 1987.* Red. P. Šíma et al. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1990, s. 65–76, slov. res. s. 76.

Rudolf Zimek šest'desiatpäťročný. – *Slavica Slovaca*, 25, 1990, s. 267–268.

1991

Gramatika ruštiny pre stredné školy. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1991. 208 s. (spoluautori G. Baláž, M. Čabala).

Sedemdesiate výročie narodenia Vasila Lattu. – *Slavica Slovaca*, 26, 1991, s. 250–251.

g1992

Roľ naučného štíľa v podgotovke prepodavatelej ruskogo jazyka kak inostrannogo. – In: Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Philologica. 39. 1989. Red. R. Blazsek et al. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1992, s. 99–104.

1993

Dobré slovo o Vasilovi Lattovi. – In: Naukovi zapysky. 18. Red. M. Bobak et al. Prešov, Sojuz rusyniv-ukrajinciv Slovackoji Respubliky 1993, s. 219–220.

1995

Razvitije i dostizhenija sopostavitelnogo izučeniya ruskogo jazyka v Slovakkii. – In: Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Philologica. 42. Red. G. Baláž. Bratislava, Univerzita Komenského 1995, s. 7–21, slov. res. s. 21 (spoluautori G. Baláž, U. Fecaninová, Š. Švagrovský).

Redakčná činnosť

Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Philologica. 21. 1969 – 22, 1970 (člen red. rady).

Československá rusistika, 16, 1971 – 20, 1975 (člen red. rady).

Zborník Katedry ruského jazyka a literatúry Filozofickej fakulty Univerzity Komenského k 30. výročiu vzniku katedry. Bratislava, Univerzita Komenského 1977 (redaktor).

Slavica Slovaca, 13, 1978 – 26, 1991 (člen red. rady pre jazykovednú časť).

Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Philologica. 28. 1977. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1981 (člen red. rady).

Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Philologica. 29. 1978. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1981 (člen red. rady).

Voprosy prepodavaniya ruskogo jazyka na intensivnykh kursach dl'a vzroslykh. (Sbornik metodičeskikh statej.) Bratislava, Filial Instituta ruskogo jazyka imeni A. S. Puškina v Bratislave 1982 (člen odbornej redakcie).

Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Philologica. 32. 1981. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1983. 158 s. (člen red. rady).

Pedagogická encyklopédia Slovenska. 1. A – O. Bratislava, Veda 1984 (člen redakcie).

Pedagogická encyklopédia Slovenska. 2. P – Ž. Bratislava, Veda 1985 (člen hlavnej redakcie).

Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Philologica. 37. 1987. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1990. 152 s.

Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Philologica. 38. 1988. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1990 (člen red. rady).

Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Philologica. 39. 1989. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1992 (člen red. rady).

Zostavil Ladislav Dvořák

Blanár, V.: Teória vlastného mena. (Status, organizácia a fungovanie v spoločenskej komunikácii.)

Bratislava, VEDA, vydavateľstvo SAV 1996. 252 s.

Vlastné mená ako označenia jedinečných predmetov v rámci druhu tvoria významnú súčasť systému slovnej zásoby nášho jazyka, ako aj jeho využívania pri každodennom dorozumívaní. Dost' presne vieme, čo to vlastné meno je, no keď sa máme rozhodovať, či isté pomenovanie je vlastným menom a či ho teda máme písať s veľkým začiatočným písmenom, už narážame na ťažkosti. Práve teoretickej problematike vlastného mena, vymedzeniu jeho podstaty a miesta v slovnej zásobe jazyka, jeho vlastnostiam a vzťahom k iným jednotkám slovnej zásoby je venovaná najnovšia monografia Vincenta Blanára s názvom *Teória vlastného mena*. Práca komplexne a pritom koncentrovane rozoberá veľmi širokú problematiku vlastného mena a značí syntézu celoživotnej práce autora v okruhu teórie vlastného mena. Je dokladom nekompromisnej vedeckovýskumnej orientácie autora a kontinuity jeho vedeckej práce: ukazuje, ako sa istá teória rodí, ako na ňu vplýva isté sociálne, kultúrne a filozofické prostredie, ako sa vplyvom rozvoja poznania nielen v jazykovede, lež aj v mnohých ďalších vedných disciplínach obohacuje o nové poznatky a nové výskumné parametre, až sa na istom stupni dosahuje syntéza (o jednotlivých fázach kryštalizácie predloženej teórie autor podrobnejšie vraví na s. 11). Žiada sa zdôrazniť, že V. Blanár ako autor tejto syntézy stál na samom začiatku semiologického a funkčno-štruktúrneho výskumu vlastných mien v slovenskej onomastike; stalo sa tak už v jeho rukopisnej doktorskej práci z r. 1945.

Prirodzene, aj táto syntéza vo vedeckom diele V. Blanára zaujíma miesto nielen ako uzavretie istej etapy v doterajšom vývine, lež aj ako jej tvorivé rozvinutie. V tom smere sa žiada vyzdvihnúť aspoň niektoré nové autorove výklady, týkajúce sa napríklad rozoznávania referenčnej a presupozíciej identifikácie, chápania pomenovacích modelov ako prototypov predstavujúcich systémotvorné prvky onymickej sústavy (s. 60) alebo náčrtu koncepcie slovotvorných modelov a typov živých osobných mien.

V predloženej monografii sa autor v rámci 12 kapitol sústreďuje predovšetkým na tieto čiastkové otázky: spoločenská podmienosť identifikácie, resp. diferenciacie pri pomenovaní vlastným menom, vzťah označeného objektu a pomenovania vlastným menom, vlastné meno ako jednota všeobecného, jednotlivého a špecifického, vzťah významu vlastného mena a lexikálneho významu, rozbor významu vlastného mena, t. j. tzv. onymickej sémantiky, a vymedzenie špecificky onomastického ako jazykového obsahu vlastného mena, výrazová stránka onymického znaku, systém vlastných mien (osobitne zo spoločensko-komunikačného hľadiska) a sústava onomastických disciplín a ich metódy. Za jadro Blanárovej práce možno v súhlase s dlhodobou orietáciou jeho vedeckovýskumného záberu pokladať rozbor toho podstatného, čo vlastné meno robí vlastným menom, t. j. špecifického významu vlastného mena alebo tzv. onymickej sémantiky: autor ju vidí v hierarchickom súbore špecificky onymických sémantických príznakov a vraví tu o designácii vlastného mena. Druhým ústredným pojmom tejto koncepcie je onymický obsah, ktorý okrem spomínanej designácie vlastného mena zahŕňa aj referenčný vzťah čiže zviazanosť vlastného mena s pomenovaným predmetom, ktorá sa zasa opiera o informačno-encyklopedickú zložku v obsahu vlastného mena. A napokon za tretí centrálny pojem pokladá onymickú platnosť alebo hodnotu vlastného mena ako miesto vlastného mena v príslušnej onymickej sústave (porov. výklad na s. 32). Aj z uvedenej trojice pojmov a ich analýzy sa zreteľne ukazuje prednosť Blanárovej vedeckej metódy: je to veľmi jemná sémantická analýza významových zložiek, ktoré sú relevantné pri konštituovaní špecificky onymickej sémantiky, komplexnosť pohľadu na problematiku významu vlastného mena a presvedčivé výsledky, ktoré zvyšujú exaktnosť vedeckého poznávania a výkladu v oblasti onomastiky. Pravdaže, zo systémového a štruktúrneho prístupu autora k jazykovým javom všeobecne a k vlastným menám osobitne celkom prirodzene vyplýva, že veľkú pozornosť venuje aj výrazovej stránke vlastného mena, ktorá tvorí neoddeliteľnú súčasť onymického znaku a bez ktorej si fungovanie onymickej sémantiky vonkoncom nemožno predstaviť (kapitola venovaná výrazovej

stránke onymického znaku je zo všetkých najrozsiahlejšia a v knihe zaberá 60 strán, t. j. približne jednu štvrtinu celého textu).

Pre Blanárove vedeckú metódu sú charakteristické tieto ďalšie znaky: 1. Vyváženosť teoretickej a materiálovej zložky diela: Blanárova monografia nie je „len“ teória vo vlastnom zmysle; je to práca, ktorej teoretická časť je založená na neobyčajne bohatom, starostlivo zozbieranom, utriedenom a analyzovanom jazykovom materiáli, a to nielen zo slovenského národného jazyka, lež aj z mnohých iných európskych, ale aj ázijských, afrických a amerických jazykov. Takto koncipované a materiálovo podložené dielo je zároveň ukážkou, ako možno takýto jazykový materiál podrobiť porovnávaciemu a historickému jazykovednému výskumu. Takýto výskum okrem iného umožňuje identifikovať typologické vlastnosti vlastných mien v rozmanitých príbuzných, ale najmä nepríbuzných jazykových systémoch. Z takého porovnania presvedčivo vidno napr. aj zaradenosť osobných vlastných mien do gramatického systému nášho jazyka, nevyhnutnosť rozlišovať pri priezviskách podobu podľa mužského rodu a podobu podľa ženského rodu, čiže inými slovami aj nevyhnutnosť používať pri ženských podobách prechýľováciu príponu *-ová*, ktorá sa stáva nielen podmienkou na spomínané rozlíšenie mužskej a ženskej podoby priezviska, lež najmä elementárnym východiskom normálneho fungovania takejto ženskej podoby priezviska v texte, t. j. vyjadrovania syntaktických a tým aj vecných vzťahov medzi jednotkami textu. 2. Využívanie takých teoretických a metodologických postupov modernej jazykovedy a vedy vôbec, ako je teória centra a periférie jazykových jednotiek, súvzťažnosť pojmov obsah – výraz – funkcia jazykového znaku, systém – jeho realizácia v reči a jeho okolie, vzťah norma – úzus, metóda privatívnych protikladov a ďalších. 3. Práca s neobyčajne hohatou a rôznorodou vedeckou literatúrou, domácou i zahraničnou (súpis citovaných položiek sa uvádza na s. 223–246). Táto skutočnosť potvrdzuje nielen výnimočnú vedeckú dôkladnosť autora, ale najmä jeho všestrannú odbornú pripravenosť na napísanie syntézy takého typu, ako je posudzované dielo. 4. Presný a koncentrovaný vedecký jazyk a štýl autora: používa ustálenú odbornú, resp. prijatú terminológiu, jeho veta je koncízna, obsahovo aj jazykovo presná a výstižná, autor prostredníctvom pevnej myšlienkovvej výstavby drží jednotnú vykladovú líniu, ktorá mu nedovoľuje rozbiehať sa do šírky, ako ani do nepodstatností.

Skúmanie vzťahu medzi vlastnými menami a všeobecnou slovnou zásobou tvorí jednu zo základných myšlienkových línií monografie.

Na jednej strane autor zdôrazňuje pevnú začlenenosť vlastných mien do systému národného jazyka a vo vlastných menách vidí jednu zo základných vrstiev slovnej zásoby každého jazyka. Z toho vyvodzuje jestvovanie ustavičnej interakcie medzi vlastnými menami a všeobecnou slovnou zásobou jazyka. Táto interakcia sa prejavuje jednak procesom neprestajnej onymizácie, t. j. utvárania vlastných mien z prvkov všeobecnej slovnej zásoby, a z druhej strany zasa procesom apelativizácie, t. j. utvárania všeobecných názvov z vlastných mien. Prvý proces možno ukázať na príklade inštitucionálnych názvov typu slovenské národné divadlo – *Slovenské národné divadlo*: tu si zmenu všeobecného mena na vlastné vynútil spolu s individualizáciou označeného objektu aj spoločensky závažný ráz takehoto názvu. Druhý typ procesu sa dá ilustrovať príkladmi typu *Watt – watt*, *Kubo* (domácka podoba mena Jakub) – *kubo* (hlupák, najmä ako nadávka), *Boycott – bojkot*: tu zmena vlastného mena na všeobecné vznikla ako dôsledok straty jedinečnosti pôvodného vlastného mena osoby a zovšeobecnenia tohto mena na označenie istého javu pôvodne zviazaného s nositeľom daného osobného mena, prípadne istého typu človeka.

Na druhej strane vlastné mená, ako píše V. Blanár na s. 12, ako „jazykové znaky sui generis predstavujú osobitný prípad nominácie. Z apelatívnej lexiky sa vydeľujú ako samostatná vrstva slovnej zásoby, ktorá sa ako taká výraznejšie polarizuje. Utvárajú sa osobitné onymické podsystemy.“ To značí, že neprestajná interakcia vlastných mien so všeobecnou slovnou zásobou a s celým jazykovým systémom stojí v protiklade s polarizáciou vlastných mien v pomere k všeobecnej slovnej zásobe.

Záverne výklady autor venuje osvetľovaniu paradigmy, predmetu a metód onomastických disciplín. Onomastiku chápe ako vednú disciplínu zaoberajúcu sa „formovaním a spoločenským fungovaním onymických sústav a jazykovou stavbou onymických znakov“ (s. 195). Už z tohto vymedzenia vidno, akú

závažnosť pripisuje spoločenským podmienkam vzniku a fungovania vlastných mien, resp. fungovaniu onymickej sústavy v interindividuálnej, ale najmä v celospoločenskej komunikácii. Táto závažnosť vychodí z toho, že pomenúvanie vlastným menom čiže onymická nominácia je „osobitný pomenovací akt sankcionovaný spoločenským úzom alebo administratívno-právnymi normami“ (s. 193). Význam úradného pomenúvania osôb s rozvojom spoločnosti narastá a takéto úradné pomenúvanie je zo strany štátu predmetom osobitného regulovania príslušnými právnymi normami. Pravdivosť týchto zistení si môžeme potvrdiť aj skúsenosťami z vývinu v Slovenskej republike v ostatných rokoch, keď sa istým spoločenským problémom stalo dôsledné používanie prechýľovacej prípony ženských priezvisk *-ová* pri cudzích, ale aj pri niektorých domácich menách a keď sa ukázalo potrebné prijať zákon o mene a priezvisku a keď sa isté problémy vzniknuté pri používaní ženských priezvisk zahrnuli aj do znenia zákona o štátnom jazyku Slovenskej republiky prijatého Národnou radou Slovenskej republiky 15. novembra 1995. Aj tieto poznatky potvrdzujú značný spoločenský význam onomastiky ako vednej disciplíny zaoberajúcej sa širokou problematikou vlastných mien a užitočnosť úzkej súčinnosti pracovníkov v okruhu jazykovej kultúry s odborníkmi v oblasti onomastiky.

Knihá V. Blanára *Teória vlastného mena* svedčí o vysokej odbornej úrovni slovenskej onomastiky, ale aj slovenskej jazykovedy. Výrečným ocenením jej vedeckej kvality istotne je aj to, že v Nemeckej spolkovej republike zároveň vychádza nemecká mutácia tejto monografie významného slovenského bádateľa v oblasti onomastiky. Na každej strane tohto diela cítiť, že z neho hovorí skúsený a metodologicky uvedomelý vedec, ktorý narába s presne vymedzenou sústavou pojmov a termínov, ktorého postup výkladu je hlboko premyslený a logický a ktorého zistenia majú vysokú poznávaciu hodnotu. Osobitne dôležité sa javí to, že sústavne operuje na významovo-výrazovej rovine, t. j. že jeho zistenia prispievajú k riešeniu základnej otázky jazyka a jazykovedy v oblasti vlastných mien, ako aj to, že mimoriadnu pozornosť venuje fungovaniu vlastného mena v spoločenskom kontexte, v komunikácii. Napokon sa nám žiada pripomenúť sympatické záverečné slová autora, ktorý svoje dielo pokladá obrazne povedané za ohnivku v nekonečnej reťazi vedeckého poznávania. Reálne priznáva, že teória vlastného mena jeho monografiou nie je uzavretá a otvorené problémy čakajú na ďalších bádateľov.

Ján Kačala

SUPRUN, A. Je.: Praslavianskij jazyk.

Minsk, „Universitetskoje“ 1993. 82 s.

Minské vydavateľstvo Universitetskoje vydáva od 1. polovice 80. rokov sériu *Slovanské jazyky*, ktorá prináša prehľadné opisy jednotlivých slovanských jazykov, určené pre vysokoškolských študentov slavistiky. Deviata publikácia tejto série, vydaná r. 1993, je venovaná praslovanskému jazyku; jej autorom je popredný bieloruský slavista A. Je. Suprun, ktorý v sérii *Slovanské jazyky* už vydal príručky venované polabčine a staroslovienčine (porov. aj informáciu J. Huťanovej v časopise *Slavica Slovaca*, 30, 1995, No. 2).

Úvod (s. 3–15) obsahuje informáciu o termíne praslovanský jazyk, prehľadný výklad o historicko-porovnávacej metóde, o vzťahoch praslovančiny k iným indoeurópskym jazykom a problému slovanskej pravlasti; túto časť publikácie uzatvára stručný náčrt dejín výskumu praslovančiny.

Najrozsiahlejšou kapitolou práce je prehľad praslovanskej fonetiky, fonológie a morfológie (s. 16–46). Po informácii o fonologickom systéme ranej praslovančiny vo vzťahu k indoeurópskemu východisku sa autor sústreďuje na výklad o jeho ďalšej evolúcii; za centrálnu vývinovú tendenciu praslovanského fonologického systému pokladá tendenciu ku konsolidácii slabiky (s. 20–21), ktorá sa prejavovala vo forme

tendencií k rastu zvučnosti slabiky i k slabičnej harmónii. Po prehľade praslovanských fonologických zmien nasleduje charakteristika výsledného systému foném neskorej praslovančiny, ako aj informácia o praslovanskej akcentológii a fonologických alternáciách. Pomerne rozsiahly je autorov výklad o kombinatorike foném v praslovanskej slabike a o štruktúre morfémy a slova v praslovančine.

Kapitola venovaná lexike (s. 47–56) obsahuje okrem niektorých údajov kvantitatívneho charakteru prehľad praslovanskej slovnej zásoby, usporiadaný podľa jednotlivých lexikálnosémantických skupín, ako aj základné informácie o lexikálnych prevzatiach, spájateľnosti slov a frazeológii; v jej závere autor uvádza stručný náčrt praslovanskej slovtvorby.

Záverčná kapitola recenzovanej príručky (s. 56–78) prináša informácie o gramatickej stavbe praslovančiny. Po všeobecnej charakteristike morfológického systému (výklad o gramatických kategóriách praslovanského mena a slovesa a ich vývinových tendenciách) nasledujú podkapitoly venované nominálnej a verbálnej flexii. Túto časť – i celú publikáciu – uzatvára stručná charakteristika praslovanskej vety.

Pri pohľade na veľký rozsah celej práce (a teda aj jednotlivých kapitol) si možno položiť otázku, či takýto priestor postačuje na uspokojivý výklad takej komplexnej a mnohostrannej problematiky, akú predstavujú otázky súvisiace s rekonštrukciou praslovančiny na rôznych jazykových úrovniach. Na druhej strane však nemožno zabúdať na skutočnosť, že publikácia je adresovaná vysokoškolským študentom, a teda by mala prinášať základné, podstatné informácie; ak sa tak deje na malom priestore a koncízny, ale predsa zrozumiteľný štýlom (vrátane veľkého počtu príkladov), ako je to v prípade práce A. Je. Supruna, možno takýto úvod do praslovančiny iba uvítať. V tejto súvislosti treba oceniť aj skutočnosť, že autorov výklad obsahuje početné odkazy na ďalšiu odbornú literatúru (uvedenú v pomere detailnej bibliografii na s. 79–81), takže čitateľ s hlbším záujmom o problematiku získa určitú orientáciu, nevyhnutnú pre ďalšie štúdium. Recenzovaná publikácia preto môže byť zaujímavá aj pre lingvistov s iným odborným zameraním, ktorí chcú získať základné informácie z oblasti slovanskej historicko-porovnávacej jazykovedy.

Lubor Králik

GORSKIJ, A. A.: Russkije zemli v XIII–XIV vekach. Puti političeskogo rozvitija.

Moskva 1996.

Útla knižička A. A. Gorského, venovaná vývoju Ruska v období, ktoré sa v sovietskej historiografii obyčajne označovalo ako obdobie feudálnej roztrieštenosti, sa vo viacerých smeroch pokúša o prehodnotenie starších názvov a o nastolenie nových problémov a nových riešení. Príznačná je už sama terminológia: autor nikde nepoužíva pre toto obdobie zaužívaný termín. Jeho zámer sa začína zračiť už v úvode, ktorý je krátkym zhrnutím výsledkov doterajšieho bádania, ale hlavne charakteristikou jeho tendencií. Autor poukazuje na to, že jednotlivým ruským „zemiam“ sa poroznosť venovala viac menej rovnomerne a že tento záujem pokrýva v podstate celé obdobie 13.–14. storočia; monografické, ale pomerne izolované spracovanie jednotlivých zemí neobišlo v podstate ani jednu z nich. Inak je to v prácach zovšeobecňujúceho a syntetizujúceho charakteru, ktoré sledujú jednotlivé zeme vo vzájomnom súvisi a prepojenosti. Tu je záujem historikov zjavne nerovnomerný a navyše sa končí v podstate tatárskym vpádom. Pozornosť sa prenáša potom takmer výlučne na zápas s prenikajúcou tatárskou expanziou. A. A. Gorskij naopak sleduje v syntetizujúcom pohľade vnútorný vývoj v jednotlivých zemiach i po tatárskom vpáde.

Robí tak veľmi podrobne, v mnohom dopĺňa doterajšie faktické poznanie problematiky, neponechajúc nepovšimnutý ani ten najnepatrnejší údaj a prameň. V jeho výklade hrajú dôležitú úlohu štatistické prehľady a spracovanie zvyrazňujúce výsledky, ku ktorým dospel.

Obraz, ktorý nám o ruských zemiach a ich vzájomných väzbách v 13. storočí (pred tatárskym vpádom) autor sprostredkúva, je približne nasledovný. Väčšina ruských zemí bola dlhodobo a pomerne stabilne ovládaná jednou z vetví pôvodného kyjevského rodu. Pokiaľ sa zápas o ich politické ovládanie odohrával, bol to zápas vnútri panujúceho rodu. Popri tom však existovali zeme, ktoré neboli dedičnou doménou jedného rodu (Kyjev, Halič, Novgorod). Intenzita záujmu jednotlivých kniežacích vetví o jednotlivé kniežatstvá zeme poukazuje na politicko-mocenský význam týchto zemí v ruskom prostredí v uvedenom období. Porovnanie úspešnosti jednotlivých odvetví-rodov poukazuje na ich reálny mocensko-politický zástoj v ruskom prostredí. Tradičný obraz nekontrolovanej a prehlbujúcej sa roztrieštenosti sa tak do istej miery koriguje: i v tých najvýraznejších obdobiach rozpadu jednoty Ruska existovali i sily opačné, integrujúce.

Druhá kapitola, venovaná osudom ruských „zemí“ po r. 1241, teda v období tatárskom, je koncipovaná tradične: podáva vývoj ruských zemí oddelene. Ani tu však nechýba syntetizujúci pohľad, ktorý sa zračí predovšetkým v dvoch aspektoch. Prvým z nich je osud veľkokniežacieho centra v Kyjeve a vôbec problém priority veľkého kniežaťa v tatárskom období. Autor prichádza k záveru, že napriek tomu, že v tomto období vznikajú aj iné veľkokniežacie centrá a dynastie (napr. vladimírské), neboli uznané ako celoruské. Naproti tomu Kyjev si aj v tomto období udržal pozíciu hlavného kniežatstva: knieža, ktoré ho ovládalo, dostávalo titul veľkého kniežaťa a stávalo sa hlavným partnerom a protihráčom tatárskeho chána.

Druhý „všeruský“ problém tohto obdobia súvisí s osvetlením postoja a zástoja jednotlivých ruských zemí k dvom rivalizujúcim tatárskym centrá – nogajovskej a volžskej horde: rivalita a boj jednotlivých ruských zemí navzájom akoby odrážala vzájomnú rivalitu medzi nogajskou a volžskou hordou a ich vzájomný mocenský vzťah. Medzi úspechmi „pronogajovskej“ či „povolžskej“ skupiny ruských kniežactiev a medzi momentálnou mocensko-politickou prevahou nogajskej či volžskej hordy je nesporný vzájomný súvis. To autor dokazuje podrobným rozborom situácie a vývoja v Briansku.

Snáď najdôležitejšia je sumarizujúca tretia kapitola, venovaná faktorom a dôsledkom vývoja v 13.–14. storočí. Autor sa tu sústredil na dva hlavné problémy. Prvým z nich je otázka súdržnosti a spolupatričnosti ruských zemí v období rozdrobenosti a tatárskeho vpádu. Autor svojim svojším, štatistickým spôsobom dokazuje presvedčivo, ako v jednotlivých zemiach a ich letopisoch mizne záujem o ostatné ruské zeme, čo je nepochybne indikátorom oslabnutia ich vzájomných väzieb oproti predchádzajúcemu obdobiu.

V otázke druhej, skúmajúcej príčiny vzrastu pozvoľného presadzovania sa severo-ruského, vladimírského kniežatstva ako zjednocujúceho faktora v procese vzniku centralizovaného štátu, autor akoby nadviazal na výsledky prvej kapitoly. Ak tam konštatoval, že Kyjev si i v počiatočnom období zachoval svoju vedúcu funkciu, tu zdôraznil, že niet dôvodu hľadať príčiny vzrastu vladimírského kniežatstva už v 12., resp. zač. 13. storočia. Sám sa pokúša odhaliť príčiny jeho vzostupu a za jeho predpoklady považuje relatívnu nedotknutosť severovýchodných oblastí Ruska predchádzajúcimi zápasmi medzi jednotlivými kniežacími zoskupeniami, ale aj napr. podrobením si Novgorodu či prechodom metropolitu z Kyjeva do severovýchodného Ruska, čo však môže byť skôr dôsledkom silnejšieho postavenia vladimírského kniežatstva, nie jeho predpokladom. Rovnako ak A. A. Gorskiy hovorí o sile tohto územia, schopného postaviť sa proti Tatárom, ako o jednom z integračných faktorov, oveľa menej hovorí o vedomej snahe vladimírskych kniežat (na rozdiel napr. od kniežatstva haličského) vyhýbať sa akýmkoľvek konfliktom s tatárskou hordou. Problém príčin vzostupu severovýchodného Ruska teda ešte čaká na dôkladnú analýzu.

Knihy A. A. Gorského je nesporným prínosom v ruskej historiografii: naštrbuje petrifikované predstavy o jednom z najproblematickejších období ruských dejín, poukazujúc na zložitost' a protirečivosť danej epochy, k skúmaniu ktorej treba pristupovať bez apriórnych postojov.

Alexander Avenarius

Buffa, F.: O polskej a slovenskej frazeológii.

Bratislava, Veda 1993. 192 s.

V poslednom čase sa výskum frazeológie v zahraničí aj u nás veľmi rozrástol a prehĺbil, a to aj v oblasti porovnávacieho štúdia frazeológie. Vyšli viaceré dvojazyčné frazeologické slovníky i štúdie k otázkam pragmatickej stránky frazeológie. Sem teda patrí aj výsledok mnohoročnej práce nášho popredného polonistu F. Buffu, a to vyše deväťstostranový rukopis *Poľsko-slovenského frazeologického slovníka* vypracovaného pre Slovenské pedagogické nakladateľstvo, ktoré z finančných dôvodov ho nie je schopné vydať. Na základe tohto bohatého materiálu autor porovnávacou analýzou poľskej (poľ.) a slovenskej (slov.) frazeológie skoncipoval originálnu štúdiu *O poľskej a slovenskej frazeológii*, v ktorej podáva plastický obraz o vzťahoch medzi frazémami v uvedených dvoch jazykoch.

Originálnosť autorovho postupu je najmä v tom, že na rozdiel od dovtedajších rozborov týchto otázok vydeľuje až päť typov vzťahov medzi zodpovedajúcimi si jednotkami z dvoch jazykov, čím výsledný obraz takejto analýzy je naozaj veľmi plastický. Ako osobitné typy autor vyčleňuje tzv. zhodné, súbežné, rozdielne, samostatné a svojské frazémy v oboch porovnávaných jazykoch. Takéto pomenovania považujeme vcelku za výstižné, hoci autor ich pokladá iba za pracovné (s. 120); spresnenie by si azda zaslúžilo len pomenovanie rozdielnych frazém, lebo prísne vzaté aj súbežné, aj samostatné frazémy sú vlastne rozdielne. Autor si je vedomý, že prechod medzi uvedenými skupinami je značne plynulý, takže zaradenie niektorých frazém je dosť diskutabilné (s. 10), čo však na celkovom výslednom obraze vzťahu poľ. a slov. frazeológie, o ktorý autorovi predovšetkým išlo (s. 118), nič nemení.

Pre celkovú koncepciu práce je dôležité, že východiskovým materiálom bola poľská frazeológia, ktorú autor skonfrontoval s frazeológiou svojho materinského jazyka. S tým súvisí aj istá jednostrannosť, ktorá sa prejavila najmä v skupine tzv. svojských frazém; je však zavinená aj tým, že nejestvuje slovensko-poľský frazeologický slovník, ktorý by poskytol materiál pre pohľad aj z tej druhej, slovensko-poľskej strany. Pretože nosnou kostrou práce sú práve spomínané typy vzťahov v rámci jednotlivých skupín, pozrime sa na ne podrobnejšie.

Pri zhodných frazémach autor abstrahuje od rozdielov hláskoslovných a gramatických, pričom za zhodné pokladá aj také frazémy, ktoré sa skladajú z lexikálnych zložiek významovo síce totožných, ale formálne odlišných, napr. *dmuchać na zimne* – ‚fúkať na studené‘, *lecieć na złamanie karku* – ‚bežať ozlomkrky‘ a pod. Zhodné poľ. a slov. frazémy autor člení podľa sémantických kritérií na frazeologické zrazy, celky, spojenia a združenia (podľa J. Mlacka). Zrazy, ktorých význam nie je motivovaný významami ich zložiek (napr. *dolewać oliwy do ognia* – prilievať olej na oheň ‚vyostrovat‘ situáciu‘) a celky, ktorých význam iba sprostredkovane súvisí s významami ich zložiek (napr. *rozplywać się w łzach* – rozplývať sa v slzách ‚veľmi plakať‘) sú zastúpené pomerne zriedkavo, čo podľa autora súvisí s tým, že ide o fixované frazémy. Oveľa viac je spojení, ktorých iba jeden člen má frazeologicky viazaný význam (napr. *pożerać książki* – hltáť knihy ‚veľa čítať‘), a združenín, vyskytujúcich sa v doslovnom i v prenesenom význame (napr. *zgrzytać zębami* – škriptať zubami aj vo význame ‚zlostiť sa, zúriť‘). Sú to frazémy voľnejšieho typu, pričom k nim pribúdajú stále nové jednotky. V každej z uvedených, ako aj ostatných ďalších skupín autor ešte rozlišuje ako podskupiny frazémy so slovesnou syntaktickou stavbou (ktoré spravidla prevažujú) a menné frazeologické jednotky, ďalej sa vyčleňujú frazémy vzťahujúce sa na jednotlivé vecné okruhy, k čomu sa priradujú aj ustálené prirovnania a slovné spojenia majúce charakter replík, klišé. Pomerne početná skupina zhodných poľ. a slov. frazém svedčí o blízkej príbuznosti uvedených jazykov. Zo širšieho, všeobecnokultúrneho hľadiska by mohla byť zaujímavá hlbšia analýza druhov spoločných poľ. a slov. frazém.

Zhodným poľským a slovenským frazémam je blízka skupina súbežných poľ. a slov. frazém s menšími lexikálnymi rozdielmi typu *być odcięty od świata* – byť odrezaný od sveta, *zanosić się od śmiechu* – zachádzať sa od smiechu, *ni przypiał, ni przylatal* – ani prísť, ani prilátať a pod. Z frazém tohto druhu sa dá

vyčítať na jednej strane celková značná blízkosť poľštiny a slovenčiny, no na druhej strane už aj istý stupeň samostatného, súbežného ich vývinu. Rozdiely medzi poľ. a slov. frazémami tejto skupiny sú veľmi jemné, takže by si tiež zaslúžili podrobnejší rozbor a osobitnú charakteristiku.

V pravom slova zmysle nezhodné sú tzv. rozdielne poľ. a slov. frazémy typu *pleść kłoszalki-opalki* – tárať do sveta / do vetra (pričom v poľ. *pleść kłoszalki-opalki* je vari naznačený význam slova *pleść* ,tárať’, ktorý je známy aj v slovenčine). Pritom rozdiely medzi poľ. a slov. frazémami bývajú veľmi rozmanité, a to nielen v nerovnakom stupni expresívnosti, ale aj v rozdielnej obraznosti, ba aj motivovanosti. Porov. príklady typu *suszyć komuś głowę* – otlkať niečo niekomu o hlavu; *chodzić borem, lasem* (azda preto, že Poľsko je v zásade rovinná krajina) – chodiť po horách, po dolách (Slovensko je totiž prevažne hornaté); *plynąc falą* – ísť s prúdom, *utrzymać się na fali* – udržať sa nad hladinou (pričom poľ. frazémy pripomínajú morské situácie, porov. *fala* ,vlna’, kým slovenské sa viažu na riečne realie: prúd, hladina).

Ešte väčší stupeň nezahody je pri tzv. samostatných poľ. a slov. frazémach, ktoré sa zakladajú spravidla na úplne odlišnej, teda samostatnej obraznosti, ako to vidieť z prípadov typu *nie zasypiać gruszek w popiele* – nehádzať flintu do žita, *przelewać z pustego w próżne* – mlátiť prázdnu slamu, *upiec dwie pieczenie przy jednym ogniu* – zabiť dve muchy jednou ranou a pod. Na frazémach tohto typu sa najlepšie odzrkadľuje značná odlišnosť týchto dvoch jazykov, ako aj kultúr ich nositeľov. Z tohto dôvodu každá z dvojíc týchto frazém by si zaslúžila všestranný samostatný rozbor.

Pomerne problematická – a to aj podľa autora – je skupina tzv. svojských frazém, t. j. takých, ktoré sa vyskytujú iba v jednom z uvedených jazykov, kým v druhom jazyku autor nenašiel k nim ekvivalentnú frazému, takže napr. v slovníku ju zastupuje opis, bežná lexikálna jednotka (spravidla s posunutým významom) alebo voľné spojenie. Ide o prípady typu *zabrać głos* ,vyjadriť sa k niečomu’, *mieć do kogoś sprawę/romans* ,chcieť sa s niekým porozprávať’, *wykręcić się sianem* ,vykrútiť sa z niečoho’, *robić bokami* ,snažiť sa niečo dosiahnuť’, *lamac z kimś chleb* ,žiť s niekým v spoločnej domácnosti’, *coś spaliło na panewce* ,niečo nevyšlo’, *nie tędy droga* ,takto sa to nerobí’ a pod. Aj v slovenčine sú podobné svojské frazémy, ku ktorým autor nenašiel poľ. frazeologické ekvivalenty; ide o prípady typu *pohnúť kostrou*, *chod do hája*, *ukázať niekomu chrbať*, *mať niečo na pamäti*, *byť z niečoho jeleň*, *niekomu svišlo v hlave*, *vyspat sa doružova*, *urobiť dieru do sveta*, *z toho sa nestriela* a pod. Treba však súhlasiť s autorom, že „pri vynaložení väčšieho úsilia (motivovaného napr. prekladaním z jedného jazyka do druhého) možno by sa našla významovo aspoň blízka frazeologická jednotka aj k viacerým týmto svojským frazeologickým jednotkám” (s. 120).

Z konštrukčného hľadiska najčastejšie mávajú poľ. i slov. frazémy podobu so slovesnou syntaktickou stavbou a tie autor podáva so slovesom v infinitíve (*siedzieć mocno w siodle* – sedieť pevne v sedle); pomerne zriedkavé sú tu frazémy s vetnou stavbou (*język się komuś rozwiązał* – jazyk sa niekomu rozviazal) a syntagmaticky stavané frazémy typu (*czarne złoto* – čierne zlato). Svojím významom sa poľ. a slov. frazémy najčastejšie viažu na človeka, najmä na jeho telo (tzv. somatizmy), zriedkavejšie sú tu frazémy týkajúce sa vonkajšieho sveta, prírody a pod. Podľa pôvodu sú tu aj frazémy pochádzajúce z ľudovej slovesnosti, ale aj od historických postáv, z biblických prameňov a z histórie vôbec; knižného pôvodu sú citátové frazémy spoločné obidvom jazykom. K mnohým poľ. a slov. frazémam nachádza autor veľmi zaujímavé paralely v nemčine, ale to je už téma na samostatné spracovanie. Recenzovanú prácu uzatvára premyslene zostavený abecedný index poľských a index slovenských frazém, ako aj nemecké resumé.

Trocha obširnejšie sme referovali o práci doc. F. Buffu, ktorá „zreteľne obohatila nielen poznanie medzijazykových súvislostí našej frazeológie, ale v mnohých smeroch je aj prehĺbením opisu alebo výkladu istých slovenských frazém... Buffova práca znamená výrazné obohatenie našej porovnávacej frazeológie” (J. Mlacek v SR 59, 1994. s. 9–10). Práca vzbudila aj značný záujem slavistov na 11. medzinárodnom zjazde slavistov v Bratislave v r. 1993, pri príležitosti ktorého bola vydaná. Sú, prirodzene, aj iné spôsoby, ako predstaviť frazeológiu viacerých jazykov. Možno azda očakávať, že aj táto pozoruhodná práca bude popudom na vytvorenie ďalších diel z oblasti porovnávacej frazeológie.

Štefan Lipták

Medzinárodné kolokvium o starších a novších rakúsko-slovenských jazykových kontaktoch

Katedra slovenského jazyka Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave zorganizovala 24. októbra minulého roka v spolupráci s bratislavskou pobočkou Rakúskeho inštitútu pre východnú a juhovýchodnú Európu medzinárodné kolokvium o starších a novších rakúsko-slovenských jazykových kontaktoch. Na kolokviu, ktoré otvoril vedúci katedry slovenského jazyka FF UK profesor J. Mlacek a riaditeľ bratislavskej pobočky Rakúskeho inštitútu pre východnú a juhovýchodnú Európu docent F. Žigrai, sa zúčastnili jazykovedci Filozofickej fakulty UK v Bratislave, Viedenskej univerzity a Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV. Úvodný referát kolokvia predniesol profesor V. Blánár na tému *O preberaní lexikálnych prvkov z nemčiny do slovenčiny*. V tomto referáte odzneli základné metodologické kritériá konfrontačného výskumu lexikálnej roviny slovenčiny a nemčiny a kritické hodnotenie niektorých zahraničných prác, ktorým chýba aspekt modernej kontaktovej lingvistiky (R. Rudolf: *Die deutschen Lehn- und Fremdwörter in der Slowakischen Sprache*). Na základe dlhoročnej výskumnej práce v oblasti historickej lexikológie potom autor charakterizoval rozličné typy adaptácie nedomáчих prvkov v slovnej zásobe slovenčiny. V referáte docenta Viedenskej univerzity K. Rajnocha *Vplyv viedenského prostredia na pokusy o reformu slovenského jazyka v 18. a 19. storočí* sa jeho autor zamerail na pôsobenie slovenských vzdelancov vo Viedni v predpisovnom období slovenčiny (Š. Dubnicay) a na neskorší vplyv viedenského prostredia na formovanie ich názorov na kodifikáciu slovenčiny (J. I. Bajza, J. Kollár, A. Radlinský, J. Záborský, F. V. Sasinek, M. Chrástek, M. Hattala). Osobitnú skupinu príspevkov tvorili referáty zamerané na slovensko-rakúske areálové kontakty v oblasti nespisovných útvarov - slovenských a dolnorakúskych nárečí: K. Palkovič charakterizoval v svojom referáte *Staršie výskumy slovenských nárečí v Rakúsku* záujem starších bádateľov o výskum nárečí slovenskej menšiny na území dnešného Dolného Rakúska (pri rieke Morave; A. V. Šembera) a základné poznatky starších výskumov z polovice 19. stor. rozšíril o hodnotné demografické a historické údaje o používaní slovenčiny obyvateľmi Dolného Rakúska v liturgických prejavoch a v školách v staršom období (2. polovica 19. stor. a 1. polovica 20. stor.). Súčasťou referátu bolo aj kritické zhodnotenie starších výskumov slovenských nárečí na území Dolného Rakúska. Výstižným doplnením týchto poznatkov bol referát S. Ondrejoviča *Z výskumu „zabudnutej“ slovenskej menšiny v Dolnom Rakúsku*, ktorý bol prezretnosťou výsledkov súčasných sociolingvistikých výskumov jazyka potomkov pôvodného slovenského obyvateľstva na území Dolného Rakúska. I. Ripka v referáte *Odras slovensko-nemeckých kontaktov v nárečovej lexike* zhodnotil širší areálový aspekt vzájomného nemecko-slovenského vplyvu v oblasti nárečovej slovnej zásoby. Presvedčivým sprievodným argumentačným prostriedkom pri charakteristike výsledkov vzájomného vplyvu areálov sa v tomto referáte stalo kartografické spracovanie slovenskej nárečovej lexiky vo štvrtom zväzku *Atlasu slovenského jazyka*. Vplyv nemčiny na slovnú zásobu staršej slovenčiny v jej predpisovnom období charakterizovala na základe výskumu nepublikovaných archívnych prameňov zo spišskej oblasti G. Múcsková v referáte *Lexikálne prevzatia z nemčiny v textoch z predpisovného obdobia*. Areálové kritérium uplatnil pri charakteristike vzájomného vplyvu západoslovenských a dolnorakúskych nárečí P. Žigo v referáte nazvanom *Areálové vplyvy na nárečovú lexiku na slovensko-rakúskom pomedzí*. Okrem charakteristiky slovnej zásoby základných areálov západoslovenských nárečí využitím *Atlasu slovenského jazyka* argumentoval autor vývinové tendencie vzájomného vplyvu slovenského a dolnorakúskeho areálu paralelnými tendenciami a výsledkami vzájomného vplyvu dolnorakúskych a susedných juhomoravských nárečí. M. Majtán príspevkom *Ján Stanislav o hydronyme Rabica (Répce)* zhodnotil metodológiu staršieho výkladu pôvodných slovanských i predslovanských hydroným využitím nepublikovaného príspevku J. Stanislava k slovanskému osídleniu Panónie (r. 1939). Referát M. Majtána bol syntetizujúcim pohľadom na metodológiu starších a novších výkladov vzájomného vplyvu starého slovanského, nemeckého a maďarského etnika a okrem lingvistikého a historického aspektu bol aj hodnotným príspevkom v oblasti dejín vedy. Príspevok J. Pekarovičovej

Pozitívny a negatívny transfer v slovensko-rakúskych jazykových kontaktoch bol svojím analytickým prístupom spracovania transferu v rovine súčasných spisovných jazykov orientovaný aj do didaktickej roviny. Autorka poukázala aj na odlišný prístup hodnotenia spisovnej normy v jazykovej praxi v Rakúsku a v slovenských a rakúskych školách.

Medzinárodné kolokvium o starších a novších rakúsko-slovenských jazykových kontaktoch bolo vhodnou príležitosťou na zhodnotenie vzájomného vplyvu západoslovenského a dolnorakúskeho nárečového areálu a na charakteristiku areálových kontaktov v oblasti spisovných aj nespisovných útvarov. Okrem základných referátov sa čiastkové problémy hlbšie analyzovali aj v hodnotnej diskusii. Odbornú náplň, spoločenský význam a prínos kolokvia zhodnotil na záver podujatia riaditeľ Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV I. Ripka. Usporiadatelia medzinárodného kolokvia o starších a novších rakúsko-slovenských jazykových kontaktoch pripravujú z tohto podujatia zborník príspevkov.

Pavol Žigó

II. zasadnutie Medzinárodnej komisie pre výskum tvorenia slov slovanských jazykov pri Medzinárodnom komitáte slavistov

V dňoch 9.– 11. októbra 1997 sa v Magdeburgu konalo rozšírené zasadnutie Medzinárodnej komisie pre výskum tvorenia slov slovanských jazykov pri Medzinárodnom komitáte slavistov spojené so sympóziom o aktuálnych problémoch tvorenia slov. Bolo to už druhé zasadnutie jednej z „najmladších“ komisií MKS (komisia bola ustanovená vo februári 1994, krátko po XI. zjazde slavistov v Bratislave z iniciatívy prof. I. S. Uluchanova; prvé zasadnutie bolo v dňoch 26. – 30. augusta 1996 vo Volgograde na tému *Stav a perspektívy skúmania slovtvorby slovanských jazykov*). Ako slovenskí zástupcovia boli do komisie navrhnutí Slovenským komitátom slavistov Juraj Furdík a Klára Buzássyová. Magdeburské rokovanie členov komisie a ďalších popredných derivatológov z takmer všetkých slovanských a z niektorých neslovanských krajín (NSR, Rakúsko, Francúzsko, Austrália, Južná Kórea) sa konalo na pôde sekcie slavistiky Ústavu cudzojazyčných filológií Fakulty duchovných, sociálnych a pedagogických vied Magdeburskej univerzity (Otto-von-Guericke-Universität Magdeburg). Podujatie organizačne na vynikajúcej úrovni zabezpečila prof. Dr. R. Belentschikowa. Účasť vyše tridsiatich odborníkov bola možná vďaka grantu Deutsche Forschungsgemeinschaft a sponzorom.

Referujúci rozvíjali problematiku, ktorá plynulo nadväzovala na tematiku prvého zasadnutia komisie. Hlavné tematické okruhy boli tieto: všeobecné a metodologické otázky tvorenia slov; slovtvorná motivácia; vzťah tvorenia slov a lexikálnej sémantiky; diachrónia a synchronia; základné tendencie tvorenia slov. Po príhovore dekana hostiteľskej univerzity prof. Dr. Klaus-Ericha Pollmanna vlastné rokovanie sympózia otvoril predseda komisie prof. I. S. Uluchanov (Moskva). Podľa neho teória synchronnej derivatológie ešte nie je vyčerpaná, lebo výsledky synchronných opisov jednotlivých slovanských jazykov sú zatiaľ podané v ťažko porovnateľnej podobe, a to najmä vinou nesúrodosti príslušných publikácií (slovtvorné oddiely veľkých gramatík, slovtvorné slovníky, opisy slovtvorných procesov živej reči a pod.). Stále sú aktuálnymi otvorenými problémami výskum spájateľnosti morfém a opis sémantických ohraničení, ktoré sa kladú na slovtvorbu rozličných slovných druhov. E. S. Kubriakova (Moskva) – *Inference rules i problemy semantiki proisvodnogo slova* – za najperspektívnejšie pokladá opisy, ktoré integrujú v sebe kognitívny a komunikatívny prístup. Rozličných aspektov slovtvornej motivácie sa dotýkali referáty J. Raackeho (Tübingen) – hovoril o paradoxoch v tvorení slov, ku ktorým počítal odvodené slová s jasnou formálnou motiváciou, ktorým chýba sémantický motivačný vzťah, J. Furdíka (Prešov) – *Synergická povaha slovtvornej motivácie*, M. Ferrauda (Bussy) – *Od slovtvorby k etymológii. Etymológia slova derevna*.

Výraznou mierou boli zastúpené referáty s tematikou vzťahu slovtvornej a lexikálnej sémantiky. A. Nagórková (Varšava/Berlín) v rámci lexikalistickej hypotézy interpretovala rozdiel medzi typovou (kanonickou) a netypovou (nekanonickou, príznakovou) deriváciou. I. Ohnheiserová (Innsbruck) predstavila segment slovtvorného slovníka, ktorý zároveň prezentuje nielen konkrétne odvodené slová, ale aj ich lexikálne významy. J. Baltova (Sofia) poukázala na miesto slovtvorného významu v štruktúre lexikografických definícií odvodených slov. R. S. Manučarian (Moskva) zdôraznil jednak dôležitosť lexikálno-slovtvorných podskupín v systemizácii slovtvorných opisov, jednak funkciu lexoidov – ako jednotiek na opis onomaziologických asymetrií (tie sú úlohou predovšetkým dvojazyčných slovníkov). Prvkami ruského jazyka v slovtvorno-sémantickom systéme bulharčiny sa zaoberal L. Selimski (Veliko Trnovo). V niektorých referátoch mal významnú úlohu kvantitatívny aspekt tvorenia slov. Napríklad A. A. Lukašanec (Minsk) poukázal na súvzťažnosť (morfologických) gramatických kategórií v tvorení substantív v bieloruštine, pričom vyčíslil kombinácie gramatických charakteristík motivujúcich a motivovaných slov. P. Cubberley (Melbourne) predstavil pokus vyčísliť rozdiely vo význame a vo funkciách slovesných prefixov v ruštine, v poľštine a v češtine. Prefixácii v ruštine bol venovaný príspevok M. Guirodovej-Weberovej (Aix-en-Provence).

Vzťahu diachronie a synchronie v tvorení slov sa týkalo viacero referátov. G. P. Neščimenková (Moskva) zdôraznila dialektickú jednotu týchto koordinát. K. Buzássyová (Bratislava) sa pokúsila hľadať odpoveď na otázku, či istú zmenu, pohyb v nejakom jazykovom prostriedku možno chápať ako súčasť synchronnej dynamiky, alebo ide o vývojovú zmenu. B. Kreja (Gdansk) na príklade internacionálneho typu s druhou časťou -gate (s významom škandál) a jedného domáceho typu v formantom -ostwo (s významom manželský pár) dokumentoval vývoj slovtvorných typov v poľštine. K. Kleszcowa (Katowice) zdôraznila požiadavku používať v diachrónnej derivatológii odlišné metódy ako sú tie, ktoré sa používajú v synchronných opisoch tvorenia slov. S. P. Lopušanskaja (Volograd) hovorila o vývine spájania morfém v slovesách pohybu, N. A. Tupiková (Volograd) analyzovala modálnu sémantiku ruského infinitívu a jeho modifikácie v procese tvorenia slov. O synchronných hraniciach slovtvorného hniezda hovoril A. N. Tichonov (Moskva).

E. A. Zemskaja (Moskva) predstavila publikáciu venovanú základným tendenciám tvorenia slov v ruštine druhej polovice 20. storočia. Významnú úlohu v nej hrajú sociálne podmienené procesy ako demokratizácia, deideologizácia, expresivizácia lexiky. O. P. Jermakovová (Kaluga) rozvíjala na materiáli posledných desaťročí vplyv idiomatikosti (lexikalizovanosti) sémantiky odvodených slov na opakovanú realizáciu slovtvorných modelov v ruštine. E. Güntherová (Berlín) mala zaujímavý príspevok o spájateľnosti zámenných základov so slovtvornými afixami a základmi. V. N. Vinogradovová (Moskva) a hostiteľka R. Belentschikowová (Magdeburg) venovali pozornosť okazionalnej slovtvorbe, prvá v poézii, druhá v publicistických textoch. S. Mengelová (Berlín/Halle) sa zaoberala problematikou normy v tvorení slov. O najnovších lexikálnych inováciách v srbskom jazyku hovoril E. Fekete (Beograd). Organizačným pozitívom bol okrem iného relatívne postačujúci čas na diskusiu. V rámci nej odznelo veľa podnetných pripomienok, poznámok, porovnávaní situácie v jednotlivých slovanských jazykoch.

Po skončení sympózia sa konalo zasadnutie členov Komisie pre výskum tvorenia slov slovanských jazykov pri MKS, ktoré bolo venované organizačným otázkam. Komisia prijala návrh, aby sa po zasadnutí komisií MKS, ktoré bude počas XII. slavistického zjazdu v Krakove, ďalšie podujatie Medzinárodnej komisie pre výskum tvorenia slov pri MKS v roku 1999 konalo na Slovensku (hlavným organizátorom bude Prešovská univerzita). Alternatívami sú Innsbruck a Katowice.

Klára Euzássyová

Zasadnutie predsedníctva Slovenského komitétu slavistov

Rozšírené predsedníctvo Slovenského komitétu slavistov (SKS) sa zišlo 22. októbra 1997 v Slavistickom kabinete SAV (SK SAV). V programe zasadnutia bola správa predsedu SKS o výsledkoch rokovaní prezídia Medzinárodného komitétu slavistov (MKS) 13.–17. októbra 1997 v Poľsku (Warszawa–Puławy–Kraków) a otázky zabezpečenia účasti slovenských slavistov na XII. medzinárodnom zjazde slavistov (MZSS), ktorý sa uskutoční v Krakove v dňoch 27. 8. – 2. 9. 1998 (26. august 1998 je deň príchodu, 3. september 1998 je dňom odchodu).

Organizátori zjazdu informovali o prvom návrhu programu zjazdových rokovaní. Odznejú 4 prednášky v pléne zjazdu, 15 prednášok v plénach sekcii, prednášky zaradené ako referáty alebo komunikáty (skripty) v jednotlivých sekciách (paralelne asi v 20 miestnostiach) a prednášky v tematicky užšie vymedzených blokoch. Celkovo bude 15 blokov, z ktorých každý bude pozostávať z maximálne 6-člennej skupiny medzinárodne zložených referentov. Ich prednášky odznejú v paralelne prebiehajúcich dvojhodinových zasadnutiach všetkých blokov.

Referáty aj komunikáty (skripty) budú zaradené do programu zjazdu tak, že najprv odznejú referáty, každý v 20-minútovom časovom rozpätí, pre komunikáty (skripty) sa v programe vyhradzuje 15 minút.

Podmienkou umožňujúcou prednesenie príspevku zaradeného do programu je jeho predchádzajúce publikovanie v odbornom časopise alebo zborníku a včasné dodanie textu resumé v rozsahu najviac 25 riadkov. Prednášatelia sú povinní predložiť separátne odtlačky svojich príspevkov.

V čase zjazdu prebehnú aj zasadnutia všetkých 28 odborných komisií vyvíjajúcich činnosť pri MKS. O ich doterajších medzizjazdových aktivitách predložil správu prof. J. Basara. Zide sa aj plénum MKS, na ktorom sa rozhodne o mieste usporiadania XIII. medzinárodného zjazdu slavistov.

Zo Slovenska by sa malo na zjazde zúčastniť 47 prednášateľov s pripravenými vystúpeniami vo forme referátov (v sekciách a blokoch) a skriptov (komunikátov). Slovenskí slavisti sú usporiadateľmi troch tematických blokov – jazykovedného, literárnovedného a folkloristického.

Viaceri slovenskí slavisti budú účinkovať v jednotlivých odborných komisiách – ako ich predsedovia (M. Benža, J. Bosák, D. Čaplovič, J. Sabol) alebo členovia. V medzizjazdovom období sa na Slovensku uskutočnilo 10 zasadnutí komisií, spojených s odbornými sympóziami.

V čase zjazdu sa uskutoční aj sprievodný spoločensko-kultúrny program (exkurzia po Krakove, koncert súboru *Ślowianki* v sále *Wisła*, celodenný výlet po jednej zo štyroch zvolených trás, predstavenie *Dziadów* A. Mickiewicza v divadle *Teatr stary*).

Slovenský komitét slavistov vydá v spolupráci so Slavistickým kabinetom SAV osobitný zborník príspevkov slovenských účastníkov XII. MZS, zabezpečí aj výrobu separátnych odtlačkov.

Zástupcovia jednotlivých disciplín v predsedníctve SKS pripraví do 15. novembra 1997 súpis slovenských slavistov, ktorý SKS predloží usporiadateľom XII. MZS ako návrh osôb vybraných na vedenie zjazdových rokovaní v príslušných sekciách, ďalej pripraví súpis knižných publikácií vydaných v rámci jednotlivých disciplín za posledných 5 rokov a do konca januára 1998 zostavia výberovú bibliografiu slavistických štúdií uverejnených v medzizjazdovom období.

Podľa údajov organizátorov bude sa od účastníkov zjazdu vyžadovať vložné 100 US dolárov; ubytovanie a stravovanie bude zabezpečené na viacerých miestach (v hoteloch a v študentských domovoch). Podľa ich údajov možno vyrátať, že ubytovanie a strava počas 7 zjazdových dní bude v študentskom domove (v jednoposteľovej izbe) stáť 5.700 Sk. Spolu s vložným, okrem cestovného, vychodí pre jedného nášho účastníka zjazdu výdavok vo výške 9.100 Sk.

Bude treba hľadať možnosti financovania účasti slovenských slavistov na zjazde v Krakove. Medzi také možnosti patrí využitie kvót recipročnej výmeny v rámci medziakademickej dohody s Poľskou akadémiou vied, príspevok Slovenského literárneho fondu, príspevky z grantového systému VEGA, Matice slovenskej a i.

Ján Doruľa

MENNÝ REGISTER / INDEX OF NAMES

- Alexandrov P. S. 131, 138, 139
 Alexandrova Z. E. 129, 130, 139
 Angelova-Atanasova M. 33–42
 Apresian J. D. 129, 131, 139
 Aruťunova N. D. 139
 Avenarius A. 180–181
 Babotová L. 81
 Bača J. 80
 Bajza J. I. 184
 Baláz G. 173, 174, 175, 176
 Balážová L. 43, 46, 64, 66
 Belentschikowa R. 185
 Balhár J. 109, 117, 124
 Balleková K. 67–69, 93–94
 Balkanski T. 37, 42
 Balogh A. 158, 165
 Baltova J. 186
 Barchudarov S. G. 65, 139, 140
 Bartal A. 31
 Basara J. 187
 Bathe M. 82
 Bauer G. 98, 107
 Bel M. 88
 Beľanin V. 86
 Belentschikowa R. 186
 Belej L. 83
 Beleňkaja V. D. 106, 107
 Bélič J. 112, 124
 Béličová H. 76–78, 132, 136, 139
 Beník G. 153
 Benkovičová J. 43, 46, 64, 66, 79–80
 Benža M. 187
 Berežan S. G. 129, 130, 131, 139
 Bernolák A. 21, 56, 119, 125
 Bieñkowska D. 89
 Bily I. 82
 Bischhoh K. 82
 Blahoslav J. 74
 Blanár V. 48–52, 63, 97–108, 109,
 110, 111, 112, 113, 116, 117,
 118, 119, 124, 125, 177–179,
 184
 Blazsek R. 176
 Bobrovskij P. 53, 57
 Bogatyreva G. D. 72–73
 Bondarko A. V. 61
 Borte L. V. 140
 Borys W. 70–71
 Bosák J. 187
 Botík J. 67, 68
 Bradač I. 80
 Branberger J. 154, 155, 165
 Brückner A. 70
 Budilovič A. 55, 57
 Budovičová V. 116, 125
 Buffa F. 182–183
 Buzássyová K. 63, 64, 185–186
 Buzuk P. 56, 57
 Bykova A. A. 7, 16
 Cejtlín S. N. 128, 140
 Cop M. 75
 Cubberly P. 186
 Čabala M. 173, 175
 Čaplovič D. 187
 Čermák F. 109, 125, 143, 146, 152,
 153
 Česko L. A. 139, 140
 Čierna M. 153
 Čižmárová M. 80–81
 Čučka P. P. 105
 Čurkina I. V. 75
 Dallada F. 174
 Danišovič P. L. 158, 159, 165
 Debnár J. 90
 Debus F. 101, 107
 Dettelbach P. G. 155, 156, 157
 Dobrovský J. 73
 Dolník J. 44, 63, 64, 112, 125
 Dominkovič P. M. 157
 Dorotjaková V. 45, 46, 62, 63, 64, 65–
 66
 Doruľa J. 64, 67, 88, 94–95, 96, 109,
 125, 187
 Dostaľ M. Ju. 75
 Dubníček J. 64
 Dubnička J. 8, 16
 Duhme M. 142, 152
 Duchnovyč A. 81
 Dujčák M. 81
 Dundes A. 6
 Dunn J. 86
 Dvonč L. 61–64, 65–66, 171–176
 Dvončová J. 112, 125
 Dybo V. A. 85
 Dyluk E. 174
 Ďurčo P. 43, 46, 64, 66, 146, 148, 152
 Ďurica J. 89
 Ďurovič L. 45, 46
 Eichler E. 104, 107
 Eitner R. 154, 155, 165
 Ela L. 93
 Farkas P. S. 155, 165
 Fecaninová U. 173, 176
 Fekete E. 186
 Ferenčík J. 46
 Ferraud M. 185
 Fifiková E. 46, 61, 64, 65, 66
 Filipec J. 109, 116, 125, 129, 140,
 143, 146, 152
 Filkusová M. 45, 46, 61, 63, 64, 65
 Fleischer W. 142, 152
 Florinskij T. 55, 57
 Fogta A. 173
 Fochtová T. 86
 Francev V. A. 75
 Frimmová E. 89
 Frings Th. 82
 Furdík J. 185
 Gabler Th. 144, 147, 148, 153
 Gajdoš P. V. 155, 165, 157
 Gašinec E. 64
 Geskojcová A. 93
 Géze E. 153
 Golopenca-Eretescová S. 6
 Gornung B. V. 128, 129, 139
 Gorskij A. A. 180–181
 Grabmüller M. 153
 Graus I. 24–32
 Gréciano G. 152
 Gregor V. 88
 Grigorjanová T. 43, 46, 64, 66, 79–80
 Grigorovič V. I. 75
 Gründlerová V. 153
 Gudkov V. P. 75, 75
 Guirodova-Weberova M. 186
 Guzyová P. 81
 Günther E. 186
 Gvozdev A. N. 131, 139
 Haasová B. 46, 64, 66
 Habovštiak A. 109, 125, 169–170
 Habovštiaková K. 109, 125
 Häcki-Buhofer A. 152
 Hajnecová L. 93
 Hajzer L. 84–87
 Hannig D. 153
 Hanuděľová Z. 81
 Harder H. B. 107
 Hattala M. 55, 57, 184
 Hauser F. 109, 125
 Havránek B. 109, 110, 125
 Hollý J. 91
 Holovacký J. 80
 Horálek K. 73, 107
 Horecký J. 46, 64, 116, 125
 Hornung H. H. 107
 Hostyňak S. 81
 Hudec K. 155, 165
 Hus J. 119
 Huťanová J. 179
 Hviezdoslav P. O. 74
 Chelimskij Je. A. 22, 23
 Chmelík A. 64

Chorvát M. 174
 Chovan-Rehák J. 91
 Chrástek M. 184
 Christoph E.-M. 99, 107
 Chudíková A. 81
 Chudová-Jurzová L. 173
 Isačenko A. V. 45, 171
 Ivanová-Šalingová M. 126
 Jagič V. 73
 Janečková M. 109, 125
 Jarceva V. N. 109, 126
 Jarošová A. 43, 46, 64, 66
 Jaskevič A. 90
 Jenč H. 93
 Jermakova O. P. 186
 Jesenský J. 74
 Jevgeneva A. P. 65, 140
 Jóna E. 124, 125
 Judák V. 89
 Juríková M. 153
 Jurkovič P. F. 166
 Jurkovich E. 27, 31
 Kačala J. 61, 62, 128, 129, 130, 131, 133, 134, 139, 167–169, 177–179
 Kačic L. 154–166
 Kahle W. 82
 Kanyó Z. 6, 7, 8, 10, 17
 Karskij E. 55, 56, 57
 Kavka A. K. 75
 Keiser O. 82
 Kellerová I. 93
 Keppen P. 53
 Kiseľova N. 53–57
 Kiškin L. S. 75
 Kiss L. 22, 23
 Klementa J. 61
 Kleszcowa K. 186
 Klimeš L. 86, 87
 Kloferová S. 109, 111, 125
 Knieszsa I. 22, 23
 Kocák A. 80
 Kočan I. 85
 Kočiš F. 44, 121, 125
 Kohlheim V. 101, 105, 107
 Kollár D. 43–47, 60, 61, 63, 65, 66, 170–171
 Kollár J. 54, 74, 184
 Koli F. 86
 Komarov V. 87
 Komenský J. A. 119, 125
 Komorovský J. 45
 Kondrašov N. A. 46, 118, 126
 Kononenko V. I. 129, 139
 Kopitar B. 73, 75
 Kořenský J. 112, 125, 132, 140
 Kossek N. V. 72–73
 Kostomarov V. G. 139, 173
 Kóša E. 158
 Kothaj I. 46
 Kotvan I. 157, 166
 Kováč F. 6
 Kovačev N. P. 33, 34, 38, 42
 Kovačiková E. 172
 Kovtunova I. I. 128, 129, 131, 133, 139
 Kowalská E. 158, 159, 166
 Krajčovič R. 48–52, 109, 125
 Králik L. 18–23, 64, 70–71, 92, 117, 125, 179–180
 Krasko I. 74
 Krasnovská E. 88–91, 120, 125
 Kreja B. 186
 Kremer D. 103, 107
 Krikmann A. 5, 7, 17
 Križanič J. 76
 Križko P. 26, 31
 Krman D. 88
 Krošlákova E. 90
 Krug W. 82
 Kubriakova E. S. 185
 Kučerová E. 45, 46, 61, 63, 66, 173
 Kuchar R. 123, 125
 Kundrát J. 81
 Kundrátová A. 81
 Kunze P. 93
 Kuryłowicz J. 98, 140
 Kurz J. 107
 Kuzmány K. 91
 Laciok M. 46
 Lakiová A. 86
 Langner H. 82
 Lapteva L. P. 75
 Lasch A. 82
 Latta V. 175, 176
 Lendvai E. 84–87
 Leonidova M. 175
 Levčenko S. F. 131, 139
 Lévi-Strauss C. 10, 17
 Leys O. 99, 107
 Lilič G. A. 118, 126
 Lipatov A. V. 75
 Lipták Š. 67, 91, 182–183
 Liščáková I. 153
 Lomonosov M. J. 90
 Lopušanskaja S. P. 186
 Lubaš W. 100, 107
 Lučkaj M. 80
 Lukašanec A. A. 186
 Maciuková G. 85
 Magyar P. A. 158, 166
 Machek V. 21, 23
 Majtán M. 107, 184
 Malíková M. O. 45, 46, 61, 63, 66
 Maníková M. 126
 Manučarian R. S. 186
 Markov J. 24, 31
 Marušáková V. 45
 Matejčík J. 103, 107
 Matulay C. 24, 31
 Masárová M. 43, 45, 46, 61, 63, 64, 65, 66
 Mayer A. 111, 125
 Medve Z. 87
 Mengelová S. 186
 Menke E. 153
 Měrcinová M. 93
 Migirin V. N. 140
 Michálek E. 109, 125
 Michalus Š. 66
 Miklošič F. 55, 57, 73
 Mikluš M. 76–78, 84
 Mirigin V. N. 129, 140
 Misky G. 86
 Mistrík J. 62, 133, 140, 172, 175
 Mišianik J. 24, 31
 Mitrofanova O. D. 87
 Mlacek J. 146, 148, 152, 184
 Mokry L. 155, 166
 Mrázek R. 140
 Múcsková G. 184
 Muličák J. 81
 Murzin L. N. 130, 140
 Musiat S. 93
 Mušinka M. 80
 Myľnikov A. S. 117, 126
 Nábělková M. 23
 Nasovič I. 55
 Nedožerský V. B. 89
 Nekvapil J. 62
 Němec I. 109, 111, 119, 125
 Neščimenko G. P. 121, 126, 186
 Nevrlý M. 81
 Nagórková A. 186
 Oberpfalcer F. 109, 125
 Odaloš P. 23
 Ohnheiser I. 186
 Olejárová M. 142–153
 Olschek O. 155
 Ondřeková E. 153
 Ondřejovič S. 184
 Ondruš Š. 174
 Oravec J. 114, 125
 Orlovský J. 19, 23
 Oros M. 81
 Ožegov S. I. 139
 Palacký F. 54, 73
 Palevskaja M. F. 132, 140
 Palkovič J. 54, 74
 Palkovič K. 109, 126, 184
 Paňko J. 128–141

- Paňkov T. 85
 Papp F. 84
 Papsonová M. 109, 111, 126
 Páriz Pápai F. 31
 Paška M. 172
 Paulíny E. 109, 112, 123, 126
 Pavlásková A. 87
 Pavlovič J. 90
 Pekarovičová J. 184
 Permiakov G. L. 6, 7, 8, 11
 Peškovskij A. M. 136, 140
 Petr J. 62, 139
 Petrufová M. 43, 46, 62, 64, 65
 Petsch R. 4, 17
 Pflaum G. 105
 Pinieková Chr. 93
 Pisárčiková M. 63, 139
 Pjech E. 93
 Pleskalová J. 100, 103, 107
 Plihal F. C. 155
 Plotnikova J. 173
 Pogodin M. P. 75
 Pollmann K.-E. 185
 Polovnikova V. I. 173
 Popowska-Taborska H. 70–71
 Pravdin V. K. 130, 140
 Profantová Z. 3–17, 58–59
 Rádl R. 153
 Radlinský A. 184
 Raecky J. 185
 Rajnoch K. 184
 Rapant D. 159, 162, 166
 Repkovič P. M. 154–166
 Ripka I. 167–169, 169–170, 184, 185
 Rohal M. 62
 Rooth E. 82
 Roškovský P. P. 155
 Rothe H. 88
 Rúfus M. 91
 Rudolf R. 111, 117, 125, 126, 184
 Russel B. 9, 10, 17
 Ružička J. 124, 171
 Rybarič R. 155, 166
 Sabol J. 91, 187
 Sajkijev Ch. M. 131, 140
 Sakanová K. 43, 46, 64, 66
 Sasinek F. V. 184
 Sedláček J. 76
 Sekaninová E. 43, 45, 46, 60–64, 66,
 173
 Semerkényi A. 6
 Semeš A. 91
 Serdula I. 173
 Sgall R. 129, 140
 Scholz F. 88
 Shönefeld H. 82
 Siarsky J. 153
 Silván J. 89
 Šipko J. 86
 Skalička V. 119, 126
 Skladaná J. 89
 Skok P. 18, 23
 Skvorcova L. I. 139
 Sládkovič A. 91
 Slávkovský P. 67, 68
 Sławski F. 70
 Smiešková E. 153
 Smirmickij A. I. 129
 Smirnov L. N. 61, 63, 73–76, 90
 Soboleva P. A. 130, 140
 Sopoliga M. 81
 Soták M. 61, 173, 174, 175
 Sreznevskij I. I. 75
 Stanislav J. 184
 Staniševa D. 139, 128, 129, 130, 131,
 140
 Strelková K. 87
 Stryjniaková-Sztankóné E. 85
 Suchotin V. P. 128, 129, 140
 Superanskaja A. V. 105, 107
 Suprun A. J. 179
 Svetlík J. 170–176
 Sychta B. 71
 Šafárik P. J. 53, 54, 57, 73–76
 Šachmatov A. A. 85
 Šapiro A. G. 171
 Šaumian S. K. 130, 140
 Šebejová S. 173, 175
 Šebestová A. 43, 46, 62, 64, 66
 Šefránková M. 46
 Šembera A. V. 184
 Šewc H. 93
 Šíma P. 72–73, 175
 Šimkevič F. 54, 57
 Škurla M. 81
 Šlabjarová I. 83–84
 Šmilauer V. 104, 105, 107
 Šořta D. 93
 Španková H. 46
 Šrámek R. 103, 104, 107
 Štec M. 81
 Štúr L. 53, 56, 119, 124
 Šurman P. 93
 Švagrovský Š. 61, 66, 176
 Švedova N. J. 74, 140
 Tablic B. 74
 Tadra F. 110, 126
 Ťapko G. G. 75
 Tatár B. 85
 Tellinger L. 86
 Tesnière M. 104, 107
 Teuchert H. 82
 Tibenský J. 27, 31
 Tichonov A. N. 186
 Tiszoczky C. 85
 Tolstoj N. I. 58–59
 Tolstaja S. M. 58, 59
 Trojepečská N. B. 64
 Trstenjak D. 75
 Trubačov O. N. 23
 Trubeckoj N. 85
 Tuguševa R. 90, 109–127
 Tupikova N. A. 186
 Turčány V. 91
 Udvári I. 85
 Ufimceva A. A. 134, 140
 Uhlár V. 64
 Uhlířová L. 76–78, 132, 136, 139
 Uluchanov I. S. 185
 Usačeva V. V. 74, 75
 Vajanský S. H. 74
 Valent O. 153
 Valente M. 153
 Varbot Ž. Ž. 19, 23
 Varchol J. 81
 Varchola M. 85
 Varcholová N. 81
 Varsik B. 110, 126, 159, 166
 Vasilievová E. P. 45, 46
 Vasmer M. 126
 Vastokava A. 54
 Vaška I. 91
 Vašková Z. 91
 Vávra J. 86
 Végvári S. 86
 Végváriová V. 87
 Vinogradova V. N. 186
 Vlček J. 174
 Voigt V. 6
 Völke M. 93
 Volný J. 153
 Vostokov A. Ch. 75
 Vozár J. 89
 Wolnicz-Pawłowska E. 105, 107
 Wujek J. 89
 Záborský J. 184
 Zamiatin G. A. 85
 Zatonkaňuk M. 172
 Zecchiniová L. T. 86
 Zelený J. 4, 17
 Zemánek J. 90
 Zemskaja E. A. 186
 Zich O. 4, 5, 6, 17
 Zimek R. 135, 139, 175
 Zolotova G. A. 128, 129, 130, 131,
 135, 136, 137, 139
 Žeňuch P. 73–76, 89
 Žigo P. 82, 184–185
 Žigrai F. 184
 Žitníková T. 46